

Vil et fast- eller friprissystem for bøker gi de laveste bokprisene?

En studie av bokprisene i de skandinaviske landene

Hilvi Bjelke Anderson og Kristine Sjaastad

Veileder: Professor, dr.oecon. Øystein Foros

Masterutredning i økonomisk styring

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer innestår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Sammendrag

I denne masterutredningen undersøker vi om bokprisene til slutt kunder vil være lavest under et fastprissystem eller et friprissystem. I Norge er fastpris på bøker det bærende elementet i Bokavtalen mellom Den norske Forleggerforening og Den norske Bokhandlerforening. Bokavtalen kan stride med konkurranselovens § 10, men regjeringen gir i dag Bokavtalen dispensasjon fra konkurranselovgivningen ut fra kulturpolitiske hensyn. Da Bokavtalens dispensasjon utløper 31. desember 2016 må regjeringen innen utløpsdatoen ta stilling til om avtalens dispensasjon skal videreføres. Det vil derfor være viktig å kjenne til hvilket prissystem som kan gi de laveste bokprisene da det bedrer beslutningsgrunnlaget til regjeringen.

Ved å sammenlikne prisutviklingen på bøker i Norge, Sverige og Danmark forsøker vi å se hvilken effekt valg av prissystem kan ha på prisnivået på bøker. I Danmark var det en gradvis overgang fra et fastprissystem til et friprissystem i perioden 2001 til 2011. Vi studerer hvordan overgangen kan ha påvirket de danske bokprisene. Ved å sammenlikne bokprisene i Danmark med bokprisene i fastprislandet Norge og friprislandet Sverige kan vi sannsynliggjøre om en eventuell endring i bokprisene i Danmark skyldes overgangen til et friprissystem eller om den kan skyldes andre faktorer.

Vi finner at det foreløpig ikke er mulig å si om et fastprissystem eller et friprissystem vil føre til de laveste bokprisene til slutt kunder. Bokprisene i Danmark har gått både opp og ned etter overgangen til friprissystemet, men den generelle trenden er at prisene har gått ned. I samme tidsrom har også de norske bokprisene gått ned, mens bokprisene i Sverige har økt. Vi kan ikke si at prisnedgangen i Danmark skyldes overgangen til friprissystemet fordi økt konkurranse fra internasjonale aktører og fra andre underholdningsmedier også kan ha ført til lavere bokpriser i Danmark.

Forord

Denne utredningen er skrevet som en del av vår mastergrad, og markerer avslutningen av et femårig studium innen økonomi og administrasjon ved Norges Handelshøyskole (NHH). Omfanget av arbeidet strekker seg over ett semester, og utredningen er skrevet våren 2015 innenfor hovedprofilen økonomisk styring.

Vi ønsker å takke alle våre intervjuobjekter som tok seg tid til å la seg intervju. Dere har bidratt med informasjon som har vært nyttig for utredningen. Vi ønsker også å takke for at vi fikk lov til å delta på «Fixed Price Seminar» i Oslo, som samlet forskere og bokbransjeeksperter fra hele Europa. Seminaret gav oss god innsikt i bokbransjens utfordringer og kompleksitet, noe som har hjulpet oss i vår analyse av bokbransjen.

Videre ønsker vi å takke vår veileder Øystein Foros for konstruktive og raske tilbakemeldinger. Vi har også satt pris på hans ekspertise og engasjement for oppgavens tema.

Arbeidet med masterutredningen har vært omfattende og lærerikt. Det har vært krevende, men svært motiverende å arbeide med et dagsaktuelt tema. Vi håper utredningen vil fungere som en nyttig og god kilde til informasjon.

Bergen, juni 2015

Hilvi Bjelke Anderson

Kristine Sjaastad

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG	3
FORORD	5
INNHOLDSFORTEGNELSE	7
1. INNLEDNING	11
1.1 BAKGRUNN FOR PROBLEMSTILLINGEN	11
1.2 PRESENTASJON AV UTREDNINGENS FORMÅL OG PROBLEMSTILLING	13
1.3 AVGRENSNINGER	14
1.4 OPPGAVENS STRUKTUR	14
2. DE SKANDINAVISKE BOKMARKEDENE.....	15
2.1 SÆRTREKK VED BØKER	15
2.2 BRANSJESTRUKTUR OG LITTERATURPOLITIKK	17
2.2.1 Norge	17
2.2.2 Sverige	20
2.2.3 Danmark	22
2.2.4 Oppsummering.....	24
3. FASTPRISSYSTEM ELLER FRIPRISSYSTEM?	25
3.1 TIDLIGERE ANALYSER AV PRISSYSTEMENES EFFEKTER PÅ BOKPRISER	25
3.2 DEBATTEN OM FASTPRIS OG FRIPRIS PÅ BØKER	27
3.2.1 Argumenter for et fastprissystem	28
3.2.2 Argumenter for et friprissystem	30
4. DATAGRUNNLAG	33
4.1 INNSAMLING, ANALYSE OG EVALUERING AV KVALITATIVE DATA	33
4.1.1 Valg av intervjuobjekter.....	33
4.1.2 Forberedelser til og gjennomføring av intervjuene	35

4.1.3	<i>Analyse og evaluering av kvalitative data</i>	36
4.2	BESKRIVELSE, INNHENTING, TOLKNING OG EVALUERING AV KVANTITATIVE DATA	38
4.2.1	<i>Beskrivelse av indeksene</i>	38
4.2.2	<i>Data fra SSB, SCB, Dansk Statistikk og OECD</i>	44
4.2.3	<i>Statistikk fra bokbransjen</i>	44
4.2.4	<i>Tolkning og evaluering av kvantitative data</i>	45
5.	PREANALYSE	47
5.1	BEGRUNNELSE FOR BRUK AV INDEKSER	47
5.2	VALG AV BASISÅR	50
5.3	RESULTATER AV INTERVJUENE.....	51
6.	ANALYSE AV BOKPRISENE I DE SKANDINAVISKE LANDENE	57
6.1	NORGE	58
6.2	SVERIGE	70
6.3	DANMARK.....	77
6.4	SAMMENLIKNING AV BOKPRISUTVIKLINGEN I DE SKANDINAVISKE LANDENE.....	87
7.	AVSLUTNING	94
7.1	KONKLUSJON	94
7.2	ANBEFALINGER TIL VIDERE ARBEID	95
8.	BIBLIOGRAFI	96

Figurer

Figur 6.1 Den norske delindeksen for bøker sammenliknet med HKPI	58
Figur 6.2 Estimert trendlinje for prisutviklingen på bøker i Norge.....	61
Figur 6.3 Andelen solgte eksemplarer av dyre, middels dyre og billige bøker i Norge.....	63
Figur 6.4 Differansen mellom sesongvariasjoner i desember og februar/mars i Norge.....	65
Figur 6.5 Antall solgte eksemplarer i Norge	66
Figur 6.6 Den norske bokprisutviklingen sammenliknet med lønnsutviklingen.....	69
Figur 6.7 Den svenske delindeksen for bøker sammenliknet med HKPI	70
Figur 6.8 Andelen solgte eksemplarer av innbundne bøker og pocketbøker i Sverige	73
Figur 6.9 Antall solgte eksemplarer i Sverige	74
Figur 6.10 Den svenske bokprisutviklingen sammenliknet med lønnsutviklingen.....	76
Figur 6.11 Den danske delindeksen for bøker sammenliknet med HKPI.....	77
Figur 6.12 Antall solgte eksemplarer i Danmark	84
Figur 6.13 Den danske bokprisutviklingen sammenliknet med lønnsutviklingen	86
Figur 6.14 Bokprisutviklingen i Norge, Sverige og Danmark	88

Tabeller

Tabell 6.1 Bokprisutviklingen sammenliknet med HKPI for Norge, Sverige og Danmark..	91
---	----

1. Innledning

I dette kapittelet vil vi først gjøre rede for bakgrunnen for utredningens problemstilling. Vi vil videre presentere formålet og problemstillingen for utredning samt avgrensninger vi har gjort. Avslutningsvis vil vi gi en oversikt over hvordan utredningen er disponert.

1.1 Bakgrunn for problemstillingen

Den norske Forleggerforening, heretter Forleggerforeningen, og Den norske Bokhandlerforening, heretter Bokhandlerforeningen, har siden 1962 hatt en samarbeidsavtale om omsetning av bøker i Norge. Denne samarbeidsavtalen er tidsbegrenset og kan sies opp av begge parter. Det bærende elementet i avtalen, som i dag heter Bokavtalen, er prinsippet om bindende videresalg priser på bøker. Bokavtalen gjelder for omsetning av skjønnlitteratur og faglitteratur (Røhne & Storsveen, 2014). I bokbransjen omtales bindende videresalg priser som fastpris på bøker, og vi vil derfor bruke betegnelsen fastpris videre i utredningen. Fastpris på bøker vil si at det er forlagene som setter bokprisene. Situasjonen der detaljistene setter bokprisene vil vi betegne som fripris.

Fastpris på bøker i Norge innebærer at medlemsforlagene i Forleggerforeningen har rett og plikt til å sette prisen til sluttkunde på en nyutgivelse. Denne prisen skal holdes fast fra utgivelsestidspunktet til og med 30. april året etter hos alle detaljistene i landet, også de detaljistene som ikke er medlemmer av Bokhandlerforeningen. Det gis adgang til at alle detaljister kan gi opptil 12,5 % rabatt på de fastprisbundne skjønnlitterære bøkene og sakprosa. Etter fastprisperioden kan detaljistene selv fastsette prisen til sluttkunde og det er da fripris på boken. Fastpris og begrensede muligheter for å gi rabatt innebærer at detaljister i prinsippet ikke konkurrerer på pris på nyutgivelser fra utgivelsestidspunktet til 30. april året etter (Røhne & Storsveen, 2014).

Bokavtalen har fått dispensasjon fra Konkurranseloven av 1. mai 2004 (kkrl.) fordi den kan være i strid med kkrl. § 10 om konkurransebegrensende avtaler mellom foretak. Frem til i dag har regjeringen gitt dispensasjon gjennom unntaksforskrift, og begrunnelsen for unntaket har vært at avtalen ivaretar kulturpolitiske hensyn som kvalitet, bredde og tilgjengelighet til litteraturen. Dermed er Bokavtalen av 1. januar 2015 unntatt fra konkurranselovgivningen frem til 31. desember 2016 (Regjeringen, 2014). Innen den tid må regjeringen igjen ta stilling til om dispensasjonen skal videreføres.

I løpet av de siste tiårene har fastprisperioden blitt kortere og fastprisen gjelder for færre typer bøker. Til tross for et friere prisregime, er det flere interessenter som ønsker at regjeringen ikke lenger skal gi Bokavtalen dispensasjon fra konkurranselovgivningen og at fastprisordningen skal avvikles fullstendig. I februar 2015 la Produktivitetskommisjonen¹ frem sin første rapport hvor de blant annet uttrykker fastprisordningens uheldige konkurransemessige virkninger og ønske om videre liberalisering av bokmarkedet (Finansdepartementet, 2015). Produktivitetskommisjonen støtter seg til Konkurransetilsynets tidligere uttalelser om avvikling av fastprisordningen i sin argumentasjon. Konkurransetilsynet mener fastprisordningen er konkurransebegrensende, og at disse begrensningene gir høye og like bokpriser på nye bøker i Norge sammenliknet med land som har mer liberaliserte bokmarkeder, noe som er uheldig for sluttkundene. Konkurransetilsynet har gjennomført en prissammenlikning mellom norske skjønnlitterære bestselgere og skjønnlitterære bestselgere i friprislandet Sverige i 2010 og 2012. Konkurransetilsynet fant at prisen på innbundne bøker i gjennomsnitt er dobbelt så høy i Norge som i Sverige, og at prisen på pocketbøker i gjennomsnitt er fire ganger høyere. Konkurransetilsynet mener de høye og like prisene kommer av at fastprisordningen åpner opp for at aktørene kan koordinere seg horisontalt og unngå priskonkurranse (Konkurransetilsynet, 2012). Også Forbrukerrådet støtter Konkurransetilsynet i deres uttalelser, og mener prisnivået på bøker er unaturlig høyt og til ulempe for sluttkundene (Forbrukerrådet, 2013).

Forleggerforeningen er derimot ikke enig i Produktivitetskommisjonens og Konkurransetilsynets beregninger og konklusjoner. Kristenn Einarsson, administrerende direktør i Forleggerforeningen, uttaler at fremstillingen Produktivitetskommisjonen kommer med er overforenklet og misvisende. Han mener at å sammenlikne priser kun basert på bestselgere ikke er representativt for hele bokmarkedet. Einarsson mener kommisjonens rapport mangler faktabasert kunnskap og innsikt i bokbransjen (Brække, 2015).

Det foreligger per dags dato begrenset med empiri om hvilke effekter fast- og friprissystemene har på bokprisene, og empirien som foreligger gir ingen entydige konklusjoner på om det er fast- eller friprissystem som fører til de laveste bokprisene

¹ Produktivitetskommisjonen er en offentlig kommisjon oppnevnt av Regjeringen Solberg i februar 2014 for å fremme forslag som kan styrke produktivitet og vekstevne i norsk økonomi. Kommisjonens arbeid er delt i to faser. Første rapport ble overlevert Finansdepartementet 10. februar 2015.

1.2 Presentasjon av utredningens formål og problemstilling

Formålet med utredningen er å kunne bidra til å gi et bedre beslutningsgrunnlag for regjeringen når de skal bestemme om det fra 2017 fortsatt skal gis dispensasjon for en bokbransjeavtale fra konkurranselovgivningen. Da det er gjort lite empirisk forskning om prissystemenes effekter på bokprisene vil utredningen også ha relevans for andre land som vurderer en overgang fra det ene prissystemet til det andre.

Vi ønsker derfor å besvare følgende problemstilling:

Vil prisnivået på bøker til slutt kunder være lavest under et fastprissystem eller et friprissystem?

For å besvare problemstillingen vil vi studere bokprisene i et land som har gått fra et fastprissystem til et friprissystem. Ved å se på hvordan bokprisene i et land som har hatt en overgang mellom de to prissystemene har utviklet seg vil andre forhold i landet som kan påvirke bokprisene holdes relativt konstant. En eventuell endring i bokprisene vil da kunne ha en sammenheng med overgangen fra et fastprissystem til et friprissystem. For å kunne sannsynliggjøre at det er overgangen som kan forklare en eventuell endring i bokprisene vil vi sammenlikne med to land som ikke har endret prissystem i løpet av tidsperioden vi studerer. Da vil vi kontrollere for forhold som påvirker bokprisene i alle de tre landene, som for eksempel internasjonale aktører i bokbransjen. De tre landene vi sammenlikner bør ha en tilnærmet lik markedsstruktur, like litteraturpolitiske mål og lik økonomisk situasjon. Dette vil gjøre at sammenlikningsgrunnlaget blir best mulig.

I Danmark ble fastprissystemet fullstendig avviklet 1. januar 2011, etter ti år med en gradvis liberalisering av bokmarkedet (Konkurrencestyrelsen, 2010). Danmark har dermed hatt en overgang fra et fastprissystem til et friprissystem. I Sverige har det vært fripris på bøker siden 1. januar 1970 (Kulturdepartementet, 2012). I Norge har det alltid vært en form for fastpris. Bokmarkedene i de skandinaviske landene har tilnærmet lik struktur, myndighetene har mange av de samme litteraturpolitiske målene og den økonomiske situasjonen i de tre landene er relativt god. Dermed vil vi sammenlikne bokprisene i de skandinaviske landene for å se hvilket prissystem som gir de laveste bokprisene.

1.3 Avgrensninger

Fast- og friprissystemene vil kunne påvirke kulturpolitiske mål som kvalitet, bredde og tilgjengelighet til litteratur, og ikke bare pris. Vi har derimot valgt å ha fokus kun på pris, og ser derfor bort fra prissystemenes påvirkning på de kulturpolitiske målene. Vi har også valgt å se bort fra virkningene av de andre litteraturpolitiske virkemidlene myndighetene i de skandinaviske landene benytter da de ikke har endret seg stort i løpet av den tidsperioden vi studerer. Vi vil heller ikke undersøke prisutviklingen på lydbøker da de utgjør en liten andel av det totale boksalget.

1.4 Oppgavens struktur

Utredningen er delt inn i syv kapitler, inkludert dette innledningskapittelet. I kapittel 2 gir vi en presentasjon av de skandinaviske bokmarkedene. I kapittel 3 presenteres tidligere empiriske analyser av fast- og friprissystemenes effekter på bokpriser samt argumenter for et fastprissystem og argumenter for et friprissystem. Deretter vil vi i kapittel 4 gjøre rede for datagrunnlaget vi baserer utredningen vår på. Vi har gjort en preanalyse i kapittel 5 som skal være førende for analysen av bokprisene i de skandinaviske landene vi gjennomfører i kapittel 6. Avslutningsvis oppsummeres utredningen i kapittel 7 ved å presentere våre funn i konklusjonen og forslag til videre arbeid.

2. De skandinaviske bokmarkedene

Mange mener bøkernes særtrekk krever at myndighetene regulerer bokmarkedet for å oppnå litteraturpolitiske mål. Vi vil i dette kapitlet derfor gjøre rede for flere av disse særtrekkene. Videre vil vi beskrive strukturen i de skandinaviske bokmarkedene og de litteraturpolitiske virkemidlene myndighetene i de tre landene benytter til å oppnå de litteraturpolitiske målene. Dette gjør vi for å vise at de skandinaviske bokmarkedene er relativt like og utgjør et godt sammenlikningsgrunnlag for en analyse av fast- og friprissystemenes effekter på bokprisene.

2.1 Særtrekk ved bøker

Bøker som goder

Boken omtales gjerne som et viktig kulturgode, og har en spesiell rolle og funksjon i samfunnet som kulturbærer. Bøker utgitt tidligere kan gi informasjon om forhold i samfunnet tilbake i tid, i likhet med at dagens titler kan fortelle om vår samtid. For en rekke titler og sjangre vil den samfunnsmessige verdien av produksjon og konsum kunne overstige det den enkelte konsument er villig til å betale for dem, og dette kan gi opphav til markedssvikt. I tillegg til at den enkelte leser har en privat nytte av bøkene de leser, gjennom for eksempel å bli underholdt, vil lesing også kunne gi kollektiv nytte. Lesing kan gi samfunnsmessige fordeler ved at medlemmene av et samfunn eksempelvis tilegner seg ny kunnskap, utvikler og styrker evnen til refleksjon og kritisk tenkning, blir mer kreative og bidrar til å utvikle språket. Det igjen kan gi grunnlag for et mer demokratisk, innovativt og produktivt samfunn (Moen & Riis, 2004a).

En bok kan også betegnes som et viktig informasjonsgode. Et informasjonsgode er et gode som har verdi ut fra sitt innhold, og der konsumenten først i etterkant kan kjenne til godets verdi. Boken regnes som et viktig informasjonsgode da den egner seg godt til å formidle informasjon. Da nytteverdien av boken først kan avklares etter at boken er konsumert, kan boken også karakteriseres som et erfaringsgode. Informasjon om boken, som bokanmeldelser, kjennskap til forfatterens tidligere bøker og anbefalinger fra ansatte i bokhandel og av familie og venner, vil dermed være viktig for en som skal anskaffe en bok (Moen & Riis, 2004a).

Kostnadsstruktur

En vesentlig andel av kostnadene knyttet til en bok er faste kostnader som oppstår før boken omsettes i markedet. Både forfatterens arbeid med å skrive boken og det redaksjonelle arbeidet

i forlaget for å klargjøre boken for utgivelse er faste kostnader (Moen & Riis, 2004a). Disse kostnadene er irreversible og påløper selv om salget av boken blir dårligere enn forventet. Boken kan da bli et tapsprosjekt. Når bokens innhold er laget, vil det for en papirbok være kostnader knyttet til trykking, innbinding og distribusjon. Disse kostnadene er variable og utgjør en liten andel av de samlede kostnadene knyttet til boken. Det er altså produksjonen av det første eksemplaret av en bok som koster mye, mens det å produsere flere eksemplarer vil koste lite da selve innholdet i boken allerede er ferdig (Shapiro & Varian, 1998). Marginalkostnadene, kostnaden ved å produsere én ekstra enhet av boken, er dermed svært lave og de utgjør ikke mer enn 3-5 % av bokens utsalgspris (Foros, Hjelmeng, & Kind, 2014). For en e-bok vil marginalkostnaden være tilnærmet lik null. En kostnadsstruktur med høye faste kostnader og lave marginalkostnader er typisk for kulturgoder og informasjonsgoder (Moderniseringsdepartement, 2004). Da de faste kostnadene utgjør en stor andel av produksjonskostnadene til en bok, vil en pris lik bokens marginalkostnad medføre tap for utgiver. Boken bør derfor prises høyere enn marginalkostnaden.

Usikker etterspørsel

Bøker er heterogene goder der hver enkelt utgivelse har sitt eget marked (Moen & Riis, 2004a). Dermed er det knyttet stor usikkerhet til en utgivelses etterspørsel. Det har konsekvenser for hele verdikjeden i bokmarkedet, spesielt for forlag.

På grunn av de høye irreversible kostnadene forlagene har ved nyutgivelser, påtar de seg en økonomisk risiko ved hver utgivelse. Særlig er risikoen stor dersom det gis ut bøker av debutanter, ukjente forfattere eller sjangre som ikke har et stort kommersielt nedslagsfelt. Større økonomisk risiko knyttet til enkelte utgivelser kan føre til at forlagene i mindre grad ønsker å utgi slike bøker, noe som kan være skadelig for bredden i litteraturen. Samtidig vil forlagene ha incentiv til å ha en bred og variert portefølje av titler for å redusere risikoen ved å utgi bøker. Da det er vanskelig å vite om en bok blir en salgssuksess eller ikke, vil en bred portefølje være risikodiversifiserende ved at suksess titler kan subsidiere tapstitler (Konkurransetilsynet, 2009).

2.2 Bransjestruktur og litteraturpolitikk

2.2.1 Norge

Den norske bokbransjen er en relativt liten næring økonomisk sett. De norske forlagene, bokklubbene og bokimportørene omsatte anslagsvis for 5,6 milliarder norske kroner i 2013 (Den norske Forleggerforening, 2015a). Med en befolkning på nærmere 5,2 millioner mennesker er det potensielle markedet for norske bøker begrenset da det er relativt få som bruker og forstår det norske språk (Statistisk sentralbyrå, 2015a). Vi kan derfor karakterisere det norske bokmarkedet som lite.

Aktører i det norske bokmarkedet

Cappelen Damm AS, Gyldendal Norsk Forlag AS og H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) er de tre store forlagene som dominerer den norske bokbransjen. Til sammen står forlagene for omtrent 77 % av nettoomsætningen i forlagsbransjen. Cappelen Damm har en omsetningsandel på 29,2 %, Gyldendal på 27,1 % og Aschehoug en andel på 20,6 % av total nettoomsætning (Den norske Forleggerforening, 2014).² I juni 2015 inngikk Forlagshuset Vigmostad & Bjørke en avtale med Schibsted Media Group om å kjøpe Schibsted Forlag, noe som gjør at Forlagshuset Vigmostad & Bjørke vil nærme seg størrelsen til Aschehoug (BOK365, 2015). De store forlagene kjennetegnes av en bred utgivelsesprofil og stor grad av horisontal og vertikal integrasjon. De tre største forlagene eier eksempelvis andre forlag, bokklubber, distribusjonskanaler og hver sin bokkjede. I tillegg til de tre største forlagene er det noen mellomstore forlag og et stort antall småforlag (Slaatta & Rønning, 2012).³ 95 forlag er medlemmer av Forleggerforeningen, og medlemmene og deres bokklubber står for omtrent 80 % av totalomsætningen i bokmarkedet (Den norske Forleggerforening, 2015b; Den norske Forleggerforening, 2015c).

² Gyldendal eier 50 % av Kunnskapsforlaget ANS, Bestselgerforlaget AS og Lydbokforlaget AS. Aschehoug eier Universitetsforlaget AS (100 %), Forlaget Oktober AS (91 %), Spektrum forlag AS (60 %), Bestselgerforlaget AS (50 %), Kunnskapsforlaget ANS (50 %) og Lydbokforlaget (33 %). Gyldendal og Aschehougs andel av forlagenes omsetningsandel er inkludert i Gyldendal og Aschehougs omsetningsandel av totalmarkedet basert på Forleggerforeningens bransjestatistikk for 2013 (Medienorge, 2012).

³ Slaatta og Rønning (2012) kategoriserer 3 forlag som store, 5 som mellomstore, 13 som store småforlag og 119 som aktive småforlag basert på antall utgivelser og utgiveshyppighet. I tillegg identifiseres et hundretalls «miniforlag». I samme rapport ble det slått fast at det i 2011 var 13 000 separate utgivere av bøker, talt ut fra ISBN-nummer.

Forlagssentralen ANS, Sentraldistribusjon AS og Bladcentralen AS er de tre store distribusjonskanalene for bøker i Norge. Forlagssentralen eies av Aschehoug og Gyldendal, mens Sentraldistribusjon eies av Cappelen Damm. Forlagssentralen distribuerer ca. 13 millioner bøker i året på vegne av ca. 200 forlag og vareeiere (Forlagssentralen ANS, 2015). Sentraldistribusjon distribuerer omtrent samme antall bøker på vegne av 180 forlag (Sentraldistribusjon AS, 2015). De to distributørene distribuerer også for netthandelsaktører og bokklubber. Bladcentralen eies av syv forlag, deriblant de tre store forlagene, og distribuerer bøker og blader til dagligvarebutikker, kiosker og bensinstasjoner (Bladcentralen AS, 2015).

De fleste bokhandlene i Norge, både fysiske bokhandlere og internettbokhandlere, er medlemmer av Bokhandlerforeningen. Til sammen har foreningen 586 medlemmer (Den norske Bokhandlerforening, 2015). Mange av butikkene er en del av større kjeder eller en del av en sammenslutning av flere foretak. Hver av de tre store forlagene er eiere i hver sin bokhandelkjede. Cappelen Damm og Gyldendal er eneeiere av henholdsvis Tanum og Ark, mens Aschehoug eier 51 % av Norli Libris AS. De resterende 49 % av Norli Libris AS eies av Norgesgruppen. Tanum har 15 butikker, Ark har 102 butikker, Norli har 88 butikker og Libris har 69 butikker.⁴ Hvert av de tre forlagene selger bøker på forlagets egne hjemmesider, i tillegg til å ha nettbokhandel med samme navn som bokkjedene de eier. Forlagshuset Vigmostad & Bjørke er også vertikalt integrert med bokhandlere. Forlaget eier blant annet flere studentbokhandlere og nettbokhandelen Haugenbok.no (Forlagshuset Vigmostad & Bjørke, 2014). En annen stor bokhandelkjede er Notabene, som også har både fysiske bokhandlere og nettbokhandel. Notabene eies av Norges største bank, DNB. Fri Bokhandel er en sammenslutning av små og mellomstore uavhengige bokhandlere. Fri Bokhandel består av 79 bokhandlere som til sammen har 98 utsalgssteder (Fri Bokhandel, 2015). Den største andelen av bokomsetningen i Norge kommer fra salg gjennom bokhandel, og bokhandelen er dermed den viktigste salgskanalen for bøker per dags dato (Opsahl & Johannessen, 2012).

Bokklubber er også en viktig salgskanal for bøker. Det norske bokklubbmarkedet domineres av De norske Bokklubbene AS, som består av åtte bokklubber, nettbokhandlene

⁴ Norli Libris AS eier kjedene Norli og Libris. Butikkene i Norli eies av Norli Libris AS, mens Libris i hovedsak eies av lokale kjøpmenn. Antall butikker er funnet på kjedenes nettbutikkssider.

bokklubben.no og bokkilden.no (De norske Bokklubbene AS, 2015).⁵ Tanum bokklubber er også en stor aktør på markedet. Videre selges det bøker gjennom dagligvarebutikker, kiosker og bensinstasjoner rundt om i landet. Bøkene som selger gjennom disse kanalene er i stor grad bestselgere.

Litteraturpolitiske mål og virkemidler i Norge

Hovedformålet med den statlige litteraturpolitikken i Norge er å legge til rette for kvalitet, bredde i innhold og sjangere innen fag- og skjønnlitteratur samt gjøre litteraturen tilgjengelig for leseren (Regjeringen, 2014). Fastprisordningen, fritak for merverdiavgift på bøker med unntak av e-bøker, innkjøpsordninger for skjønnlitteratur og sakprosa samt ulike former for produksjonsstøtteordninger, arbeidsstipend og garantiinntekter til forfattere og oversettere er blant de sentrale virkemidlene som benyttes til å nå de litteraturpolitiske målene (Oslo Economics, 2012).

Fastprissystemet har lenge vært en viktig del av den norske litteraturpolitikken, og bestemmelsene om fastpris har vært nedfelt i en samarbeidsavtale mellom Forleggerforeningen og Bokhandlerforeningen. Bestemmelsene i denne samarbeidsavtalen har blitt endret en rekke ganger, og de siste tiårene er det endringene i 1999 og 2005 som har vært de største. Fra 1. april 1999 kunne skjønnlitteratur, sakprosa, billigbøker og verker selges gjennom andre forhandlere enn kun bokhandelen. I tillegg måtte innkjøpsrabatten bli forhandlet frem mellom hver enkelt bokhandel eller bokhandelkjede og forlagene, til forskjell fra tidligere da innkjøpsrabatten var fastsatt i samarbeidsavtalen (Røhne & Storsveen, 2014). Bokavtalen ble innført 1. mai 2005 og avløste med det Bransjeavtalen fra 1999. I Bransjeavtalen fra 1999 varte fastprisperioden fra utgivelsesåret til og med året etter for alle bøker bortsett fra skolebøker. I Bokavtalen ble fastprisperioden redusert til å gjelde for utgivelsesåret og frem til 30. april året etter. I Bransjeavtalen hadde bokklubbene anledning til å gi 25 % rabatt på den faste bokprisen samt mulighet til å gi gratisbøker, som fortsatt var omfattet av fastprisen, til nye medlemmer. Av Bokavtalen fremgår det at alle salgskanaler får lov til å gi rabatt, men denne kan maksimalt være på 12,5 % og gjelder kun for bokgruppe 3 Sakprosa og bokgruppe 4 Skjønnlitteratur (Løyland, Hjelmbrække, Håkonsen, Lunder, & Ringstad, 2009). Fastprisordningen for skolebøker ble i Bokavtalen avvirket, og bokhandelens

⁵ De norske Bokklubbene AS eies av Gyldendal (48,5 %), Aschehoug (48,5 %) og Pax Forlag (3 %).

enerett til å selge skolebøker for grunn- og videregående skole ble avskaffet i henholdsvis 2006 og 2007 (Konkurransetilsynet, 2008).

2.2.2 Sverige

I 2013 var omsetningen av bøker i Sverige gjennom ulike salgskanaler på omtrent 6,6 milliarder svenske kroner eksklusiv merverdiavgift (Svenska Förläggareföreningen, 2015). Med en befolkning på ca. 9,7 millioner mennesker er det svenske språket mer utbredt enn både norsk og dansk (Statistiska centralbyrån, 2015a). Det svenske bokmarkedet kan derfor karakteriseres som det største bokmarkedet i Skandinavia.

Aktører i det svenske bokmarkedet

På den allmennlitterære siden i det svenske bokmarkedet er Bonnierförlagen, Norstedts Förlagsgrupp, Natur & Kultur og Forma Books de fire ledende forlagshusene. Bonnierförlagen, som er en del av mediekonsernet Bonnier AB, og Norstedts Förlagsgrupp, som er en del av mediekonsernet KF Media, dominerer markedet. Hvert av de to mediekonsernene forlagsgruppene er en del av har milliardomsetning. Flere av de store forlagene er horisontalt og vertikalt integrerte. Det finnes også en rekke mellomstore forlag og mange småforlag. Liber AB er det dominerende forlaget innenfor skole- og fagbokmarkedet. Studentlitteratur AB er også en stor aktør innen dette markedet (Kulturdepartementet, 2012). Svenska Förläggareföreningen har 59 medlemmer som står for omtrent 70 % av totalomsetningen i det svenske bokmarkedet (Svenska Förläggareföreningen, 2015).

Förlagssystem AB og Samdistribution AB er de to ledende distributørene av bøker i den svenske bokbransjen. Størst er Förlagssystem AB som kontrollerer i underkant av to tredjedeler av all logistikk og distribusjon av allmennlitteratur i Sverige. Forlagssystem AB distribuerer bøker for 450 forlag, og eies av Natur & Kultur og Liber. Distribusjonsselskapet håndterer nesten all distribusjon utenfor Bonnierförlagen (Kulturdepartementet, 2012). Samdistribution AB distribuerer over 20 millioner bøker og eies av Bonnierförlagen (Samdistribution AB, 2015).

KF Media er en dominerende aktør også på detaljistleddet. KF Media er deleier i Akademibokhandeln AB, den markedsledende bokhandelkjeden i Sverige med sine 125 butikker. Også Natur & Kultur er medeiere i dette selskapet. I tillegg til fysiske bokhandlere, har Akademibokhandelen AB en nettbutikk, Bokus.com (Akademibokhandeln AB, 2015). KF

Media eier også flere bokklubber (Kulturdepartementet, 2012). Ugglan og JB-Gruppen er begge sammenslutninger av uavhengige foretak som samarbeider om innkjøp og markedsføring. Ugglan har 56 butikker, mens JB-gruppen har 44 medlemsbutikker.⁶ Totalt er det omtrent 400 bokhandlere i Sverige (Svenska Förläggareföreningen, 2015). Adlibris er den største nettbokhandelen i Sverige, og er også tilstede både i Norge og Finland. Adlibris eies av Bonnier. Omtrent en tredjedel av omsetningen fra boksalg kommer fra den fysiske bokhandelen (Kulturdepartementet, 2012).

Litteraturpolitiske mål og virkemidler i Sverige

Sverige har hatt fripris på bøker siden 1. januar 1970. Friprissystemet ble innført etter fem år med gradvis tilpasning til det nye systemet. Friprissystemet har blant annet ført til at det svenske bokmarkedet i dag karakteriseres som et av de mest liberale bokmarkedene i verden. Selv om Sverige har det mest liberale bokmarkedet, er det likevel bred politisk enighet om at det er nødvendig med støtteordninger for å oppnå de litteraturpolitiske målene. Målet med den svenske litteraturpolitikken er å stimulere til utgivelse av variert kvalitetslitteratur og øke tilgangen til og interessen for litteratur i alle grupper over hele landet (Nordicom, 2010).

Biblioteksersättningen er en av hjørnesteinene i den svenske litteraturpolitikken, og forvaltes av Sveriges Författarfond. Ordningen innebærer at opphavsmennene bak en bok, som forfattere, oversettere og bokillustratører, direkte eller indirekte får inntekter fra utlån av bøkene fra bibliotekene (Oslo Economics, 2012). Statens kulturråd administrerer litteraturstøtten, og det gis støtte til produksjon, distribusjon og innkjøp. Denne støtten gis til forlag, bibliotek, bokhandlere og andre organisasjoner. Formålet med støtten er å fremme bredde, kvalitet og dybde i utgivelsen av svensk litteratur og fremme spredning og lesing av litteratur. I tillegg gis det støtte til innkjøp av litteratur som skal fremme lesing blant barn og unge. Støtten gis til kommuner og bøkene går til skole- og folkebibliotek. Det gis også støtte til andre lesefremmende tiltak etter søknad fra kommuner, biblioteker og organisasjoner (Nordicom, 2010).

⁶ Antall butikker i Ugglan og JB-gruppen er funnet ved å telle antall butikker på deres hjemmesider.

I 2002 ble merverdiavgift for trykte bøker redusert fra 25 % til 6 %. Senere gjaldt denne satsen også for lydbøker. Redusert merverdiavgift er et tiltak som skal gjøre litteraturen mer tilgjengelig for alle grupper i befolkningen (Nordicom, 2010).

2.2.3 Danmark

Den danske forlagsbransjen omsatte i 2014 for ca. 1,8 milliarder danske kroner eksklusiv merverdiavgift (Forlæggerforeningen, 2015). I Danmark bor det nærmere 5,7 millioner mennesker slik at det potensielle markedet for danske bøker er noe større enn for markedet for norske bøker (Danmarks Statistik, 2015a). Omsetningen på forlagsleddet er derimot mye større i Norge enn i Danmark, og vi kan derfor karakterisere det danske bokmarkedet som det minste bokmarkedet i Skandinavia.

Aktører i det danske bokmarkedet

Også i Danmark er bokmarkedet preget av noen få store forlag, flere mellomstore forlag og en rekke mindre forlag. Det er, slik som i Norge og Sverige, vanskelig å anslå hvor mange forlag som finnes. I følge Danmarks Statistik (2015b) fantes det 1 046 forlag i 2012. Svært mange av disse er små, ettersom medlemmene i Forlæggerforeningen stod for omtrent 80 % av omsetningen i markedet i 2012, og Forlæggerforeningen hadde da ca. 60 medlemmer (Bogudvalget, 2008). De fire dominerende forlagene er Gyldendal A/S, Lindhart og Ringhof, JP/Politikens Forlag og People's Press (Mønsted, 2013). Gyldendal er det klart største forlaget, og har lenge hatt en dominerende stilling.

Det er i hovedsak DBK, Nordisk Bog Center A/S (NBC) og Dafolo som står for distribusjon av trykte bøker i Danmark, mens Publizon står for distribusjon av e-bøker. Gyldendal eier 100 % av NBC. I tillegg eier Gyldendal 54 % av Publizon, og 36 % eies av mediekonsernet Egmont (Gyldendal ASA, 2015; Egmont, 2015).

Indeks Retail A/S og Arnold Busck A/S er de to største bokhandelkjedene i Danmark. Indeks Retail har gjennom Bog og Idé, Bøger og Papir og Boghandleren omtrent 140 butikker (Indeks Retail A/S, 2015). Arnold Busck har 30 butikker (Arnold Busck A/S, 2014). I januar 2014 var det 358 bokhandlere i Danmark og de to kjedene utgjør dermed omtrent halvparten av alle bokhandlere. Det selges flest bøker gjennom bokhandelen, men det selges også mange bøker gjennom internettbokhandlere og supermarkeder (Galbo-Jørgensen & Frank, 2013).

Litteraturpolitiske mål og virkemidler i Danmark

Biblioteksafgiften er det viktigste litteraturpolitiske virkemiddelet i Danmark. Den ble innført i 1946. I tillegg har Danmark arbeidslegater og stipender til forfattere (Nordicom, 2010). I motsetning til Norge og Sverige er det 25 % merverdiavgift på både trykte bøker og e-bøker i Danmark (Oslo Economics, 2012).

Liberaliseringen av det danske bokmarkedet

Frem til 2001 var den danske bokbransjen regulert av et fastprissystem gjennom en samarbeidsavtale mellom forlag og bokhandlere. Denne samarbeidsavtalen var unntatt den danske konkurranselovreguleringen. Før 2001 var det kun bokhandelen og bokklubber som hadde anledning til å selge bøker til en pris over det som ble kalt «frisalgsgrænsen». I 2000 lå frisalgsgrænsen på 155 danske kroner. Det var Forlæggerforeningen som bestemte hvem som hadde retten til å drive bokhandel, og det var blant annet krav om at bokhandleren måtte ha nødvendig innsikt og utdanning. Årsaken til denne ordningen var et ønske om geografisk spredning av bokhandlere for å sikre tilgjengeligheten til bøker (Konkurrencestyrelsen, 2000).

I Danmark førte fastprissystemet til at forleggere måtte sette en fastpris på enhver bok, og bokhandlere og bokklubbene måtte selge boken til denne prisen i utgivelsesåret og det påfølgende kalenderåret. Forlagene hadde i fastprisperioden muligheten til å sette opp prisen på en bok, men ikke ned uten å få særlig tillatelse. I praksis varte fastprisperioden på enkelte bøker langt mer enn to år. Grunnen til dette var at når en bok kom ut i et nytt opplag, ble den regnet som en nyutgivelse og fastprisperioden varte da fra det nye opplaget ble trykket og ut det påfølgende kalenderåret. Som i mange andre land med fastpris var begrunnelsen for å ha et fastprissystem i Danmark å sikre et bredt tilbud av bøker (Konkurrencestyrelsen, 2000).

Tidligere hadde det vært politisk enighet om at fastprisreguleringen skulle beskytte forfattere, forlag og bokhandlere fra konkurranse slik at de var sikret omsetning av en viss størrelse og at de kulturpolitiske målene ble nådd. Dette endret seg i 1999 da Konkurrencestyrelsen utarbeidet et «debatoplæg» som skulle undersøke om de gjeldende reguleringene i bokbransjen var de mest effektive for å oppnå de kulturpolitiske målene. På bakgrunn av dette debatoplægget ble de kulturpolitiske målene endret i 2000 (Konkurrencestyrelsen, 2010).

I 2001 startet liberaliseringen av det danske bokmarkedet. Da ble bestemmelsen om at kun bokhandlere hadde lov til å selge bøker fjernet, og alle som ville kunne nå selge bøker. Begrunnelsen for å endre denne bestemmelsen var et ønske om at bøker skulle bli mer

tilgjengelig for konsumentene. I tillegg ble forlagenes plikt til å sette en fastpris fjernet, og forlagene hadde nå kun en rett, men ingen plikt, til å sette fastpris på sine bøker. Dette skulle gjøre bøkene billigere slik at flere konsumenter fikk bedre tilgang til bøkene (Konkurrencestyrelsen, 2010).

Fra 2006 hadde de danske forlagene kun rett til å sette fastpris på maksimalt 10 % av sine nyttinger. I 2009 hadde mindre enn 1 % av de solgte bøkene fastpris. Fra 1. januar 2011 ble markedet fullstendig liberalisert. Forlagene hadde da ikke lenger mulighet til å sette fastpris på nyttinger (Konkurrencestyrelsen, 2010).

2.2.4 Oppsummering

Ut fra de tre delkapitlene om bransjestruktur og litteraturpolitikk i Norge, Sverige og Danmark ser vi at bransjestrukturen og litteraturpolitikken for de tre landene er relativt lik. Alle de tre landene har noen få store forlag, flere mellomstore forlag og mange små forlag. I tillegg er det noen kjeder som er dominerende på detaljistleddene. Flere av de store forlagene i hvert av landene er vertikalt integrerte og eier både distribusjonssentraler, bokhandelkjeder og bokklubber. Også litteraturpolitikken i de tre landene bærer preg av de samme målsetningene, og kvalitet, bredde og tilgjengelighet til litteraturen er viktig i alle de tre landene. Selv om landene ikke har lik merverdiavgift for bøker og heller ikke likt prissystem for bøker, benytter alle landene seg av virkemidler for å støtte produksjon av bøker gjennom økonomiske støtteordninger til forlag og forfattere. Etersom bokmarkedene i de skandinaviske landene i stor grad likner på hverandre egner de seg godt som sammenlikningsgrunnlag for å undersøke hvordan et fastprissystem og et friprissystem påvirker bokprisene.

3. Fastprissystem eller friprissystem?

Vi vil i dette kapittelet ta for oss ulike syn på fastprissystemer og friprissystemer. Vi vil først gjøre rede for tidligere analyser som har studert fast- og friprissystemenes effekter på bokpriser. Videre vil vi ta for oss den norske offentlige debatten om hvilket prissystem som er best, og en modell som predikerer hvilket prissystem som gir de laveste bokprisene. Deretter vil vi gjøre rede for argumenter for fastprissystemer og argumenter for friprissystemer. Disse argumentene vil kunne klargjøre hvilke eventuelle effekter prissystemene kan ha på andre faktorer enn bokpriser som bør inngå i et samfunnsøkonomisk nyttebegrep, og tas hensyn til i vår analyse av bokprisene i de skandinaviske landene.

3.1 Tidligere analyser av prissystemenes effekter på bokpriser

Den engelske økonomen Francis Fishwick er en av dem som har forsket mest på effektene av fast- og friprissystemer i bokbransjen, og Fishwick har gjennom empiriske analyser forsøkt å konkludere med hvilket prissystem for bøker som er best. Fishwick (1989) heller i retning av at et fastprissystem er bedre enn et friprissystem. I sin vurdering av overgangen fra fastpris til fripris i Storbritannia i 1995 er Fishwick derimot i tvil da han ser at forlag, bokhandlere og konsumenter ser ut til å være tjent med liberaliseringen (Fishwick, 2001). Fishwick (2008) vurderer effektene av overgangen på nytt, og finner at i Storbritannia steg bokprisene raskere enn inflasjonen. Fishwick fastslo, ved å sammenlikne bokprisutviklingen i Storbritannia med bokprisutviklingen i fastprislandene Frankrike og Tyskland, at det var de frie prisene som førte til økte bokpriser. Fishwick er i 2008 tilbake til sin opprinnelige konklusjon om at et fastprissystem er bedre enn et friprissystem (Fishwick, 2008).

Ringstad (2004) bygger sin analyse av fast- og friprissystemer på økonomisk teori og informasjon om erfaringer gjort i både land med fastpris, fripris og land som har gått fra fastpris til fripris. Han viser at prisene på bestselgere blir lavere ved et friprissystem, men at prisene på andre bøker øker. Ut fra de teoretiske analysene og de empiriske undersøkelsene konkluderer Ringstad med at det er vanskelig å fastslå med sikkerhet om et av prissystemene er vesentlig bedre enn det andre ut fra et samfunnsøkonomisk perspektiv.

Konkurransetilsynet (2008) evaluerer effektene av Bokavtalen, som erstattet den tidligere Bransjeavtalen i 2005, og ser blant annet på hvordan den mer liberaliserte avtalen påvirker

bokprisene ved å studere bokprisene fra 2004 til og med 2007. Med utgangspunkt i pris til sluttkunde på bøker innhentet fra bokhandelkjeder og bokklubber finner Konkurransetilsynet at gjennomsnittprisene på bøker har falt etter innføringen av Bokavtalen.

Også Løyland et al. (2009) evaluerer effektene Bokavtalen har hatt på pris til sluttkunde. Ved å sammenlikne en indeks for bokprisene med konsumprisindeksen fra 1999 til 2008 finner de ikke at Bokavtalen har hatt en effekt på bokprisene. Disse forskerne kommer altså frem til en annen konklusjon enn Konkurransetilsynet kom frem til i sin rapport fra 2008.

Konkurransetilsynet har også gjennomført en prissammenlikning av bokprisene i Norge og Sverige (Konkurransetilsynet, 2012). Med utgangspunkt i bestselgerlister over skjønnlitterære bøker i Norge og Sverige sammenlikner Konkurransetilsynet prisenivået på bøker i 2010 og 2012. Konkurransetilsynet finner at innbundne bøker er omtrent dobbelt så dyre i Norge som i Sverige, og at pocketbøker er omtrent fire ganger så dyre i Norge som i Sverige. I tillegg har prisforskjellen mellom Norge og Sverige økt noe mellom 2010 og 2012. Basert på prissammenlikningen mener Konkurransetilsynet at et friprissystem gir lavere bokpriser enn et fastprissystem.

Det danske konsulentselskapet Incentive tar for seg den inflasjonsjusterte prisutviklingen på danske bøker for ulike sjangre fra 2000 til 2012 (Galbo-Jørgensen & Frank, 2013). Incentive fastslår at den gjennomsnittlige prisen på skjønnlitterære bøker og faglitteratur har falt. Prisene på barne- og ungdomsbøker har steget fra 2000 og frem til og med 2012, men selskapet kan ikke fastslå om prisstigningen kan forklares av liberaliseringen av det danske bokmarkedet fra 2001 til 2011. Incentive viser at de danske bokprisene totalt sett har gått ned siden 2000.

Konkurransetilsynets rapport fra 2008 baserer sine konklusjoner på datamateriale som sannsynligvis har systematisk utvalgsskjevhet. Utvalgsskjevheten kommer av at Konkurransetilsynet henter inn strekkodedata fra alle detaljister som har lagret salgsinformasjon elektronisk i de største bokhandelkjedene og bokklubbene. Dermed er ikke salgsdataene hentet fra et tilfeldig utvalg. De store bokkjedene og bokklubbene har gjerne større forhandlingsmakt enn mindre detaljister og har dermed mulighet til å oppnå større rabatter fra forlagene og mulighet til å selge bøker som ikke lenger omfattes av fastprissystemet til lavere utsalgspris enn mindre detaljister. Da prisene rapportert fra bokhandelkjedene og bokklubbene i utvalget kan være lavere enn prisene fra detaljister som ikke er inkludert i utvalget, vil det kunne ha påvirket prisendringene Konkurransetilsynet

observerer fra 2004 til 2007 og dermed konklusjonene de trekker. I tillegg kontrollerer ikke Konkurransetilsynet for andre relevante forklaringsvariabler som for eksempel tidstrend. Dermed kan det ikke trekkes klare konklusjoner om Bokavtalens eventuelle effekter på bokprisene ut fra Konkurransetilsynets analyse. Konkurransetilsynets konklusjoner fra prissammenlikning fra 2012 baseres på et begrenset datagrunnlag. Konkurransetilsynet har kun observasjoner fra tre ulike tidspunkt i to forskjellige år, noe som er lite til å kunne trekke de konklusjonene Konkurransetilsynet gjør. Samtidig er det gjort prisobservasjoner kun på bestselgere, noe som ikke representerer alle bøkene i bokmarkedet. Det er heller ikke tatt hensyn til lønns- og kostnadsforskjeller mellom de to landene. Vi mener derfor at Konkurransetilsynet ikke kan fastslå at fastprissystemet gir høye bokpriser ut fra prissammenlikningen. Løyland, Hjelmekke, Håkonsen, Lunder og Ringstads rapport fra 2009 sammenlikner bokprisutviklingen i Norge med konsumprisindeksen, men justerer ikke bokprisene for eventuelle endringer i kjøps sammensetningen av bøkene over tid. Dermed er det ikke sikkert at forskerne har undersøkt den virkelige bokprisutviklingen. Dette gjelder også for den danske rapporten fra Incentive fra 2013.

3.2 Debatten om fastpris og fripris på bøker

I den norske offentlige debatten om hvilket prissystem som er best, fremsettes det mange argumenter for og mot hvert av prissystemene. Argumentene for et fastprissystem fokuserer på hvordan fastpris kan påvirke oppnåelsen av de litteraturpolitiske målene. Argumentene for et friprissystem dreier seg først og fremst om hvordan friprissystemet vil føre til lavere bokpriser enn fastprissystemet. Foros, Hjelmeng og Kind (2014) viser i en modell at et friprissystem ikke nødvendigvis fører til de laveste bokprisene. I modellen vises det at i et fastprissystem vil priskonkurransen være på forlagsleddet, mens i et friprissystem vil priskonkurransen flyttes fra forlagsleddet til detaljistleddet. Videre viser Foros, Hjelmeng og Kind at hvilket av de to prissystemene som fører til de laveste bokprisene avhenger av på hvilket ledd konkurransen er sterkere. Er konkurransen sterkere på forlagsleddet enn på detaljistleddet vil et fastprissystem føre til de laveste bokprisene. Er konkurransen sterkere på detaljistleddet vil et friprissystem føre til de laveste bokprisene. Forutsetningen for at resultatene fra modellen skal gjelde er at forlagene ikke kan diktere innkjøpsbetingelsene til detaljistene, men at forlagene må forhandle med detaljistene om innkjøpsbetingelsene. I modellen er kvalitet eksogent gitt, noe som innebærer at kvaliteten på bøkene og kvaliteten på detaljistleddet er lik i begge prissystemene når de sammenliknes.

3.2.1 Argumenter for et fastprissystem

Bokens særtrekk kan føre til negative eksternaliteter i bokbransjen som kan være en kilde til effektivitetstap. Et argument for at et fastprissystem er bedre enn et friprissystem er blant annet at fastprissystemet kan internalisere vertikale og horisontale eksternaliteter i verdikjeden og føre til betydelige samfunnsøkonomiske effektivitetsgevinster (Moen & Riis, 2004a). Fastprissystemet gjør dermed at aktørene på hvert ledd i verdikjeden tar hensyn til effektene deres beslutninger får for andre aktører i den vertikale kjeden eller andre aktører på samme ledd (Oslo Economics, 2012).

Dobbeltmarginalisering kan være en vertikal eksternalitet i bokmarkedet. Den vertikale eksternaliteten kan løses ved hjelp av et fastprissystem, men også ved hjelp av andre vertikale restriksjoner, som maksimalpris, eller ved vertikal integrasjon. Et formelt bevis av dobbeltmarginaliseringsproblemet, og hvordan det kan løses ved vertikal integrasjon, finnes for eksempel i Spengler (1950). Fastpris er en vertikal restriksjon, men vil løse dobbeltmarginaliseringsproblemet på samme måte som vertikal integrasjon. Ved lineære innkjøpskontrakter mellom forlag og detaljist, vil både forlag og detaljist sette en pris som maksimerer egen inntjening uten å ta hensyn til den andres inntjening. Dette fører til et dobbelt prispåslag som gir en høyere pris til sluttkunde enn den som er optimal for hele den vertikale kjeden. Fastpris vil derimot sørge for at forlagene setter en pris som både tar hensyn til egne interesser og detaljistenes profitt og fører dermed til en optimal pris for hele verdikjeden. Samfunnsøkonomisk sett gir internalisering ved hjelp av fastpris effektivitetsgevinster ved at konsumentoverskuddet øker som følge av at prisen til sluttkunde faller, og produsentoverskuddet øker fordi forlaget maksimerer forlaget og detaljistens overskudd samlet sett (Moen & Riis, 2004a).

Det er også en vertikal eksternalitet knyttet til den salgsfremmende innsatsen hver av detaljistene yter. Da detaljistene ikke tar hensyn til hva den optimale salgsfremmende innsatsen vil være for hele den vertikale kjeden, vil den salgsfremmende innsatsen på detaljistleddet kunne bli for lav da det er kostnadskrevenende for detaljistene å yte stor innsats (Tirole, 1988). Den salgsfremmende innsatsen kan bestå i å ha et rikt sortiment av bøker, å synliggjøre bøkene og at personalet kan gi god informasjon om bøkene og deres forfattere. Den salgsfremmende innsatsen kan omtales som kvaliteten på detaljistleddet (Moen & Riis, 2004a). Kvaliteten på detaljistleddet vil være svært viktig for forlagene da økt kvalitet på detaljistleddet kan føre til et positivt skift i etterspørselskurven og gi økt boksalg. Ved bruk av

fastpris kan forlagene sikre detaljistene en margin per bok som er høyere enn ved fripris. Hver detaljist vil sitte igjen med en større gevinst per bok solgt, og vil ha sterkere incentiver til å øke salget gjennom salgsfremmende tiltak. Samtidig vil detaljistene konkurrere på andre parametere enn pris ved fastpris, og kvaliteten på detaljistleddet vil være en viktig konkurranseparameter. En høyere margin per bok vil også gjøre det mer attraktivt for detaljister å etablere seg, og flere detaljister kan også være et mål på økt kvalitet (Moen & Riis, 2004a).

Det kan også oppstå horisontale eksternaliteter som knytter seg til kvaliteten på detaljistleddet. Noen detaljister kan opptre som gratispassasjerer på andre detaljisters kvalitet og med det utnytte andre detaljisters investeringer (Telser, 1960). Det kan dreie seg om at noen detaljister avventer med å bestille inn bøker fra forlag til det er sikkert hvilke bøker som selger hos de andre detaljistene. Det kan også være at de lar andre detaljister fungere som informasjonskanaler for deretter å kapre kundene gjennom lavere pris (Moen & Riis, 2004a). Under fripris kan gratispassasjerproblemet føre til at ingen detaljister ønsker å investere i et bredt tilbud av bøker, promotere bøkene, øke kunnskapsnivået til sine ansatte eller øke kvaliteten i detaljistleddet på andre måter. Det generelle servicenivået vil dermed være for lavt, både samfunnsøkonomisk sett og bedriftsøkonomisk sett (Foros & Kind, 2012). Det vil være et samfunnsøkonomisk effektivitetstap fordi bredden i litteraturen ikke når ut til konsumentene. Bedriftsøkonomisk vil det være lite lønnsomt for forlagene og detaljistene med et lavt servicenivå fordi de da ikke får solgt like mye som ved et høyere servicenivå. Et argument for fastpris er derfor at fastpris kan løse denne horisontale eksternaliteten ved at det i et fastprissystem konkurreres på kvalitet snarere enn pris (Moen & Riis, 2004a).

I tillegg til at fastpris kan løse eksternaliteter, kan fastprissystemet gjøre krysssubsidiering mulig, noe som bidrar til å øke bredden og kvaliteten i litteraturen som utgis. Krysssubsidiering innebærer at inntektene fra salg av titler som gir høy fortjeneste kan brukes til å subsidiere titler som gir liten eller ingen fortjeneste (Ringstad & Løyland, 2002). Forlagene kan sikre at det tas relativt høye priser på nye bøker, og dermed bruke inntjeningen til bøkene som selger godt til å finansiere et bredt utvalg bøker. Det bidrar til å finansiere satsing på nye talenter og litteratur som har et smalere kommersielt nedslagsfelt (Oslo Economics, 2012). Da fastprisen gjør at forlagene kan ha samme pris på bøker over lenger tid vil det kunne sikre en bedre inntjening enn under fripris, som tillater detaljistene å konkurrere på pris (Ringstad & Løyland, 2002). Flere titler fra flere litterære sjangre kan dermed være et resultat av fastprissystemet.

Fastprissystemet vil kunne gi et økt utvalg av bøker sammenliknet med et friprissystem, spesielt av litteratur med smalere kommersielt nedslagsfelt (Konkurransetilsynet, 2009).

Et annet argument for fastprissystemet er at det kan gjøre det mer attraktivt å etablere forlag da den generelle risikoen ved å utgi bøker reduseres ved at forlagene har kontroll på prisen til sluttkunden i fastprisperioden. Fastprissystemer gir også et stabilt grunnlag for beregning av royalty til forfattere (Fredriksen, 2006).

Faren for stilltiende samarbeid kan reduseres under et fastprissystem da systemet skaper en rigiditet i prisstrukturen som gjør det vanskeligere å etablere et stilltiende samarbeid sammenliknet med et friprissystem. Fastprissystemet gjør at både prisen mellom detaljistene er fast og at prisen er fast over tid. Dermed kan ikke forlagene møte priskutt hos konkurrenter med et priskutt på allerede utgitte bøker like raskt som detaljister kan møte priskutt fra konkurrenter under et friprissystem (Moen & Riis, 2004b). Chamberlin (1929) viser at høyere frekvens av interaksjoner mellom aktørene, og dermed kortere responstid på eventuelle priskutt, fører til økt sannsynlighet for et stilltiende samarbeid. Under et friprissystem har detaljistene mulighet til å justere bokprisene som de måtte ønske. Et priskutt fra en av detaljistene kan derfor raskt bli besvart av konkurrerende detaljister, noe som innebærer at gevinsten ved å redusere prisen vil være kortvarig og at et priskutt kun vil utløse en priskrig. Fristelsen til å bryte ut av et stilltiende samarbeid kan derfor være mindre under et friprissystem, og bidra til at bokprisene er høyere under fripris (Moen & Riis, 2004b).

3.2.2 Argumenter for et friprissystem

Et argument for friprissystemet er at fastprissystemet kan være konkurranseskadelig og føre til høyere bokpriser enn et friprissystem. Konkurransen kan reduseres som følge av at faren for stilltiende samarbeid øker under et fastprissystem da prisstrukturen er mer oversiktlig sammenliknet med et friprissystem (Moen & Riis, 2004b). At bruken av fastpris øker transparensen i prisene og øker faren for stilltiende samarbeid vises formelt i for eksempel Jullien og Rey (2007). I et fastprissystem setter forlagene én pris på hver nyutgivelse for hele markedet og avvik fra samforståelsen om å holde høye priser vil i større grad synliggjøres. Særlig gjør effekten seg gjeldende dersom det er få forlag og fastpris brukes i store deler av markedet. Under fripris kan bokprisene variere fra detaljist til detaljist, og det blir dermed vanskeligere å etablere et stilltiende samarbeid og å oppdage avvik fra en felles prisforståelse (Moen & Riis, 2004b).

Fastprisen gjør det også mulig at forlagene troverdig kan binde seg til en intertemporal prisdiskrimineringsstrategi. Denne prisstrategien innebærer at forlagene setter en høy pris på boken når den blir utgitt for å kapre konsumentoverskudd fra kundegruppen med høyest betalingsvilje. Etter en periode senkes den fysiske kvaliteten på boken ved at den utgis i pocketutgave. Pocketutgaven får en lavere pris enn den innbundne utgaven, slik at forlagene kan selge bøker også til kundegrupper med lavere betalingsvilje. Dermed kan forlagene øke sitt produsentoverskudd. Da fastprisen innebærer at prisen må holdes fast i fastprisperioden, kan forlagene troverdig binde seg til denne strategien og bokprisene kan derfor holdes høye over en lenger periode enn under fripris (Konkurransetilsynet, 2012). Intertemporal prisdiskriminering er ikke nødvendigvis negativt fordi det kan føre til økt boksalg. Boksalget vil øke ved en intertemporal prisstrategi hvis prisen på boken med redusert kvalitet er lavere enn prisen forlaget ville ha satt dersom de ikke kunne ha benyttet seg av en intertemporal prisstrategi.

Videre kan det argumenteres for at manglende priskonkurranse på detaljistleddet kan føre til at detaljistene blir mindre innovative. Hadde detaljistene blitt utsatt for konkurranse ville detaljistene hele tiden ha lett etter nye produkter og nye arbeidsmetoder for å overleve på sikt. Eksempelvis kan redusert innovasjon ha betydning for utviklingen av alternative måter å selge bøker på. Incentivene til innovasjon kan derfor svekkes i et fastprissystem (Konkurransetilsynet, 2009).

Å la markedet til en viss grad fungere på egenhånd ved at detaljistene fritt kan bestemme prisen på bøkene basert på den faktiske etterspørselen i det lokale markedet, kan være det beste for bokmarkedet (International Publishers Association, 2014). Det kan også brukes mer direkte virkemidler enn fastpris for å oppnå litteraturpolitiske mål som økt kvalitet, bredde og tilgjengelighet til litteraturen (Konkurransetilsynet, 2012).

Under fripris kan detaljistene konkurrere på pris. Det innebærer blant annet at detaljistene kan konkurrere ned marginene i bransjen og drive ineffektive detaljister ut av markedet. Friprissystemet kan øke effektiviteten i distribusjonen og føre til lavere bokpriser, økt verdiskaping og økt inntjening i bransjen. Da detaljister ikke kan konkurrere på pris i fastprisperioden vil ikke kostnadseffektive detaljister ha mulighet til å kunne gi sine kostnadsbesparelser videre til konsumentene i form av lavere bokpriser og med det få benytte sitt konkurransefortrinn (Konkurransetilsynet, 2012). Fastprissystemet kan derfor beskytte

ineffektive detaljister, noe som kan gi ineffektiv ressursallokering og høyere bokpriser (Moen & Riis, 2004b).

I et friprissystem vil aktørene til en viss grad ha incentiver til å oppfylle flere av de litteraturpolitiske målene ut fra egeninteresse. Forlagene vil selv ha incentiver til å ha en bred portefølje av ulike sjangre for å minimere risikoen ved nytgivelser. Dette vil sørge for en bredde i litteraturen (Konkurransetilsynet, 2012). Forlagene vil også ha incentiver til å produsere best mulig bøker. Samtidig vil aktørene være opptatt av å øke tilgjengeligheten til bøker da det vil øke boksalg og dermed inntjeningen (Moen & Riis, 2004a). Dermed vil markedsmekanismen løse flere av de påståtte eksternalitetene fra fastpristilhengerne.

Et friprissystem kan bedre tilgjengeligheten for flere typer utgivelser. Hvis detaljister kunne sette prisen på bøkene ville bensinstasjoner og dagligvareforretninger kunne få en viss markedsandel ved å prise bøkene noe lavere enn bokhandlere. Da vil trolig flere utgivelser oppnå bedre tilgjengelighet (Moen & Riis, 2004b). Et argument for fastprissystemet er gjerne at fastpris fører til et bedre distribusjonsnett og øker tilgjengeligheten til bøker da flere fysiske bokhandlere vil etablere seg under et fastprissystem. Et argument for friprissystemet er at mange konsumenter i dag har tilgang til internett, og kan kjøpe bøker uavhengig av fysisk lokalisering. Salg av bøker på nett sikrer dermed god tilgjengelighet til tross for at det ved et friprissystem kan være færre fysiske bokhandlere enn under et fastprissystem (Konkurransetilsynet, 2009). Tilgjengelighet handler også om å ha råd til å kjøpe en bok, og friprissystemet kan føre til lavere bokpriser. Et friprissystem vil derfor kunne være med på å øke tilgjengeligheten til bøker (Konkurransetilsynet, 2012).

Det er ikke empirisk bevist at forlagene tar økt risiko og krysssubsidierer under et fastprissystem. Et argument for et friprissystem er at det uansett vil være forlag som driver lønnsomt som muliggjør krysssubsidiering og at det ikke nødvendigvis er fastprissystemet som gir denne muligheten (International Publishers Association, 2014).

4. Datagrunnlag

I dette kapittelet vil vi gjøre rede for datamaterialet som ligger til grunn for denne utredningen. Vi har benyttet både primær- og sekundærdata. Gjennom kvalitative intervjuer med personer som representerer ulike aktører i bokbransjen har vi samlet inn primærdata til en preanalyse som ligger til grunn for hvordan vi analyserer bokprisene i de skandinaviske landene. Vi baserer prisanalysene på kvantitative data hentet fra sekundære kilder. Vi vil gjøre rede for hvordan vi har samlet inn dataene, analysert og evaluert dem.

4.1 Innsamling, analyse og evaluering av kvalitative data

For å få til en god analyse av bokprisene i de skandinaviske landene har vi gjort en preanalyse. Ved å gjennomføre kvalitative intervjuer med personer som representerer ulike aktører i bokbransjen har vi forsøkt å få større innsikt i hvilke faktorer det bør legges vekt på når en analyse av bokprisene skal gjennomføres. Resultatene av intervjuene diskuteres i preanalysen, og de vil være førende for hvordan vi gjennomfører prisanalysen.

4.1.1 Valg av intervjuobjekter

I valget av intervjuobjekter har vi lagt vekt på at personene vi intervjuer har god kjennskap til bokbransjen og representerer ulike aktører. Med god bransjekunnskap vil de faktorer intervjuobjektene mener bør vektlegges i en prisanalyse være viktige å ta hensyn til. Ved at intervjuobjektene representerer ulike aktører i bransjen kan vi få flere perspektiver på hva som er viktig å vektlegge i prisanalysen. De ulike perspektivene vil kunne gi en mer nyansert analyse.

Etter samtale med økonomidirektør i Aschehoug, Gisle Glück Evensen, intervjuet vi Even H. Kaalstad, salgs- og markedssjef for Aschehoug Litteratur, og Bernt O. Bølviken, markedsrådgiver i Aschehoug Undervisning. Kaalstad har jobbet i bokbransjen i 35 år, både i bokhandel og i forlag. Bølviken var markedssjef for Aschehoug Undervisning i 7 år, og har ellers arbeidet som markedsrådgiver i samme del av selskapet i 14 år. Aschehoug er et av de største forlagene i Norge, og det er naturlig å anta at de faktorene Aschehoug, representert ved Kaalstad og Bølviken, legger vekt på vil kunne være sammenfallende med det andre store forlag som utgir bøker for både allmenntil markedet og skole- og fagbokmarkedet, mener er viktige.

Kristenn Einarsson, administrerende direktør i Forleggerforeningen, er også et av våre intervjuobjekter. Einarsson har jobbet i bokbransjen siden 1976, og har blant annet vært direktør i De norske Bokklubbene, tidligere Bokklubben, og i Kunnskapsforlaget før han tiltrådte som administrerende direktør i Forleggerforeningen i 2012. Han har dermed god kjennskap til bokbransjen fra et forleggerperspektiv, og som direktør for en forening med 95 medlemmer som står for 80 % av omsetningen i bokbransjen representerer han mange norske forlag, både store, mellomstore og små forlag.

Det er ikke alle forlag som er medlem av Forleggerforeningen. Derfor har vi valgt å intervju Arve Juritzen, forlagssjef i Juritzen Forlag, for å undersøke om forlag som står utenfor foreningen har et annet syn på hvordan en analyse av bokprisene bør gjennomføres. Arve Juritzen etablerte Juritzen Forlag i 2006.

Vi har også intervjuet Hilde Fossanger, rådgiver i Kulturrådet. Kulturrådet er rådgiver for staten i kulturspørsmål, og det er dermed interessant å høre hva Kulturrådet ville lagt vekt på i en analyse av bokprisene da formålet med utredningen er å bedre beslutningsgrunnlaget til regjeringen.

Elin Øy er rådgiver i Bokhandlerforeningen og har jobbet i foreningen siden 2008. Øy har blant annet ansvar for statistikk, utredninger og medlemmenes rammevilkår. Nesten alle bokhandlere i Norge er medlem av Bokhandlerforeningen, og hun representerer dermed en stor del av detaljistleddet i bokbransjen.

Vi har til sammen gjennomført fem intervjuer med seks personer. Da intervjuobjektene la vekt på flere av de samme faktorene valgte vi å ikke gjennomføre flere intervjuer med andre aktører enn de vi i første omgang valgte å intervju. Vi mener de aktørene vi har valgt å intervju representerer en stor del av bokbransjen, og det er sannsynlig at videre intervjuer ville ha bekreftet resultatene vi fikk fra de fem intervjuene vi gjennomførte snarere enn å komme med flere nye faktorer vi bør ta hensyn til. Med den tiden vi har hatt til rådighet og preanalysens formål har vi ikke sett det som nødvendig å bruke mer tid på å intervju flere aktører.

4.1.2 Forberedelser til og gjennomføring av intervjuene

I forkant av intervjuene informerte vi intervjuobjektene per mail om formålet med intervjuet og hvilke tema vi ønsket å ta opp. Dette gjorde vi for at intervjuobjektene skulle få muligheten til å forberede seg slik at vi kunne få størst mulig utbytte av å snakke med dem. For å kunne gjennomføre intervjuene på en best mulig måte utarbeidet vi på forhånd en intervjuguide til oss selv som vi benyttet under alle intervjuene.⁷ Intervjuguiden fungerte som et rammeverk for gjennomføring av intervjuet, og inneholdt tema vi ønsket å ta opp og spørsmål vi ønsket å stille. Vi la vekt på å ha en logisk oppbygning av tema og spørsmål for intervjuobjektene. I alle intervjuene benyttet vi den samme intervjuguiden for å sørge for en viss standardisering slik at det i etterkant av intervjuene skulle bli enklere å analysere de kvalitative dataene vi fikk fra intervjuene. Til noen av intervjuobjektene hadde vi også forberedt noen tilleggsspørsmål da deres kompetanse kunne besvare disse spesifikke spørsmålene. Temaene og spørsmålene baserte vi på tidligere artikler og rapporter om analyse av bokpriser. Med bakgrunn i artiklene og rapportene identifiserte vi hvordan ulike prisanalyser kan gjennomføres og hvilke faktorer vi mente kunne være mest hensiktsmessig å ta hensyn til i en prisanalyse av de skandinaviske landenes bokpriser. Vi kom også med forslag til hvordan faktorene kan måles, og vi ønsket at intervjuobjektene skulle vurdere disse samt komme opp med egne faktorer og måleparametere. I tillegg til å informere intervjuobjektene og utvikle intervjuguiden brukte vi god tid i forkant av intervjuene til å tilegne oss bransjekunnskap. Kunnskapen tilegnet vi oss for at vi i større grad skulle ha muligheten til å forstå intervjuobjektens svar og for å kunne stille gode oppfølgingsspørsmål. Vi prøvde med det å unngå at vi i etterkant skulle innse at vi burde stilt spørsmål som ikke ble stilt.

Intervjuene ble gjennomført i intervjuobjektens lokaler. Hvert intervju varte i omtrent én time, og vi var begge til stede under alle intervjuene. Den ene hadde ansvar for å stille spørsmål og sørge for en god dialog, mens den andre hadde ansvar for å notere, følge med på at vi i løpet av intervjuet fikk dekket de tema vi ønsket og sørge for at vi holdt oss innenfor tidsrammen. Innledningsvis introduserte vi oss selv og formålet med intervjuet. Vi avklarte tidsrammen for intervjuet og ba om tillatelse til å ta lydopptak for å unngå at informasjon gikk tapt og unngå misforståelser og feiltolkninger av intervjuobjektens svar. Å ta lydopptak bidro

⁷ Jfr. Appendiks A Intervjuguide.

også til at vi kunne være mer tilstede i intervjuet. Vi opplyste om at vi kom til å slette lydopptakene når vi ble ferdige med utredningen, og vi informerte også om at intervjuobjektene kunne bli anonymisert i oppgaven om de ønsket det. Intervjuobjektene fikk snakke relativt fritt om de ulike temaene, samtidig som vi selv styrte samtalen i henhold til intervjuguiden. Rekkefølgen på temaene og fokuset i intervjuet ble tilpasset intervjuobjektets stilling og bakgrunn. Om vi forstod at intervjuobjektet ikke hadde kompetanse om noe vi hadde planlagt å spørre om, utelot vi spørsmålet fra intervjuet.

4.1.3 Analyse og evaluering av kvalitative data

Klassifisering av data

Etter å ha gjennomført alle intervjuene transkriberte vi dem. Transkriberingen innebar at vi, med utgangspunkt i lydopptakene tatt under intervjuene, skrev ned ordrett hva som hadde blitt sagt. De transkriberte intervjuene ble så sendt til intervjuobjektene slik at de fikk muligheten til å korrigere og godkjenne transkripsjonen.

Intervjuene resulterte i et omfattende datamateriale og vi måtte derfor komprimere og systematisere dataene slik at vi kunne benytte informasjonen dataene gav i preanalysen. Vi systematiserte dataene under temaene fra intervjuguiden og under nye tema som ble tatt opp av noen av intervjuobjektene. Systematiseringen av dataene under disse temaene hjalp oss med å finne fellestrekk og ulikheter mellom det intervjuobjektene hadde sagt. Denne systematisering hjalp oss også med å eliminere opplysninger som ikke var relevante for utredningen.

Evaluering av datamaterialet

Det kvalitative datamaterialet er samlet inn fra seks personer som alle har svært god kjennskap til bokbransjen og dens mekanismer. Det er derfor stor sannsynlighet for at det intervjuobjektene har lagt vekt på i intervjuene er viktige faktorer å ta hensyn til når en analyse av bokprisene skal gjennomføres. Under og etter intervjuene har vi vært påpasselige med å ikke påvirke dataene vi har samlet inn. Vi lot intervjuobjektene snakke relativt fritt, vi forsøkte å unngå ledende spørsmål og vi stilte oppklarings spørsmål for å unngå feiltolkninger og misforståelser. Lydopptakene vi tok under intervjuene og transkripsjonen vi gjennomførte i etterkant har sikret at dataene ble bevart i sin helhet. Da vi ikke startet analyseprosessen før transkripsjonene av alle intervjuene var ferdig, har vi i stor grad unngått å la personlig tolkning av dataene påvirke analysen videre. Vi har sikret at dataene er korrekte ved at vi sendte

transkripsjonene til intervjuobjektene og fikk tilbakemeldinger på misforståelser som hadde oppstått. Tilbakemeldingene fra intervjuobjektene har vi tatt hensyn til. Informasjonen vi sendte til intervjuobjektene i forkant av intervjuene kan ha ført til at intervjuobjektene ubevisst har utelatt informasjon som kunne ha vært nyttig for oss å kjenne til da de kan ha tilpasset sine svar ut fra de tema vi listet opp i informasjonsskrivet. Derimot tror vi at fordelene ved at intervjuobjektene fikk forberedt seg veier opp for ulempene informasjonsskrivet kan ha medført.

Intervjuene ble gjennomført ansikt til ansikt. Dette gav oss muligheten til å observere intervjuobjektens kroppsspråk og ansiktsuttrykk i tillegg til det som ble sagt verbalt. Dette bidro til å forenkle tolkningen av intervjuene og gav oss et mer nyansert bilde av det som ble sagt enn det vi ville fått dersom vi hadde gjennomført intervjuene over telefon eller per mail. Lydopptak kan virke begrensende på noen intervjuobjekter. Da intervjuene ikke omhandlet sensitiv informasjon og vi opplyste om at intervjuobjektene ville få muligheten til å verifisere og korrigere sine uttalelser i etterkant, tror vi ikke opptakene har hatt en begrensende effekt på intervjuobjektene. Det at vi også informerte om at det bare var vi som kom til å ha tilgang til opptakene og at de vil bli slettet når arbeidet med utredningen er ferdig, gjør også at vi mener at intervjuobjektene ikke har latt seg påvirke av at det ble tatt lydopptak under intervjuene.

I forkant av intervjuene informerte vi intervjuobjektene om at vi skulle gjennomføre en analyse av bokprisene i lys av fast- og friprisordningene i de skandinaviske landene. Det er en kjent sak at mange aktører i bokbransjen er for et fastprissystem. Dermed kan det hende at flere av intervjuobjektene holdt tilbake informasjon om hvordan en analyse av bokprisene best mulig kan gjennomføres dersom de målemetoder de kunne ha foreslått ikke ville ha støttet opp under et fastprissystem. Det kan også være at de vektla faktorer vi må ta hensyn til i analysen som i utgangspunktet ikke er nødvendig å ta hensyn til for å gjennomføre en god analyse av bokprisene. Derimot tror vi ikke dette har vært et stort problem da flere av faktorene som ble nevnt under intervjuene også er faktorer som rapporter skrevet av uavhengige aktører legger vekt på. Vi har samtidig forholdt oss kritiske til uttalelsene. Vi opplevde at intervjuobjektene var oppriktige i sine svar, og at vi med oppfølgings spørsmål fikk tydelig frem hvorfor noen av faktorene var viktig å ta hensyn til.

4.2 Beskrivelse, innhenting, tolkning og evaluering av kvantitative data

For å analysere bokprisene i de skandinaviske landene har vi valgt å sammenlikne prisindekser som representerer bokprisene med konsumprisindeksen og lønnsindeksen i hvert av landene. Vi vil derfor gjøre rede for hvordan disse indeksene er utarbeidet og hvor vi har hentet informasjonen til indeksene fra. Vi analyserer også bokprisene ved hjelp av bransjestatistikk hentet fra ulike aktører og vil derfor gjøre rede for hvilken statistikk vi benytter oss av. Til slutt vil vi tolke og evaluere det kvantitative datamaterialet vi har samlet inn.

4.2.1 Beskrivelse av indeksene

Konsumprisindeks

En prisindeks er en tallserie som viser utviklingen i prisnivå over tid. Selve prisnivået holdes utenfor indeksen da prisutviklingen knyttes til et basisår. Konsumprisindeksen (KPI) er det mest brukte målet på prisutvikling, og viser den gjennomsnittlige prisutviklingen på varer og tjenester som private husholdninger etterspør, sammenliknet med et valgt basisår (Store Norske Leksikon, 2014). Basisåret er utgangspunktet for beregningen av indeksen og er det tidspunktet indeksrekken uttrykkes i forhold til (Store Norske Leksikon, 2009). Basisåret gis verdien 100. KPI utarbeides av Statistisk sentralbyrå (SSB), Statistiska centralbyrån (SCB) og Danmarks Statistik i henholdsvis Norge, Sverige og Danmark. Indeksen offentliggjøres månedlig i alle de tre landene.

Da det ikke er praktisk mulig å beregne priser på alle varer og tjenester husholdninger konsumerer, benyttes prisene på et utvalg varer og tjenester, såkalte representantvarer. Utvalget av representantvarer holdes tilnærmet konstant fra ett år til et annet. Representantvarene velges ut hvert år på bakgrunn av undersøkelser som kartlegger hva og hvor mye husholdningene konsumerer. Nye varer og tjenester inkluderes i utvalget dersom de representerer en vesentlig del av konsumet, og foreldede representantvarer ekskluderes. På den måten tas det hensyn til endringer i sammensetningen av konsumet og andre forandringer i forbrukermarkedet (Statistiska centralbyrån, 2007). Et tilfeldig utvalg virksomheter, husholdninger og kommuner velges ut til å rapportere konsumutgifter og priser på representantvarene (Statistisk sentralbyrå, 2015a). I og med at husholdningene ikke bruker en lik andel av inntektene sine på hver av representantvarene, vektet prisene. Den relative betydningen av de ulike representantvarene angis derfor av et vektall. De varer og tjenester

som utgjør det meste av husholdningsbudsjettet tillegges størst vekt. Endring av vekttall skjer årlig (Statistisk sentralbyrå, 2015a; Statistiska centralbyrån, 2015a; Danmarks Statistik, 2014). For hver representantvare beregnes det et uveid geometrisk gjennomsnitt. Aggregering til konsumgrupper og totalindeksen baseres seg på Laspeyres' indeks der vektene hentes fra Nasjonalregnskapet til de respektive landene (Statistisk sentralbyrå, 2015a; OECD, 2015a; Danmarks Statistik, 2014). Laspeyres' indeks bruker representantvarenes eller konsumgruppens verdi av den totale verdien av varene i basisåret som vekter. Indeksen viser forholdet mellom det basisårets varemengde ville ha kostet i beregningsårets priser, og det varemengden ville ha kostet i basisårets priser (Store Norske Leksikon, 2009).

Rundt 2000-tallet ble det internasjonale konsumklassifiseringssystemet Classification of Individual Consumption by Purpose (COICOP) innført i Norge, Sverige og Danmark. Det nye systemet førte til en omgruppering av konsumgrupper og dermed en påvirkning på vektene som blir brukt i beregningen av KPI. En direkte sammenlikning av KPI før og etter innføringen av det nye systemet er derfor ikke mulig da skiftet i konsumgruppene kan ha ført til endring i KPI uten at det har skjedd enn endring i konsumprisene. COICOP for KPI ble innført i august 1999 i Norge, i januar 2000 i Sverige og i januar 2001 i Danmark (Statistisk sentralbyrå, 2015a; Statistiska centralbyrån, 2015a; Danmarks Statistik, 2009). KPI for Norge kan også ha blitt påvirket av at grunnlaget for beregningene av vektene skiftet fra Forbrukerundersøkelsen til å være basert på konsum i husholdninger fra Nasjonalregnskapet (Statistisk sentralbyrå, 2015a). I 2005 ble beregningsmetoden for KPI i Sverige endret noe, men denne endringen har kun marginal påvirkning på KPI (Statistiska centralbyrån, 2004).

Innenfor et marked kommer nye varer og gjerne nye versjoner av en vare, mens eldre versjoner av varen blir mindre populære eller forsvinner fra markedet. Dette gjør at prisen på den samme representantvaren ikke kan sammenliknes direkte over tid. Ofte har en ny versjon bedre kvalitet, noe som gjerne reflekteres i en høyere pris (Ribe, 2012). Dermed kan en prisendring skyldes forskjell i kvalitet snarere enn en «ren» prisendring. For å gi et meningsfullt bilde av prisutviklingen er det nødvendig at varen er kvalitetsmessig den samme eller at kvalitetsforskjellene er blitt korrigert for i prisene som sammenliknes. Da vil KPI vise den virkelige prisutviklingen og ikke endring i pris som kan forklares av kvalitetsforskjeller mellom varene (Johansen, 2008).

Harmonisert konsumprisindeks

For å oppnå sammenliknbarhet mellom KPI i landene i EU og EØS har Eurostat, EUs

statistikkontor, utviklet retningslinjer som skal harmonisere metodene som brukes for å beregne KPI i europeiske land. Norge, Sverige og Danmark må derfor publisere en harmonisert konsumprisindeks (HKPI) i tillegg til den nasjonale KPI.

Forskjellene mellom de to indeksene for hvert av landene kommer av forskjeller i vare- og tjenestestutvalget som ligger til grunn for beregningene. I Norge er beregnet husleie, som viser boligkonsumet for selveiere, inkludert i KPI, men kostnaden for dette konsumet skal ikke med i beregningen av HKPI. Den beregnede husleien utgjør omtrent 12 % av KPI. Heller ikke lotteri- og totalisatorspill, livsforsikring og indirekte betalte finansielle tjenester, skal inkluderes i HKPI. Dette konsumet utgjør omtrent 5 % av KPI (Statistisk sentralbyrå, 2015a). I Sverige skiller KPI og HKPI seg fra hverandre også fordi den beregnede husleien for selveiere av bolig og lotteri- og totalisatorspill ikke er inkludert i HKPI, men i KPI. Det som kalles for «bostadsrätt» er inkludert i Sveriges KPI, men ikke i HKPI. Derimot inngår eldreomsorg, sykehusinnleggelses og visse finansielle tjenester kun i HKPI og ikke i den svenske KPI (Statistiska centralbyrå, 2015a). I Danmark er det kun den beregnede kostnaden for selveid bolig som er inkludert i KPI, men ekskludert i HKPI (Danmarks Statistik, 2015b). At vare- og tjenestestutvalget skiller seg noe fra hverandre innebærer en forskjell i produktenes relative vektorer, noe som kan forklare forskjeller i indeksene.

Delindeks for bøker

Bøker er en delindeks som inngår i KPI og HKPI. Formålet til delindeksen er å måle utviklingen i den faktiske utsalgsprisen på bøker til private husholdninger.

Eurostat foretok en kartlegging av metoder for prismåling av bøker på begynnelsen av 2000-tallet, og i 2005 ble en ny standard for bøker, *HICP standards for books, CDs and computer games*, vedtatt. Eurostat anbefaler at det brukes bøker fra «rapidly-changing markets», altså bøker som har kort kommersiell levetid og dermed skiftes ut hyppig, til å beregne delindeksen. I standarden anbefales forskjellige metoder for kvalitetsjustering klassifisert etter A-, B- og C-metoder, der A-metoden anses som den beste. Hedonisk metode er en A-metode, mens en direkte sammenlikning av tilnærmet like utvalg av bøker over tid og justering av prisen ved hjelp av én variabel, «single variable adjustment», betegnes som B-metoder. Basert på standarden skal delindeksen for bøker i større grad kunne harmoniseres mellom landene i EU og EØS (Johansen, 2008). De skandinaviske landene har i ulik grad valgt å følge standarden.

Delindeksen for bøker i Norge

I 2007 ble det implementert en ny metode for utarbeidelsen av delindeksen for bøker i Norge (Johansen, 2008). Frem til august 2007 var indeksen basert på en utvalgsundersøkelse der vareutvalget bestod av fem representantvarer som representerte både fag- og skjønnlitteratur. Rettskrivingsordbok, leksikon, ordbøker, ungdomsbøker og romaner utgjorde representantvarene (Ringstad & Løyland, 2002). Innen skjønnlitteratur ble prisutviklingen på bestemte bokserier målt i stedet for utvalgte titler. Vareutvalget ble holdt konstant gjennom tolv måneder og oppdatert i august hvert år. Prisinformasjon om vareutvalget ble hentet inn fra 70 bedrifter ved hjelp av skjema (Johansen, 2008).

I august 2007 ble den nye delindeksen for bøker implementert. Indeksen utarbeides hovedsakelig på bakgrunn av data fra Bokhandlerforeningen. Databasen Bokhandlerforeningen deler med SSB består kun av data for allmennlitteratur.⁸ Dermed hentes priser for varer som representerer skolebøker og fagbøker fortsatt via skjema. Salg gjennom bokklubb er ikke inkludert, og det er kun kjedenes salg av bøker gjennom internettbokhandel som er representert (Johansen, 2008).

SSB deler bokgruppene, definert av Forleggerforeningen og Bokhandlerforeningen, inn i mest mulig homogene bokkategorier, stratifisert etter innbinding og sjanger. Prisene på representantvarene i kategoriene sammenliknes direkte mellom to perioder selv om titlene i utvalget kan variere fra måned til måned. Stratifisering fungerer som kvalitetsjustering, og skal sikre at bøker av tilnærmet lik kvalitet sammenliknes i hver kategori. Da type innbinding i stor grad er bestemmende på bokprisen er kategoriene definert ut fra den typen innbinding som er mest vanlig for bokgruppen. Utvalget består av bøker som kun representerer rapidly-changing markets. Bøker som representerer «long-selling markets», altså bøker med relativt lang kommersiell levetid og liten introduksjon av nye bøker, er skilt ut. Klassikere, ordbøker og reisehåndbøker er eksempler på slike bøker. Også bokgrupper som ikke anses som sammenliknbare med resten av bøkene innenfor kategorien de skulle ha tilhørt, er ekskludert. Dette gjelder for eksempel noveller, lyrikk og sang (Johansen, 2008).

⁸ I Johansen (2008) omtales skjønn- og generell litteratur i stedet for betegnelsen allmennlitteratur.

Bokgruppene er delt inn i følgende fire kategorier:

- 1) Skjønnlitteratur for voksne. Innbundet. Norsk og oversatt.
- 2) Skjønnlitteratur for barn. Innbundet. Norsk og oversatt.
- 3) Sakprosa for voksne. Innbundet. Norsk og oversatt.
- 4) Billigbøker for voksne. Skjønnlitteratur, heftet. Norsk og oversatt.

I beregningen av delindeksen lages først en gjennomsnittspris per kategori for en bokkjede. Dette gjøres ved å ta summen av omsetning for alle titlene i en kategori for de tre første ukene i en måned, og dividere med antall solgte titler innen samme kategori for samme periode. Deretter summeres gjennomsnittsprisen per kjede for hver kategori sammen til en gjennomsnittspris per kategori. Det foretas altså ingen vektning mellom kjedene (Johansen, 2008).

I beregningen av delindeksen lages først en gjennomsnittspris per bokhandlerkjede for de fire kategoriene. Denne beregnes ved å ta summen av omsetning for alle titlene i en kategori for de tre første ukene i en måned, og dividere med antall solgte titler innen samme kategori for samme periode. Gjennomsnittsprisen for hver kategori i hver bokhandlerkjede summeres sammen. Det foretas ingen vektning mellom bokhandlerkjedene. Deretter vektet gjennomsnittprisene for hver kategori med totalomsetningen for de fire kategoriene slik at den totale gjennomsnittsprisen for bøker i en måned fremkommer. Vektene for hver kategori ligger fast fra august til juli året etter, i likhet med andre varer og tjenester i KPI (Johansen, 2008).

Gjennomsnittsprisen for den aktuelle måneden sammenliknes med gjennomsnittsprisen for juli, som er basismåneden. Denne korttidsindeksen kjedes så med langtidsindeksen, som har basisår 1998. I tillegg til de fire kategoriene består delindeksen også av bøker som representerer fagbøker (Johansen, 2008).

Delindeksen for bøker i Sverige

Metoden for beregning av delindeksen for bøker i Sverige ble i likhet med Norge endret i 2007 (Statistiska centralbyrån, 2007). Frem til 2007 ble indeksen beregnet på bakgrunn av prisinformasjon fra ti bokhandlere og fem bokklubber. Fra bokhandlene ble prisene på titler for ti representantvarer valgt ut. Representantvarene representerte tidløse bøker som oppslagsbøker, faktabøker og barnebokklassikere. Prisene ble samlet inn direkte fra bokhandlene som ble undersøkt. For bokklubbene ble prisene tatt fra bokklubbens medlemskataloger, og prisene for forpakning og porto inngikk i beregningen av prisen for den

enkelte bok. Da hver bokklubb er unik i sitt sortiment, ble utvalget gjort ulikt for hver bokklubb (Statistiska centralbyrån, 2006).

Tidligere ble prisen på representantvarene hentet fra bokhandlere og bokklubber. I den nye metoden hentes prisinformasjonen også fra nettbokhandlere og varehus. Pocketbøker er også blitt inkludert i prismålingen. Med utgangspunkt i bestselgerlister fra detaljistene som inngår i prismålingen, måles prisene. Om detaljisten som undersøkes ikke har bestselgerlister kan tidsskriftet Svensk Bokhandels topplister, som lages på bakgrunn av informasjon fra omtrent 300 bokhandlere og varehus, benyttes. Summen av prisen på de fem titlene som topper bestselgerlisten innenfor hver sjanger og for hvert utsalgssted, berignes. Det foretas en vektning av sjanger og type detaljist basert på statistikk fra Svenska Förläggareföreningen. Om nødvendig foretas en form for kvalitetsjustering mellom perioder (Statistiska centralbyrån, 2006).

Kvalitetsjusteringen gjøres ved hjelp av hedonisk metode. I forbindelse med Bokpriskommissionens arbeid med å følge prisutviklingen på bøker og tidsskrifter etter merverdiavgiften ble redusert i 2002, ble det gjennomført en hedonisk regresjon. Regresjonen innebar at bokprisen ble sett på som en funksjon av et antall kvalitetsvariabler som representerte ulike egenskaper ved en bok. Disse kvalitetsvariablene fikk en tallfestet verdi. Verdiene brukes nå til å kvalitetsjustere utvalget mellom to perioder, slik at kvaliteten på bøkene som måles i de to periodene holdes tilnærmet konstant. Sverige har valgt å bruke tre kvalitetsvariabler å justere med for hver sjanger basert på hvilke som hadde størst påvirkning på bokprisen under de hedoniske regresjonene som ble gjennomført av SCB og Bokpriskommissionen (Utbildnings- og kulturdepartementet, 2005).

Delindeksen for bøker i Danmark

Danmark har endret metode for å beregne delindeksen for bøker to ganger. Før 2000 ble prisinformasjon fra bøker i long-selling markets benyttet, og det ble tatt stikkprøver på omtrent 50 utgivelser fra ca. 10 forlag. Forlagene fylte kvartalsvis ut skjemaer utstedt av Danmarks Statistik om prisene på sine utgivelser. Bøkene som var inkludert i denne indeksen bestod i stor grad av skolebøker og av titler som hadde vært i butikk i minst ti år. På den måten ble det sikret at kvaliteten på bøkene var omtrent lik i de periodene som ble sammenliknet (Worsøe-Schmidt & Pedersen, 2002).

Fra 2001 til 2003 benyttet Danmarks Statistik også prisene på bøker i long-selling markets. Utvalget ble økt til 110 titler, og prisinformasjonen ble hentet fra tre bokhandlere og tre bokklubber (Worsøe-Schmidt & Pedersen, 2002). I 2003 ble delindeksen igjen endret, og tar nå utgangspunkt i Eurostats anbefalinger. I dag baserer Danmarks Statistik delindeksen på prisene i rapidly-changing markets og måler prisen på bøker fra topp-ti-listene. Prisinformasjonen innhentes fra bokhandlerkjeder og bokklubber. Fra 2003 til 2008 ble logaritmen av antall sider brukt til å kvalitetsjustere mellom perioder, men fra og med 2008 ble ikke dette gjort lenger (Boghandlerforeningen, 2013).

4.2.2 Data fra SSB, SCB, Dansk Statistik og OECD

For å analysere bokprisene i de skandinaviske landene har vi valgt å sammenlikne delindeksen for bøker i hvert av landene med KPI for samme land. Delindeksene og KPI utarbeides av organisasjoner som har ansvaret for den offisielle nasjonale statistikken. Vi henter derfor tall for delindeksen og KPI fra hjemmesidene til SSB i Norge, SCB i Sverige og Danmarks Statistik i Danmark (Statistisk sentralbyrå, 2015b; Statistisk sentralbyrå, 2015c; Statistiska centralbyrån 2015b; Statistiska centralbyrån, 2015c; Danmarks Statistik 2015c). I Sverige er kun delindeksen for aviser, bøker og skrivemateriell offentlig tilgjengelig, og vi har derfor benyttet dataene for denne delindeksen i vår analyse. Delindeksene er oppgitt som månedsindekser, og vi bruker også KPI som er oppgitt månedlig. I tillegg til å sammenlikne delindeksene med KPI, sammenlikner vi delindeksen med lønnsutviklingen i hvert land. SSB og Danmarks Statistik oppgir den årlige gjennomsnittlige nominelle lønnen i norske og danske kroner (Statistisk sentralbyrå, 2015d; Danmarks Statistik, 2015d). SCB oppgir den årlige gjennomsnittlige lønnen i faste priser, og vi benytter derfor Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) sine lønnsstatistikker for Sverige som viser den årlige gjennomsnittlige nominelle lønnen i svenske kroner (OECD, 2015b). Basert på lønnsstatistikkene lager vi lønnsindekser, som vi sammenlikner med delindeksen, gjort om til en årlig indeks.

4.2.3 Statistikk fra bokbransjen

For å forklare delindeksens utvikling i Norge benytter vi Forleggerforeningens bransjestatistikk fra 2003 til 2013 og foreningens månedsstatistikk fra 2012 til 2014 (Den norske Forleggerforening, 2004-2014; Den norske Forleggerforening, 2013-2015). For å forklare den svenske delindeksens utvikling bruker vi Svenska Förläggareföreningens

bransjestatistikker fra 2009 til 2014 (Svenska Förläggareföreningen, 2010-2015). Vi bruker også Svenska Förläggareföreningens rapportserie *Bokmarknaden* (2007; 2008; 2010; 2012). Statistikken omfatter hovedsakelig allmennlitteratur (Svenska Förläggareföreningen, 2015). Frem til januar 2015 fantes det kun statistikk over boksalget fra forlagene til detaljistene i Sverige. I januar 2015 kom derimot en salgsstatistikk over salget fra detaljister til sluttkunde som tar for seg salget for årene 2012, 2013 og 2014. Denne statistikken er laget gjennom et samarbeid mellom Svenska Förläggareforeningen og Svenska Bokhandlareforeningen, og er presentert i rapporten *Boken 2015 – marknaden, trender och analyser* (Wikberg, 2015). Dermed benytter vi denne statistikken for å analysere de svenske bokprisene i 2012, 2013 og 2014. Datainnsamlingen til statistikken omfatter omtrent to tredjedeler av all allmennlitteratur som selges i Sverige. I Danmark har vi benyttet Forlæggerforeningens årsstatistikker fra 2000 til 2014 (Forlæggerforeningen, 2002-2015).

4.2.4 Tolkning og evaluering av kvantitative data

Da vi baserer prisanalysene våre på data hentet fra offisielle nasjonale statistikker har vi hentet dataene vi bruker fra pålitelige kilder. Det ligger ulike forutsetninger til grunn for datamaterialet vi bruker fra de skandinaviske landene, og vi er dermed varsomme med å trekke vidtgående konklusjoner på bakgrunn av dataene vi sammenlikner på tvers landene.

Vi bruker også statistikk fra forlegger- og bokhandlerforeningene i de tre landene. Statistikken er altså produsert av bokbransjen selv. Dette gjør at statistikkene er mindre pålitelige da bransjen kan ha utelatt data eller fremstilt data på en måte som er fordelaktig for bransjen. Statistikken er av varierende kvalitet og er til dels mangelfulle. Deler av statistikkene er også basert på estimerte tall. Til tross for de begrensningene statistikken har, gir bransjestatistikk fra bokbransjen det beste bildet av bokmarkedene i de skandinaviske landene. Dette kommer først og fremst av at dataene er registrert over lang tid, men også av at statistikkene er detaljerte. Statistikken viser blant annet salg av ulike sjangre og gjennom ulike salgskanaler. Det finnes ingen annen statistikk over bokmarkedene med like lange tidsserier og med det detaljnivået de valgte statistikkene har. Dermed benytter vi oss av statistikkene selv om de kan være ufullstendige og viser estimerte tall.

For å forklare hvorfor delindeksene for bøker i de tre skandinaviske landene har utviklet seg slik de har gjort benytter vi i hovedsak statistikk fra forleggerforeningene i de skandinaviske landene. Ideelt sett ønsker vi statistikk som kan forklare utviklingen i pris til sluttkunde, altså

statistikk som viser salg fra detaljist til sluttkunde, da delindeksen baserer seg på prisene til sluttkundene. Statistikkene fra forleggerforeningene viser salget fra forlagene til detaljistene. Da bøkene detaljistene selger videre til sluttkundene i stor grad kan forklares ut fra hva detaljistene kjøper inn fra forlagene vil forlagsstatistikkene korrelere med den ideelle statistikken. Dermed er det rimelig å ta utgangspunkt i forleggerforeningenes statistikker i analysen av delindeksene.

Forleggerforeningenes statistikker utarbeides på bakgrunn av opplysninger innhentet fra medlemsforlag, bokklubber og andre aktører i bokmarkedene i de tre landene. Størstedelen av statistikkene bygger på innrapporterte tall fra medlemsforlagene, med unntak av i Danmark der statistikken baserer seg på tall fra distribusjonssentraler. Selv om medlemsforlagene ikke står for den totale bokomsetningen i bokmarkedene, mener vi de slutninger vi trekker på bakgrunn av statistikkene likevel kan representere generelle utviklingstrekk i det totale bokmarkedet da medlemsforlagene står for en stor andel av totalomsetningen. I Norge står medlemsforlagene for omtrent 80 % av totalomsetningen i bokmarkedet, mens i Sverige står medlemmene for ca. 70 % av totalomsetningen. Omtrent 85 % av danske forlag distribuerer gjennom de distribusjonssentralene som den danske statistikken innhenter tall fra. Statistikkene må derimot tolkes med forsiktighet da antall medlemmer av forleggerforeningene og antall forlag som velger å distribuere gjennom distribusjonssentralene forandres over tid. Nye forlag kommer til, mens andre faller fra. Det påvirker utviklingen av statistikken over tid. Samtidig påvirkes statistikkene av hvilke forlag som velger å være medlem av forleggerforeningene eller distribuere gjennom distribusjonssentralene. Det kan være systematiske forskjeller mellom de som melder seg inn i forleggerforeningene eller velger å distribuere gjennom sentralene, og de som ikke gjør det, noe som fører til et skjevt utvalg som det ikke er mulig å generalisere på bakgrunn av. Vi tror derimot ikke dette fører til store skjevheter da det er mange forlag som er medlem av forleggerforeningene og som distribuerer gjennom distribusjonssentralene.

Selv om den deskriptive statistikken vi benytter til å analysere utviklingen i delindeksen for bøker kan være mangelfull, vil den belyse tendenser som kan være viktig for å forstå bokprisenes utvikling. Samtidig vil vi ved å bruke statistikken i våre analyser kunne tydeliggjøre hvor statistikkene har sitt forbedringspotensial.

5. Preanalyse

I dette kapitlet vil vi ta for oss faktorer det er viktig å ta hensyn til ved gjennomføring av en analyse av bokpriser. Vi vil først begrunne hvorfor vi har valgt å bruke indekser til å analysere bokprisene og deretter gjøre rede for vårt valg av basisår. Resultatene av de kvalitative intervjuene vi har gjennomført presenteres i slutten av kapitlet. Preanalysen vil være førende for prisanalysen vi gjennomfører i kapittel 6.

5.1 Begrunnelse for bruk av indekser

En mulig tilnærming for å kunne si hvordan prisutviklingen på bøker i de skandinaviske landene har vært, er å bruke gjennomsnittpriser. Ved å benytte gjennomsnittpriser på bøker er det mulig å si noe både om prisnivået og hvordan prisnivået har utviklet seg over tid. Hovedproblemet med en slik tilnærming er at det til vår kunnskap ikke finnes tilgjengelige statistikker for gjennomsnittpriser for bøker i alle de tre skandinaviske landene langt tilbake i tid. For de seneste årene finnes det noe statistikk for gjennomsnittpriser på bøker i både Norge og Sverige, men tidsperioden statistikkene dekker er noe kort til å identifisere klare trender i prisutviklingen. For Danmark finnes det ingen statistikk for gjennomsnittpriser på bøker. Det statistikkgrunnlaget som finnes offentlig tilgjengelig er derfor ikke godt nok til å kunne gi et klart bilde av prisutviklingen i de skandinaviske landene basert på gjennomsnittpriser. Vi må dermed selv samle inn bokpriser for å kunne gjennomføre en analyse basert på gjennomsnittpriser. Med denne oppgavens omfang vil det være for tidkrevende å samle inn omfattende nok statistikk for priser på bøker i Skandinavia til at det på bakgrunn av denne, i tillegg til den statistikken som allerede er tilgjengelig, kan gjennomføres en grundig analyse av prisutviklingen.

En annen tilnærming til å besvare problemstillingen vil være å benytte indekser som måler utviklingen i bokpriser over tid. Ved å bruke indekser vil det ikke være mulig å si noe om det generelle prisnivået slik som ved bruk av gjennomsnittpriser, men kun hvordan prisnivået har utviklet seg. Alle land har til en viss grad statistikk for en bokprisindeks tilgjengelig for en stund tilbake, og bokprisindekser vil derfor være vår tilnærming. Bøker er inkludert i KPI, så ved å bruke delindekser av KPI som inneholder bokpriser kan vi benytte disse til å besvare vår problemstilling.

Vi vil sammenlikne delindeksen for bøker med KPI i hvert av landene. Da KPI viser den generelle prisutviklingen på varer og tjenester vil vi forvente at bokprisene stiger i takt med KPI. Vi vil derfor ikke kommentere de tidsperioder der bokprisutviklingen følger KPI da bokprisene i disse tidsperiodene utvikler seg som vi forventer.

Da vi har valgt å benytte indekser i vår analyse av bokpriser må vi også velge om vi vil bruke harmoniserte indekser eller ikke-harmoniserte indekser. HKPI er tilgjengelig for alle de tre landene. For å sikre best mulig sammenlikningsgrunnlag har vi derfor valgt å benytte HKPI i analysen av bokpriser. Vi ønsker også å benytte harmoniserte delindekser for konsumgruppe 9.5.1 Bøker, som inngår i konsumgruppe 9.5 Aviser, bøker og skrivemateriell. Derimot er ikke denne publisert for alle de skandinaviske landene.

I Danmark publiseres det en harmonisert og en ikke-harmonisert delindeks for bøker. I Sverige er det kun den ikke-harmoniserte delindeksen for aviser, bøker og skrivemateriell som publiseres. Da det kun er delindeksen for aviser, bøker og skrivemateriell som er tilgjengelig, vil vi bruke denne. Den ikke-harmoniserte delindeksen følger Eurostats anbefalinger i stor grad, og det er derfor sannsynlig at denne delindeksen er svært lik den harmoniserte delindeksen. I Norge publiseres kun den ikke-harmoniserte delindeksen for bøker. Fra 2007 har den ikke-harmoniserte delindeksen og den harmoniserte delindeksen blitt utarbeidet ved hjelp av én metode i Sverige og én metode i Norge. Det er sannsynlig at de to delindeksene i de to landene var tilnærmet like hverandre også før 2007. Da det er svært ressurskrevende å utarbeide delindekser, og bøker utgjør en svært liten andel av KPI og HKPI, er det lite sannsynlig at det ble brukt to forskjellige metoder for å lage delindeksene.

Det vil være mer riktig å sammenlikne utviklingen i bokprisene med lønnsutvikling i stedet for den generelle prisutviklingen dersom det er arbeidsintensivt å produsere en bok. Grunnen til dette er at i en arbeidsintensiv virksomhet vil lønn utgjøre den største delen av kostnadene, og hvis lønnen stiger, må prisen på produktet stige for at virksomheten skal klare å dekke sine kostnader. Vi vil i de følgende avsnittene sannsynliggjøre at forlagsvirksomhet er arbeidsintensivt.

Hovedvirksomheten til et forlag består i å bearbeide manuskript fra forfattere og få dem trykket og distribuert slik at leserne kan få tak i dem. Tradisjonelt sett er forlagsvirksomheten arbeidsintensiv, og lønnskostnaden er derfor den viktigste driveren for prisen på bøker (Altbach & Hoshino, 1995). Kostnadene ved å utgi en bok består i hovedsak av lønn til høyt

utdannede mennesker som for eksempel bearbeider manuskript, korrekturleser og setter det grafiske designet. Dette arbeidet varierer fra en bok til en annen, og kan ikke overlates til mekaniske prosesser. Trykking, innbinding og distribusjon kan derimot karakteriseres som mer mekaniske prosesser. Kostnadene knyttet til disse prosessene er variable og en stor andel av disse kan også sies å være marginale kostnader. Foros, Hjelmeng og Kind (2014) hevder at marginalkostnaden utgjør omtrent 3-5 % av utsalgsprisen. Dette er en svært liten andel, noe som igjen underbygger at bokproduksjon er arbeidsintensivt. Bokproduksjonen har i liten grad endret seg etter at e-bøkene ble introdusert. Selv om boken ikke skal trykkes er det redaksjonelle arbeidet for å klargjøre boken for salg nødvendig. Produksjon av e-bøker er derfor også arbeidsintensivt.

Samfunnsøkonomene Ringstad og Løyland (2002) skriver i sin rapport at bokbransjen er arbeidsintensiv, og det påpekes også av flere personer i bransjen. Forfatter og sakprosa-kritiker Espen Sjøbye påpeker at særlig det å utgi sakprosa krever mye arbeid fra flere personer med høy utdanning (Sjøbye, 2006). Knut Olav Åmås, tidligere redaktør i Samtiden, mener at forlagenes verdiformidling, gjennom bearbeiding, foredling og utvikling av ideer og prosjekter, blir enda viktigere i informasjonsalderen, og disse oppgavene er arbeidsintensive (Åmås, 2001). Også Krotov og Shepard, som jobber i det amerikanske forlaget Melville House, fremhever at det er arbeidsintensivt å produsere bøker, og at redaksjonelt arbeid ikke kan effektiviseres uten at det resulterer i lavere kvalitet på bøkene (Krotov & Shepard, 2015).

Gjennom intervjuet med Aschehoug kom det også frem at deres virksomhet er arbeidsintensiv. Aschehoug jobber kontinuerlig med å forbedre og effektivisere utgivelsesprosessen, men de største kostandene ved å produsere en bok påløper før den første boken faktisk blir trykket. Bernt Bølviken uttaler at: «Skal boka bli god så må det ligge enorme mengder med personlig arbeid i det. Det er en type arbeid som ikke kan puttes inn i en datamaskin» (E. H. Kaalstad & B. O. Bølviken, personlig kommunikasjon, 11. mars 2015). Regnskapstallene til Aschehoug bekrefter også at forlagsvirksomhet er arbeidsintensivt da lønnskostnadene inkludert honorarer til forfattere, oversettere og konsulenter utgjør 54 % av totalkostnadene og 60 % av omsetningen.⁹ For Gyldendal ASA er tallene noe annerledes. Lønnskostnader utgjør kun 26 % av totalkostnadene og 26 % av omsetningen (Gyldendal ASA, 2015). Dette trenger ikke motbevise at forlagsvirksomheten er arbeidsintensiv ettersom årsrapporten til Gyldendal ASA

⁹ Vi har fått innsyn i Aschehougs årsregnskap fra 2013. Regnskapet er imidlertid ikke offentlig tilgjengelig.

inkluderer deres virksomhet i bokklubber, bokhandlere og distribusjon i tillegg til forlagsvirksomheten. Gyldendal ASAs virksomhet er ikke arbeidsintensiv dersom man ekskluderer forlagsvirksomheten, og dette vil trekke i retning av at lønnskostnadene er mindre dominerende i årsregnskapet. Det går heller ikke klart frem av årsregnskapet om honorarer til forfattere, oversettere og konsulenter er inkludert som lønnskostnad eller varekostnad. Hvis honorarene er inkludert som varekostnad betyr det at prosentandelen lønnskostnader utgjør skulle vært høyere enn den vi har oppgitt.

Da forlagsvirksomhet sannsynligvis er arbeidsintensivt vil vi sammenlikne utviklingen i bokprisene med lønnsutviklingen i de skandinaviske landene i tillegg til å sammenlikne bokprisene med den generelle prisutviklingen.

5.2 Valg av basisår

For å kunne sammenlikne utviklingen i forskjellige prisindekser må beregningene av indeksene ta utgangspunkt i samme år. Dette året kalles for basisåret. Ved valg av basisår er det viktig at prisen i basisåret ikke har vært kunstig høy eller lav forårsaket av unormale forhold. Ofte velges basisåret slik at det er i midten av tidsintervallet indeksen dekker. Velges et basisår i starten eller slutten av tidsintervallet vil store relative prisendringer gi et mindre representativt bilde av prisutviklingen enn om det valgte basisåret er i midten av perioden. Samtidig bør ikke basisåret ligge for langt tilbake i tid da prisindeksen i stor grad kan bli påvirket av teknologiske endringer eller endringer i konsumentenes atferd (Berenson & Levine, 1993).

Vi har valgt 2005 som basisår for de tre landene. Det var ingen makroøkonomiske sjokk som kan ha ført til unormale høye eller lave priser, og den økonomiske situasjonen i 2005 kan dermed sies å ha vært relativt normal i de skandinaviske landene. Det var heller ingen spesielle forhold som påvirket prisene i bokbransjen slik at de var kunstig høye eller lave dette året. I Norge trådte Bokavtalen i kraft 1. mai 2005. Denne avtalen var et resultat av forhandlinger over lang tid, og endringene den medførte gjorde seg gjeldende utover 2005. Bokprisene var dermed ikke kunstig høye i 2005 som følge av Bokavtalen. I Sverige og Danmark ble ingen rammevilkår for bokmarkedene endret.

2005 er forholdsvis nærme i tid og vi har dermed forsikret oss mot at det ikke har skjedd noen store teknologiske endringer i ettertid. Det kan argumenteres for at e-bøker i større grad har

kommet inn på de skandinaviske bokmarkedene etter 2005. Foreløpig utgjør ikke salget av e-bøker en stor andel av det totale boksalget i de tre landene, og vi mener derfor at e-bøker ikke er en stor teknologisk endring som påvirker prisene merkbart ennå. Konsumentene har heller ikke endret sin atferd i stor grad.

Vi studerer bokprisutviklingen i de skandinaviske landene fra 1996 til 2014. 2005 ligger omtrent i midten av denne perioden slik at bildet som gis ved å velge 2005 som basisår vil være representativt selv med store relative prisendringer. En annen fordel ved å velge 2005 som basisår er at ingen av landene endret sin metode for utarbeidelse av delindeksen for bøker i dette året. Etersom vi har valgt 2005 som basisår for alle landene trenger vi ikke endre basisår for noe land når vi skal sammenlikne prisutviklingen på bøker i de tre skandinaviske landene.

5.3 Resultater av intervjuene

I hele dette delkapittelet vil vi bruke informasjon fra de kvalitative intervjuene vi gjennomførte. All informasjon bygger på personlig kommunikasjon med intervjuobjektene, Einarsson, Kaalstad og Bølviken, Juritzen, Fossanger og Øy.

Av intervjuene kom det frem at det i en analyse av bokpriser vil være interessant å se på måloppnåelsen av litteraturpolitiske mål som kvalitet, bredde, tilgjengelighet og kvalitet i salgsleddet da prissystemenes effekt på disse vil være av betydning for å avgjøre hvilket prissystem som er best. Derimot viser det seg at det er utfordrende å skulle finne gode måleparametere for de litteraturpolitiske målene.

Alle intervjuobjektene mente det var viktig å se på hvordan prissystemene påvirket kvaliteten i litteraturen, men at kvalitet er svært vanskelig å måle. Juritzen uttalte at det er flere måter å måle kvalitet på, men at ingen måleparametere for kvalitet vil være objektive da kvalitet er basert på en subjektiv oppfatning. Dermed vil det være vanskelig å finne en generell måleparameter for kvalitet. Juritzen, Einarsson og Kaalstad og Bølviken sa alle at kvalitet er rett innhold til rett leser, og dette er noe som ikke kan måles uten å spørre sluttkunden om deres meninger om bøkene. I intervjuet med Kaalstad og Bølviken blir det påpekt at det er problematisk å definere kvalitet ut fra hva som blir lest. Defineres kvalitet ved å se på hva som blir mest lest vil mange av bøkene som står igjen som sentrale i litteraturhistorien bli ekskludert. Bølviken mente derfor at bøkene som leses mest ikke er et godt mål på kvalitet. Øy mente det var et godt mål på kvalitet å se på antall titler som blir godkjent i den automatiske

innkjøpsordningen over tid. Einarsson mente derimot at antall titler godkjent i den automatiske innkjøpsordningen ikke var et godt mål fordi antall godkjente titler vil avhenge av budsjettbevilgningene. I tillegg fortalte Einarsson om forfattere som ikke vil melde på bøkene sine på innkjøpsordningen av frykt for at de ikke skal bli godkjent. Antall titler som blir godkjent i den automatiske innkjøpsordningen vil derfor ikke fange opp alt av kvalitet i litteraturen. Fossanger påpekte at kvalitet er vanskelig å måle fordi det kreves kvalitative vurderinger av blant annet språk og bruk av litterære virkemidler.

Mange tilhengere av fastpris mener det blir utgitt en større bredde under et fastprissystem enn under et friprissystem. I intervjuet med Kaalstad og Bølviken ble det nevnt at det kan være vanskelig å måle bredde da det kan snakkes om både bredde og dybde i litteraturen. Som eksempel nevnte Kaalstad at han mente at 30 kokebøker om italiensk pasta er dybde, men ikke bredde, da bøker om italiensk pasta er relativt like. Derimot vil ikke Kaalstad omtale lyrikksamlinger som dybde i litteraturen, da hver lyrikksamling kan være med på å skape en bredde. Mange bøker vil bidra til å skape en bredde i litteraturen da de skiller seg fra hverandre, mens bøker som er relativt like vil skape dybde snarere enn bredde. Å finne en måleparameter som skiller mellom de to dimensjonene er svært vanskelig, og det vil også være vanskelig å klassifisere hvilke bøker som skaper bredde og hvilke bøker som skaper dybde. Øy mente også at det var vanskelig å skille mellom bredde og dybde. Hun mente at verken antall titler eller antall utgivelser klarer å skille mellom de to dimensjonene, og at de derfor ikke er gode måleparametere for bredde. Kaalstad og Bølviken sa også at antall utgivelser ikke er en god måleparameter da backlisten ikke inkluderes. Det er uheldig da backlisten står for en stor andel av bredden.

Tilgjengelighet til bøker var også noe som ble diskutert i alle intervjuene. Et av argumentene som fremsettes av de som er for fastpris er at fastprissystemet muliggjør opprettholdelse av et bredt bokhandlernet over hele landet, og med det sikrer at bøker er tilgjengelig for alle. Alle intervjuobjektene var enige i at internettbokhandelen har økt tilgjengeligheten til bøker, men ikke alle mente at internettbokhandelen kan erstatte den fysiske bokhandelen. De mente derfor at tilgjengeligheten vil reduseres dersom fysiske bokhandlere forsvinner. I intervjuet med Kaalstad og Bølviken ble det påpekt at nettbokhandelen ikke klarer å skape den samme relasjonen til kunden som en fysisk bokhandel gjør, og nettbokhandelen kan derfor ikke erstatte den fysiske bokhandelen med de systemene som eksisterer for kjøp av bøker på nettet i dag. Einarsson mente at nettbokhandlene ikke var like flinke til å få frem bredden i litteraturen, og at nettbokhandlene derfor ikke kan erstatte de fysiske bokhandlene. Einarsson

nevnte også at en av utfordringene til forlaget Amazon er at ingen av de fysiske bokhandlene vil ta inn deres bøker. Showroom-følelsen i bokhandelen er viktig, så til tross for at forlaget har samme eier som verdens største nettbokhandel, Amazon.com, kan forlaget Amazon tape mye salg på at de ikke har bøker i fysiske bokhandlere. Einarsson sa også at da nettbokhandelen først kom trodde mange norske forleggere at det ville føre til at bredden ble mer synliggjort.¹⁰ Einarsson mente at de siste årene har mange av forleggerne blitt mer i tvil og tror at bokhandelen synliggjør bredden bedre enn nettbokhandelen. Dermed er den fysiske bokhandelen fortsatt viktig for å tilgjengeliggjøre litteraturen. Ettersom intervjuobjektene ikke er enig i hvordan internettbokhandelen skal inkluderes når tilgjengelighet skal måles, og det heller ikke er enighet om at internettbokhandelen kan erstatte den fysiske bokhandelen, betyr det at det er vanskelig å enes om hva tilgjengelighet innebærer og hva en god måleparameter for tilgjengelighet er.

Kvalitet i salgsladdet er også noe som er mye diskutert i forbindelse med fastpris og fripris. Øy uttalte at for bokhandlene er det viktig å kunne tilby bøker gjennom både fysiske bokhandlere og nettbokhandlere, og bokhandlene ser på det som en viktig del av sin kvalitet. I intervjuet med Kaalstad og Bølviken kom det frem at de mente det er god kvalitet på salgsladdet når salgsladdet tilbyr hele bredden. Juritzen mente at fagkompetansen til de ansatte i bokhandelen og deres evne til å formidle bøkene er en viktig del av kvaliteten i salgsladdet. Det er derfor ikke enighet om hva kvalitet i salgsladdet innebærer, noe som gjør det vanskelig å finne en god og objektiv måleparameter.

Av intervjuene går det frem at det er vanskelig å definere hva de litteraturpolitiske målene innebærer, og det blir derfor også vanskelig å finne gode måleparametere for de ulike litteraturpolitiske målene som kan måle måloppnåelsen. Dermed er det utfordrende å skulle ta hensyn til litteraturpolitiske mål i en analyse av bokprisene. Å velge noen måleparametere som skal måle måloppnåelse vil si lite om et litteraturpolitisk mål er nådd, men kun si i hvilken grad målet er nådd ut fra den måleparameteren som er valgt. Vi vil derfor videre i analysen fokusere på hvordan vi best mulig kan måle prissystemenes effekter på bokprisene uten å ta hensyn til hvordan prissystemene påvirker den litteraturpolitiske måloppnåelsen. Det er

¹⁰ Einarsson refererte til teorien om Long Tail fra Anderson (2006) som sier at når kostnader knyttet til distribusjon og produksjon faller, vil det bli mindre viktig for produsentene å selge produkter tilpasset mange konsumenter. Det vil da bli mer attraktivt å satse på nisjeprodukter ved internett salg fordi flaskehalsen knyttet til lagerføring og distribusjon fjernes.

likevel viktig å være klar over de positive samfunnsøkonomiske virkningene prissystemene kan medføre da høyere bokpriser isolert sett vil ha negative samfunnsøkonomiske virkninger.

Delindeksen for bøker bygger i de tre skandinaviske landene på en gjennomsnittpris for bokmarkedet, beregnet på ulike måter. Ettersom grunnlaget for delindeksen er en gjennomsnittpris, vil faktorer det tas hensyn til ved gjennomføring av en analyse basert på gjennomsnittspriser også måtte tas hensyn til ved en analyse basert på delindekser. Vi har derfor spurt intervjuobjektene om hva som er viktig å ta hensyn til når en analyse av prisene i bokmarkedet skal gjennomføres basert på gjennomsnittspriser. Grunnen til at vi har spurt om gjennomsnittspriser, og ikke indekser, er at for de fleste er det enklere å reflektere rundt en gjennomsnittpris enn en prisindeks. Noen av faktorene som ble påpekt som viktige i en analyse av gjennomsnittspriser påvirker kun prisnivået og ikke utviklingen av prisnivået, og vil av den grunn ikke være nødvendige å ta hensyn til i vår analyse basert på indekser.

Alle intervjuobjektene mente det var en god tilnærming å bruke gjennomsnittspriser for hele bokmarkedet for å studere prisutviklingen i de skandinaviske landene. Det vil gi en pekepinn på hvor det generelle bokprisnivået ligger. Ved å se på hvert lands delindeks for bøker, som skal representere gjennomsnittsprisen på bøkene i hele bokmarkedet i hvert land, vil vi se utviklingen i det generelle prisnivået. Intervjuobjektene mente videre det gav mer informasjon å bryte markedet ned i så mange segmenter som mulig for å gi et mer detaljert bilde av bokprisene og få frem forskjeller innenfor bokmarkedet.

Det kom frem i alle intervjuene at bokmarkedet består av to relativt forskjellige markeder, allmennt markedet og skole- og fagbokmarkedet. Mekanismene og driverne for pris i de to markedene skiller seg fra hverandre, og utviklingen av salgskanalene har heller ikke vært lik. Vi bør derfor forsøke å justere for andelene av de to markedene som er inkludert i delindeksen. På denne måten vil vi i analysen fange opp endringer i delindeksen som skyldes endret konsumentatferd og ikke endringer i pris. En måte å gjøre det på er å se på hvordan andelen av solgte eksemplarer fra de to markedene har utviklet seg over tid.

Det neste nivået alle intervjuobjektene ville dele inn etter var de ensifrede bokgruppene definert av Forleggerforeningen og Bokhandlerforeningen da bokgruppene har ulike gjennomsnittspriser. En endring i hvilke bokgrupper konsumentene kjøper bøkene sine fra kan dermed forklare endringer i delindeksen. En endring i delindeksen trenger derfor ikke bety at bokprisene har økt eller blitt redusert, men kan skyldes en endring i kjøp av bøker fra ulike

bokgrupper. Ved å studere utviklingen av antall solgte eksemplarer for hver bokgruppe over tid kan vi justere for endringer i delindeksen som skyldes endret kjøpssammensetning.

I to av intervjuene ble det påpekt at bokprisene blir påvirket av hvilken salgskanal bøkene selges gjennom. Salgskanaler er derfor en faktor det bør tas hensyn til i prisanalysen. Kaalstad og Bølviken fremhevet at nettbokhandelen er en salgskanal som skiller seg ut ved bruk av rabatt i fastprisperioden. De mente at i nettbokhandelen ble alle bøker i bokgruppene 3 og 4 nedsatt med maksimalrabatten 12,5 % i fastprisperioden. Einarsson mente det var supermarkedene som drev prispresset sterkest på bestselgerne, noe som kan tyde på at bøker er billigere i supermarkedene sammenliknet med i bokhandelen. I vår analyse vil vi forsøke å ta hensyn til prisforskjeller mellom salgskanaler ved å se på fordelingen av solgte eksemplarer gjennom ulike salgskanaler. Vi vil da kunne observere prisendringer som skyldes endringer i hvor bøkene blir kjøpt. Juritzen mente salgskanaler ikke var like viktig da de fleste bøker i Norge blir solgt gjennom bokhandelen. Han baserte utsagnet sitt på erfaringer fra eget forlag. Selv om mye av boksalg skjer gjennom bokhandelen i Norge, selges det mange bøker gjennom andre salgskanaler i Sverige og Danmark. Vi vil derfor forsøke å justere for endret fordeling av boksalg på salgskanaler i vår analyse.

Bokens alder er i stor grad bestemmende for prisen på boken, og det er godt kjent at versjonsprising brukes aktivt i bokbransjen. Et forlag gir gjerne først ut en innbundet bok med en tilhørende fastpris. Etter en stund gir de ut samme bok i pocketutgave, men da med en lavere fastpris enn den innbundne boken hadde. På denne måten får de utnyttet betalingsviljen til ulike kunder. Versjonsprising av bøker kom opp som en viktig faktor å ta hensyn til i intervjuet med Einarsson. En måte å ta hensyn til versjonsprisingen er å se på fordelingen av solgte eksemplarer på formater over tid, for eksempel fordelingen mellom innbundne bøker og pocketbøker. Øy mente at det kunne være hensiktsmessig å ta hensyn til bokens alder ettersom den er bestemmende for om en bok omfattes av fastprisordningen eller ikke. Ved å ta hensyn til versjonsprisingen vil bokens alder godt fanges opp, og vi vil derfor i vår analyse forsøke å fange opp aldersforskjeller ved å se på fordelingen av solgte eksemplarer på formater over tid.

Einarsson og Kaalstad og Bølviken nevner også at det bør justeres for markedsstørrelse når vi sammenlikner de skandinaviske landene. Grunnen til dette er at bokmarkedet i Sverige er omtrent dobbelt så stort som det norske, og svenske forlag vil derfor kunne selge flere bøker enn norske forlag. Det gjør at svenske forlag har flere eksemplarer å fordele de faste

kostnadene til bokproduksjon ut over, og at svenske forlag derfor kan klare seg med lavere marginer, noe som vil føre til lavere priser. Markedsstørrelse vil derfor påvirke prisnivået. Det vil imidlertid ikke påvirke prisutviklingen så lenge forholdet mellom markedsstørrelsene for de tre landene holdes konstant. Størrelsesforholdet mellom Norge, Sverige og Danmarks bokmarkeder har holdt seg relativt konstant for hele den tidsperioden vi undersøker, og vi trenger derfor ikke å justere for markedsstørrelse.

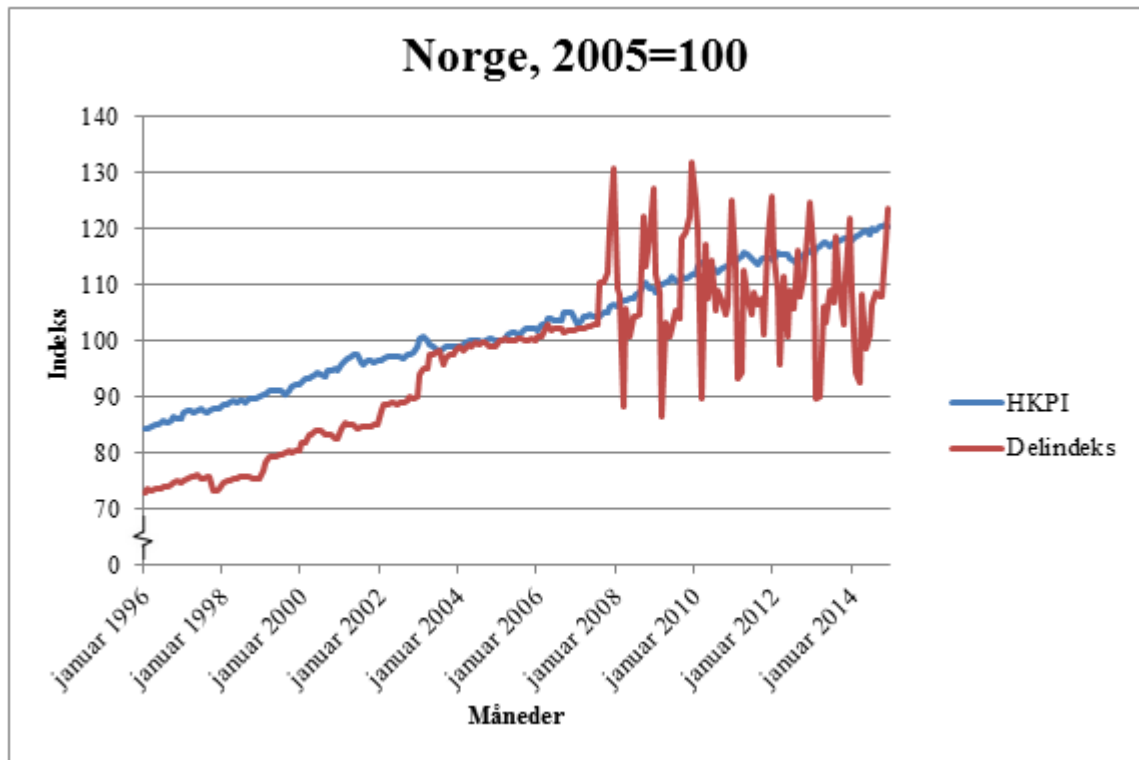
I de to samme intervjuene nevnes det også at det bør justeres for ulike kostnadsnivåer i landene. Blant annet er lønningene i Sverige lavere, noe som kan føre til at kostnadene ved bokproduksjon i Sverige er lavere. Igjen vil dette være gjeldende for prisnivået, men ikke prisutviklingen så lenge forholdet mellom kostnadsnivåene holdes konstant over tid. Kostnadsforholdet mellom de skandinaviske landene har vært relativt konstant for hele den tidsperioden vi undersøker, og vi trenger derfor ikke å justere for kostnadsforskjeller i vår analyse.

6. Analyse av bokprisene i de skandinaviske landene

I dette kapitlet vil vi analysere bokprisene i de skandinaviske landene. Vi vil forklare hvordan bokprisene i de tre landene har utviklet seg og hvorfor de kan ha utviklet seg som de har gjort. Det har tidligere ikke blitt gjennomført en like detaljert analyse av bokprisutviklingen i de skandinaviske landene som vi utfører i dette kapitlet, og vår analyse er dermed nyttig for å få et godt bilde av prisutviklingen på bøker i disse landene. Basert på faktorene presentert i preanalysen, reguleringer av bokbransjen og påvirkning fra internasjonale aktører vil vi forklare bokprisutviklingen. Vi vil også sammenlikne bokprisutviklingen med lønnsutviklingen i hvert av landene for å se om lønnsutviklingen kan forklare bokprisutviklingen. Vi vil forklare hvordan og hvorfor bokprisene har utviklet seg som de har gjort for at vi i sammenlikningen av bokprisene i de skandinaviske landene enklere skal kunne se sammenhengen mellom valg av prissystem og bokprisene. Ved å justere for hvordan bokprisutviklingene er påvirket av endrede konsumvaner, kan prisutviklingene vi sammenlikner samsvare med de faktiske prisutviklingene. Sammenlikning av bokprisene i de skandinaviske landene vil vi gjøre i slutten av kapitlet.

6.1 Norge

Bokprisutviklingen i Norge sammenliknet med HKPI

Figur 6.1 Den norske delindeksen for bøker sammenliknet med HKPI

Delindeksen for bøker og HKPI fulgte hverandre relativt tett fra 1996 frem til 2003 da veksten i delindeksen økte kraftig. Fra slutten av 2003 og frem til 2007 hadde indeksene igjen den samme utviklingen. Fra august 2007, etter den nye metoden for beregning av delindeksen ble innført, preges delindeksen av store sesongvariasjoner. I løpet av et år er bokprisene lavest i februar eller mars, og høyest i desember. Fra august 2007 ser vi også at prisutviklingen for bøker er noe svakere enn den generelle prisutviklingen.

I 1998 og frem mot 2000 ser vi en liten nedgang i delindeksen for bøker. I 1998 ble Bransjeavtalen fremforhandlet og den ble gjeldende fra 1. april 1999. Bransjeavtalen åpnet opp for at også andre salgskanaler enn bokhandlene kunne selge sakprosa, skjønnlitteratur, billigbøker og verker (Røhne & Storsveen, 2014). Det er naturlig å anta at de nye salgskanalene, som dagligvarebutikker og bensinstasjoner, begynte å selge nytgivelser. Da det er forlagene som setter prisen i fastprisperioden vil ikke flere salgskanaler nødvendigvis føre til økt konkurranse og lavere priser med det første. Prisene i salgskanalene vil avhenge av

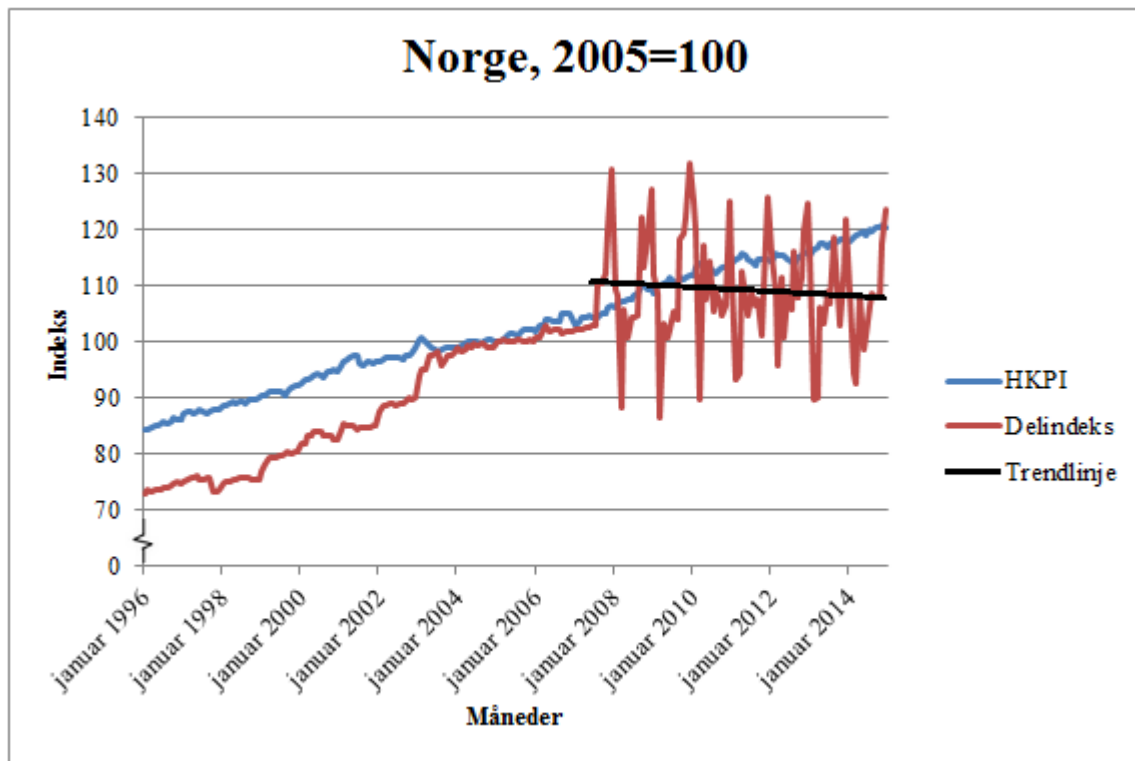
om forlagene mener salget gjennom de nye salgskanaler vil kannibalisere salget gjennom bokhandlene eller ikke. Å sette ned prisen på nyutgivelser på grunn av nye salgskanaler vil kun være rasjonelt dersom nye konsumenter vil kjøpe bøkene eller eksisterende konsumenter kjøper flere bøker, slik at salgsøkningen kan veie opp for reduserte marginer på bøkene. Om salget gjennom de nye salgskanaler kannibaliserer salget i bokhandlene, vil forlagene redusere sin profitt dersom de velger å sette ned prisen. Dette vil være irrasjonelt og forlagene vil antakeligvis ikke sette ned prisen. Om prisnedgangen vi observerer fra 1998 til 2000 skal kunne forklares av Bransjeavtalen må forlagene ha begynt å tilpasse seg Bransjeavtalen allerede før den trådte i kraft. Selv om forhandlingene av slike avtaler gjerne gjennomføres i god tid før de blir vedtatt, mener vi det er lite sannsynlig at det kan være forklaringen på prisnedgangen vi observerer. Tapet ved å redusere marginene på bøker i bokhandelen på fastprisbøker før avtalen trådte i kraft kan være større enn det forlagene tjener inn ved et eventuelt økt salg som følge av salg gjennom flere salgskanaler fra 1. april 1999. Dermed kan nedgangen i delindeksen fra 1998 til 2000 antakeligvis ikke forklares av den nye bokbransjeavtalen.

I begynnelsen av 2003 ser vi en kraftig vekst i delindeksen for bøker. Det ble ikke innført nye reguleringer av bokbransjen på dette tidspunktet, så det kan ikke være forklaringen. Vi ser at også HKPI har en liten økning på det samme tidspunktet, noe som kan tyde på at det kan ha skjedd endringer i den generelle økonomien som prisene i bokbransjen har reagert sterkere på enn det prisene på andre varer og tjenester gjorde. SSB (2003) peker på økning i el-prisene som årsak til den sterke veksten i HKPI i begynnelsen av 2003. Det er ingen grunn til at bokprisen skal påvirkes mer enn prisene på andre varer og tjenester av en endring i el-prisene. Til vår kunnskap skjedde det derfor ikke noen endringer i norsk økonomi som tilsier at bokprisene skulle stige spesielt sterkt på det tidspunktet. En annen mulig forklaring på den sterke prisstigningen på bøker kan være endrede konkurranseforhold i bokbransjen. Siden 80-tallet har det vært gradvise strukturendringer i den norske bokbransjen der både horisontale og vertikale integrasjoner har ført til økt konsentrasjon og økt markedsrett for aktører både på forlags- og detaljistleddet. Tidlig på 2000-tallet var det ingen store oppkjøp sett i forhold til andre oppkjøp som ble gjennomført på 80- og 90-tallet. Den markante prisøkningen i 2003 kan derfor mest sannsynlig ikke forklares av endrede konkurranseforhold.

Bokavtalen ble innført 1. mai 2005 og avløste med det den tidligere Bransjeavtalen. Da Bokavtalen førte til at fastprisperioden ble redusert og alle salgskanaler nå fikk muligheten til å gi 12,5 % rabatt i fastprisperioden på sakprosa og skjønnlitteratur, ville vi forventet at vi

skulle se virkninger av den nye avtalen i delindeksen for bøker. Det kan vi derimot ikke observere, og det kan være flere årsaker til dette. Delindeksen baserte seg på representantvarer fra flere bokgrupper enn kun sakprosa og skjønnlitteratur. Det kan dermed være at delindeksen ikke synliggjør prisendringer som rabattmulighetene kan ha ført til. Derimot undersøker Løyland et al. (2009) prisutviklingen på sakprosa og skjønnlitteratur basert på Forleggerforeningens statistikk, og konkluderer med at det på bakgrunn av statistikken ikke er mulig å se om prisutviklingen for sakprosa og skjønnlitteratur går i en bestemt retning etter Bokavtalen. En annen årsak til at vi ikke kan observere endringer i delindeksen etter Bokavtalen trådte i kraft kan være at salgskanalene ikke har benyttet seg av muligheten de har til å gi 12,5 % rabatt i fastprisperioden. Om detaljistledet ikke benytter muligheten de har fått til å rabattere bøker i fastprisperioden vil det heller ikke være prisendringer som følge av denne muligheten. Vi ser ingen endring i delindeksen som følge av Bokavtalen, men Konkurransetilsynet fastslår i sin rapport fra 2008 at Bokavtalen har ført til at bokprisene i gjennomsnitt har falt fra 2004 til 2007 (Konkurransetilsynet, 2008). Selv om vi ikke ser en effekt av Bokavtalen på bokprisene kan det hende at et annet datamateriale og andre analysemetoder vil kunne gi andre resultater. Vi kan derfor ikke si at Bokavtalen ikke har hatt en effekt på de norske bokprisene.

Vi kan tydelig se overgangen fra gammel til ny metode for beregning av delindeksen for bøker i august 2007. Den nye metoden fører til større sesongvariasjoner enn den gamle metoden. Dette kommer av at vareutvalget i den nye metoden ikke ligger fast over tolv måneder, men oppdateres hver måned. De store sesongvariasjoner gjør det vanskelig å se hvordan prisutviklingen på bøker har vært i forhold til den generelle prisutviklingen. En måte å tydeliggjøre den generelle utviklingen til delindeksen på er å estimere en lineær trendlinje basert på tallene fra delindeksen etter august 2007, og se om denne følger den generelle prisutviklingen som er tilnærmet lineær. Når vi gjør dette ser vi at prisutviklingen på bøker faktisk har vært svakt negativ i perioden fra august 2007 og frem til i dag. Vi ser dermed at prisutviklingen for bøker ikke har fulgt HKPI i Norge for perioden fra august 2007 til desember 2014.

Figur 6.2 Estimert trendlinje for prisutviklingen på bøker i Norge

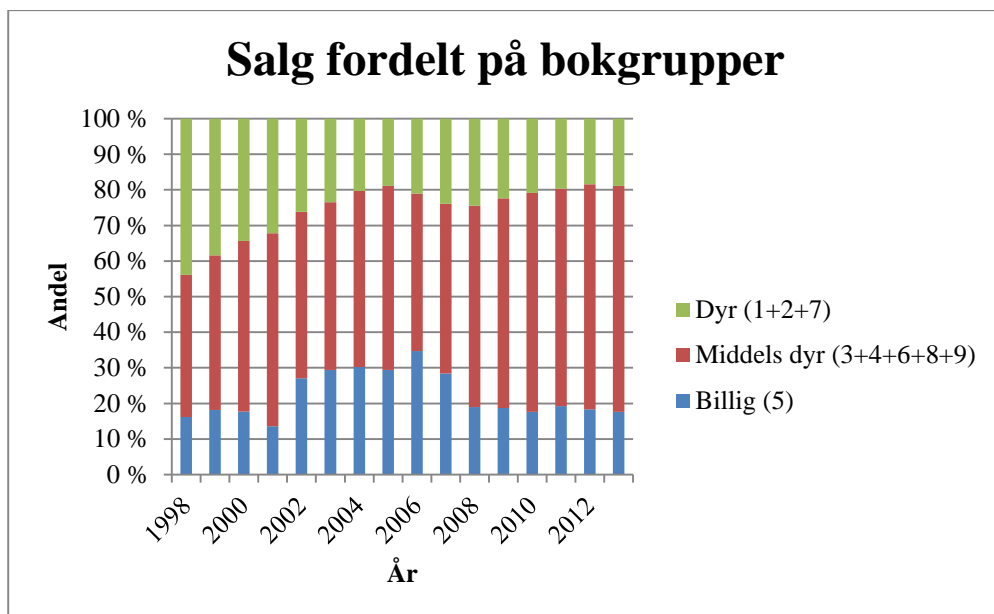
Det kan også være at prisutviklingen på bøker i perioden fra og med 2007 skiller seg fra perioden frem til 2007 grunnet hvordan prisutviklingen på bøker ble målt. Før 2007 ble det brukt fem representantvarer, og dersom prisutviklingen på disse skilte seg fra prisutviklingen for de nye representantvarene etter 2007 kan det forklare noe av prisnedgangen. Den gamle indeksen tok ikke hensyn til bokgruppe 5 Billigbøker. Hvis billigbøker hadde en lavere prisstigning enn andre bøker kan det ha ført til en overvurdert prisstigning på bøker frem til den nye metoden ble tatt i bruk, og omvendt. Fra bransjestatistikkene til Forleggerforeningen, som viser gjennomsnittpris per bokgruppe, kan vi ikke observere at billigbøker har en svakere prisutvikling enn de andre bokgruppene.¹¹ Bokgruppe 1, 2 og 6 har høyere gjennomsnittpris enn de andre bokgruppene, og kan derfor betegnes som relativt dyre bøker. De dyre bøkene har hatt sterkere prisstigning enn de andre bokgruppene. Hvis de dyre bøkene representerer en større andel av representantvarene i den gamle indeksen enn i den nye indeksen kan prisstigningen frem til 2007 ha vært overvurdert. Forskjellene i prisutviklingen mellom bokgruppene er imidlertid ikke stor nok til at de kan forklare endringen fra positiv til negativ

¹¹ Jfr. Appendiks B Gjennomsnittpris per bokgruppe.

prisutvikling. Den generelle utviklingen for gjennomsnittprisene samlet for alle bøker er også stigende, så det kan ikke forklare hvorfor delindeksen har en negativ utvikling.

Det kan skje endringer i delindeksen for bøker uten at de faktiske prisene på bøker endrer seg. Prisendringene kan for eksempel skyldes endringer i konsumentenes kjøpsvaner. En mulig forklaring på den reduserte prisveksten for bøker fra og med 2007 kan være at det har skjedd et gradvis skift fra at nordmenn kjøper dyre bøker til at de kjøper billigere bøker. Dette kan for eksempel være tilfellet dersom andelen billigbøker som blir kjøpt har vært økende for perioden etter 2007. Dette vil føre til at den vektete gjennomsnittsprisen på bøker i Norge synker uten at prisen på hver enkelt bok reduseres. For å undersøke om dette er tilfellet kan vi bruke Forleggerforeningens bransjestatistikk og se om den vektete gjennomsnittsprisen for alle bøker er redusert uten at gjennomsnittsprisen innenfor hver bokgruppe er redusert. Ser vi på denne statistikken ser det ut som prisene er svakt stigende innenfor de fleste av bokgruppene, og den vektete gjennomsnittsprisen er også svakt stigende. Dette tyder på at konsumentene ikke har endret hvor dyre bøker de kjøper, og at en endring mot kjøp av billigere bøker ikke er årsaken til at vi observerer en delindeks som er svakt synkende fra 2007.

Det er også mulig å illustrere om det har skjedd et skift fra kjøp av dyre til billigere bøker ved å aggregere bokgruppene opp til kategoriene dyre, middels dyre og billige bokgrupper. Vi velger å bruke Forleggerforeningens bransjestatistikk over antall solgte eksemplarer fordi det i denne statistikken vil komme tydelig frem om konsumentene kjøper bøker fra andre bokgrupper enn tidligere.

Figur 6.3 Andelen solgte eksemplarer av dyre, middels dyre og billige bøker i Norge

Som vi ser av figur 6.3 er det en mindre andel av bøkene som kjøpes som er dyre bøker, og både andelen billige og middels dyre bøker øker for perioden 1998 til 2005. Isolert sett skal en slik endring føre til en lavere vekst i delindeksen. Vi kan ikke observere en slik endring. Fra 2007 ser det ut til at andelen av bøker som kjøpes er relativt konstante. Det er et lite skift fra dyre til middels dyre bøker, slik at delindeksen derfor bør ha en lavere vekst enn om andelen var helt konstante. Delindeksen er svakt synkende fra 2007 og frem til i dag, så noe av den reduserte prisveksten sammenliknet med HKPI kan forklares med at norske konsumenter har begynt å kjøpe billigere bøker siden 2007.

En endring i hvilke bokgrupper bøkene norske konsumenter kjøper bøkene fra kan også være en mulig forklaring på den sterke prisstigningen bøker har i starten av 2003. Sammenlikner vi 2002 med 2003 ser vi derimot at det i 2003 er en økt andel av bøkene som kjøpes som er relativt billige. Kjøpssammensetningen kan derfor ikke forklare den sterke prisveksten i delindeksen for bøker i 2003.

For bøker som selges i Norge kan ikke skift mellom ulike salgskanaler påvirke prisnivået for bøker i samme grad som i Sverige og Danmark. Grunnen til dette er det norske fastprissystemet. Selv om det kun er omtrent 15 % av titlene i Norge som omfattes av fastprissystemet, utgjør de nytgitte bøkene som rammes av fastpris ca. 30 % av omsetningsvolumet, og vil derfor ha stor påvirkning på prisutviklingen på bøker (K. Einarsson, personlig kommunikasjon, 11. mars 2015). Det er også nytgivelsene det er mest

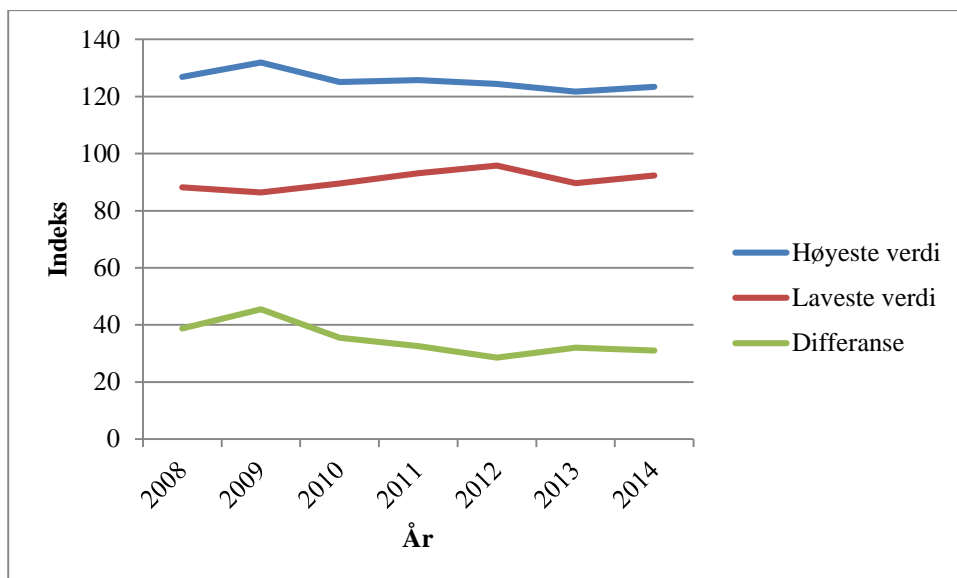
fokus på, både i bransjen og i media, slik at det kun er moderat priskonkurransse på bøker som ikke lenger omfattes av fastprissystemet. Et skift i hvilke salgskanaler de norske konsumentene kjøper sine bøker fra vil derfor i liten grad kunne påvirke delindeksen for bøker.

Ser vi på sesongvariasjonene fra og med den nye metoden ble innført, ser det ut til at de har blitt mindre over tid. Det kan vi se ved å ta differansen mellom den høyeste og den laveste verdien til delindeksen i løpet av et kalenderår. Innenfor et år er den høyeste verdien i indeksen i desember. En naturlig forklaring på det er at i desember kjøpes det en større andel dyrere bøker sammenliknet med resten av året. Grunnen til dette er at bøker gis bort i julegave, og mange av dem som kjøper bøkene foretrekker å gi bort en innbundet bok snarere enn en pocketbok. Det kjøpes også en større andel bøker med smalt kommersielt nedslagsfelt, som for eksempel fotobøker og interiørbøker, sammenliknet med resten av året. Priselastisiteten på bøker med smalt kommersielt nedslagsfelt er lavere enn bøker med stort kommersielt nedslagsfelt, noe som fører til at prisene på disse bøkene kan være høyere enn for kommersielle bøker. Priselastisiteten er lavere da pris ikke er like viktig for konsumenter med et spesifikt interessefelt. Delindeksen er lavest i mars, med unntak av i 2011 og 2013 da den var lavest i februar. Mammutsalget på bøker arrangeres i februar eller mars hvert år, og er derfor den viktigste årsaken til at vi kan observere en prisnedgang i disse månedene.¹²

Vi forventer at prisstigningen skal være tilnærmet lik for dyre og billige bøker og dermed at differansen mellom den høyeste og laveste verdien til delindeksen er relativt konstant over tid. En redusert differanse over tid vil skyldes en svakere prisvekst i desembermånedene enn prisveksten i månedene med Mammutsalg.

Basert på den høyeste og den laveste indeksen observert innad i et år, kan vi lage en figur som viser utviklingen for pristoppene og prisbunnene.

¹² Mammutsalget er Norges største boksalg, og arrangeres av Forleggerforeningen og Bokhandlerforeningen. Over 70 forlag og mellom 380 og 500 bokhandlere deltar (Den norske Forleggerforening, 2015d).

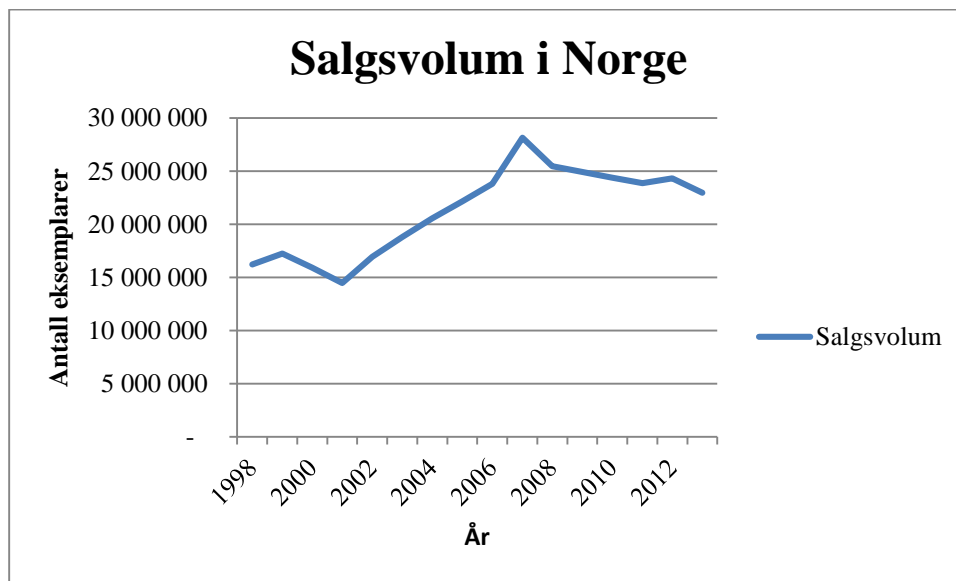
Figur 6.4 Differansen mellom sesongvariasjoner i desember og februar/mars i Norge

Figur 6.4 viser at prisen for bøkene på Mammutsalg har vært svakt stigende. Dette er noe vi forventer ettersom om den reelle prisen skal være konstant må prisene stige i samme takt som inflasjonen. Mer uventet er det å observere at prisene på bøkene solgt i desember har en svak negativ utvikling. Ettersom prisen på bøkene solgt i desember ikke stiger slik som inflasjonen, betyr det at bøkene ikke har opprettholdt sin reelle pris. I tillegg er prisutviklingen negativ, noe som betyr at bøkene heller ikke har opprettholdt sin nominelle pris. Hovedgrunnen til at sesongvariasjonene er mindre er derfor den negative prisutviklingen for bøkene som er solgt i desember måned.

En mulig årsak til en slik utvikling kan være at det har blitt mer konkurranse om å selge bøkene med smalt nedslagsfelt, og marginene på disse bøkene kan ha blitt redusert av både forlag og detaljister for ikke å miste salg. En annen årsak kan være at detaljister i større grad enn før har valgt å rette salgsfremmende innsats mot billigere bøker. Dette kan føre til at det kjøpes en annen type bøker i desember enn tidligere, og at det ikke nødvendigvis er skjedd en reduksjon i prisen på de enkelte bøkene. Dette kan undersøkes nærmere ved å se på Forleggerforeningens bransjestatistikk for antall solgte eksemplarer i desember måned for årene etter 2007.

Imidlertid er slik statistikk kun tilgjengelig fra og med 2011. På bakgrunn av denne statistikken kan vi ikke fastslå at det har vært en endring i hva slags type bøker som kjøpes i desember.¹³

Når bøker blir billigere relativt sett vil vi forvente en økning i salget. Aktørene i bransjen kan velge å sette lavere priser på bøkene for å øke salget. Klarer de å øke salget tilstrekkelig mye vil profitten deres øke. Det er derfor interessant å se på utviklingen av antall eksemplarer solgt og se om det selges flere eksemplarer i perioden etter 2007 der prisutviklingen på bøker har vært svakt negativ.

Figur 6.5 Antall solgte eksemplarer i Norge

Figur 6.5 viser en liten økning i antall solgte eksemplarer fra 1998 til 1999 etterfulgt av en svak nedgang frem til 2001. Fra 2001 er det en økning i antall eksemplarer solgt helt frem til og med 2007. Etter 2007 har det vært en svak nedgang i salget av bøker. Vi ser med dette at salgsutviklingen ikke samsvarer med delindeksen for bøker slik vi forventet. Det forventes at når prisene reduseres vil etterspørselen øke, og dermed salget øke. Vi ser at prisnedgangen fra 2007 ikke er sammenfallende med en økning i boksalget. En årsak til at vi ser en slik utvikling kan være en endring i bøkens konkurransevne.

I dagens samfunn er tid en knapp faktor, og bøker vil derfor konkurrere med andre underholdningsmedier slik som musikk, TV og film. Etter 2007 har tjenester som Spotify,

¹³ Jrf. Appendiks C Salg fordelt på bokgrupper i desember.

Viaplay, TV2 Sumo og Netflix blitt lansert og dermed gjort musikk, TV og film mer tilgjengelige for konsumentene. Det at andre underholdningsmedier er blitt mer tilgjengelig gjør at de har økt sin konkurranseevne. Norske nettbokhandlere og Amazon, Google og Apple har gjort at også bøker er blitt mer tilgjengelig, men tilgjengeligheten til bøker har ikke økt i like stor grad som tilgjengeligheten til andre underholdningsmedier. Derfor har bokens konkurranseevne svekket seg relativt til andre underholdningsmedier.

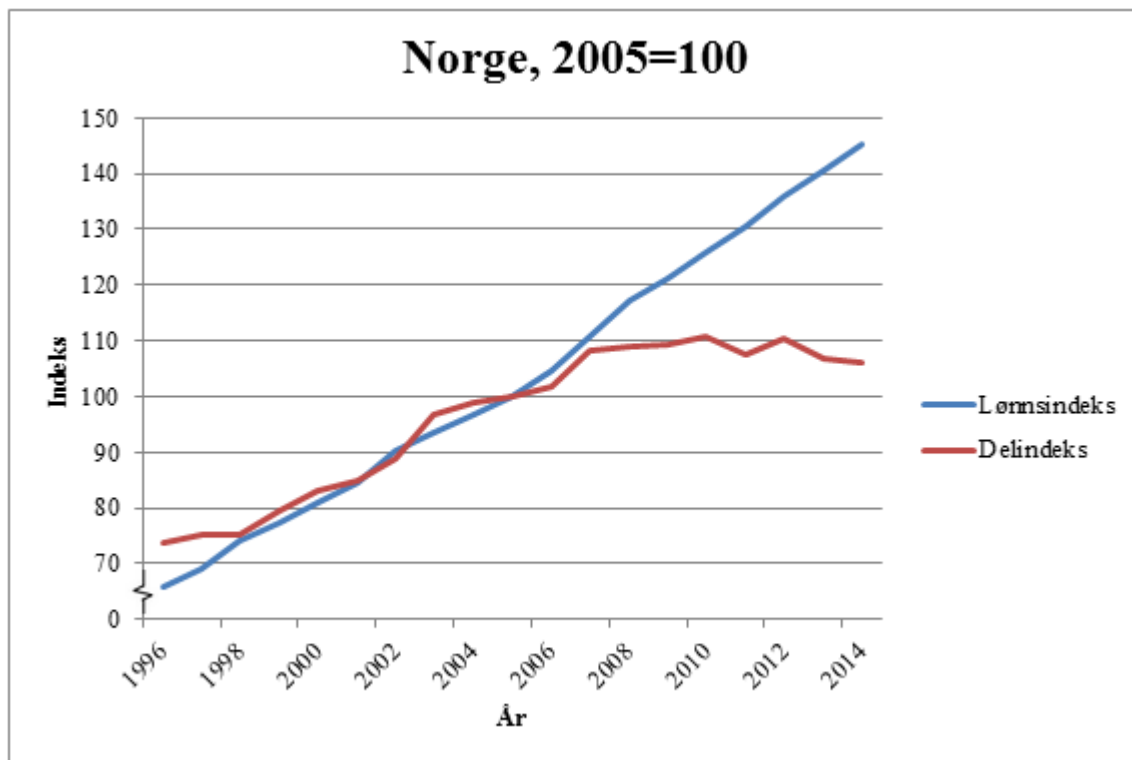
Prisen på e-boken kan også påvirke delindeksen for bøker selv om den ikke er med som representantvare. Grunnen til påvirkningen er at e-boken er en konkurrent til den tradisjonelle papirboken, slik at forlagene vil måtte tilpasse prisingen av papirboken etter hvordan de priser e-boken. I 2013 utgjorde salg av e-bøker kun 4 % av totalomsetningen i bokmarkedet, noe som underbygger påstanden om at det norske e-bokmarkedet fortsatt ikke er modent (Kavli, Nilsen, & Sjøvold, 2015). Det er derfor lite sannsynlig at introduksjonen av e-bøker har påvirket delindeksen for bøker i stor grad. I tillegg setter norske forlag en egen fastpris på e-bokutgivelsen på sine e-bøker, og forlagene velger derfor sannsynligvis en pris som ikke ødelegger konkurranseevnen til papirboken. Noe som kan tale for at prisene på e-bøker i større grad har påvirket prisen på papirbøker, og dermed delindeksen, er introduksjonen av Amazons lesebrett, Kindle. Kindle ble lansert i 2007 og førte til at leseropplevelsen av en e-bok bedret seg. E-boken styrket dermed sin konkurranseevne i forhold til papirboken. E-bøkene som selges av Amazon ble lettere tilgjengelig for konsumentene etter lanseringen av Kindle da lesebrettet er knyttet opp til nettbokhandelen til Amazon. Amazons e-bøker styrket derfor sin konkurranseevne i forhold til e-bøker solgt av norske forlag da Kindle ble lansert. Ettersom e-bøkene solgt av Amazon er relativt billige, kan det ha ført til at norske forlag og norske detaljister satte ned prisen på sine e-bøker for at e-bøkene fra norske forlag ikke skulle miste for mye av sin konkurranseevne i forhold til e-bøker solgt av Amazon. For å opprettholde papirbokens konkurranseevne sammenliknet med e-boken kan norske forlag og detaljister samtidig ha redusert prisene på papirbøkene. Introduksjonen av e-boken og lesebrettet Kindle kan derfor ha hatt betydning for utviklingen av delindeksen for bøker.

Også Amazon og andre internasjonale aktørers priser på papirbøker kan ha påvirket hvordan norske forlag og detaljister priser sine bøker. Da prisene på bøker hos utenlandske aktører gjerne er billigere enn i Norge, kan norske aktører ha redusert prisene på sine bøker for ikke å miste kunder til de internasjonale aktørene.

I et fastprissystem vil forlagene konkurrere på pris på nytgivelser. Prisnivået vil derfor bli påvirket av konkurransegraden på forlagsleddet. Det betyr at en mulig forklaring på en svakere prisvekst er økt konkurranse mellom forlagene. Økt konkurranse kan for eksempel komme av at det blir flere konkurrenter, eller at de eksisterende aktørene vil styrke sin markedsposisjon, noe som går på bekostning av andre aktørers markedsandeler.

I det norske bokmarkedet har det vært en vekst i antall forlag. Rønning og Slaatta (2012) fastslår at fra 2007 til 2012 har det blitt registrert 2 866 nye forlag basert på ISBN-nummer med forventninger om å ha et langt liv som forlag. Det er små etableringshindre knyttet til å starte et forlag, og de har blitt mindre ved at det nå er mulig å publisere e-bøker. Det gjør at kostnader ved for eksempel trykking og innbinding forsvinner. De eksisterende forlagene i bransjen kan derfor ikke sies å hindre nyetablering, og konkurransen kan ha økt som følge av flere forlag. Det har også i perioden etter 2007 kommet flere forlag som har spesialisert seg innenfor en nisje i bokmarkedet, noe som har skjerpet konkurransegraden innenfor nisjer. Det betyr at de forlagene som tradisjonelt har fått solgt en del bøker innenfor en nisje, nå må gjøre en større innsats for å få solgt sine bøker innenfor denne nisjen. Det kan for eksempel bety at de må sette en lavere pris i fastprisperioden. Dette kan være med på å forklare prisnedgangen vi har sett etter 2007.

Bokprisutviklingen i Norge sammenliknet med lønnsutviklingen

Figur 6.6 Den norske bokprisutviklingen sammenliknet med lønnsutviklingen

I figur 6.6 vises utviklingen til delindeksen for bøker og den totale lønnsindeksen. Vi har aggregert månedsdata til årsdata for delindeksen da SSB kun publiserer årsdata for lønnsindeksen. Dette fører til at vi ikke kan se alle variasjonene i delindeksen for bøker i figur 6.6, men det blir enklere å se den generelle trenden for prisutviklingen for bøkene.

Prisstigningen på bøker har vært noe svakere enn den generelle lønnsutviklingen fra 1996 og frem til 2007, men forskjellen er ikke stor. Fra 2007 og frem til i dag er det derimot stor forskjell på utviklingen i de to indeksene. Delindeksen for bøker har en svak negativ utvikling, mens lønnsindeksen har en positiv utvikling i likhet med det den hadde i perioden fra 1996 og frem til 2007.

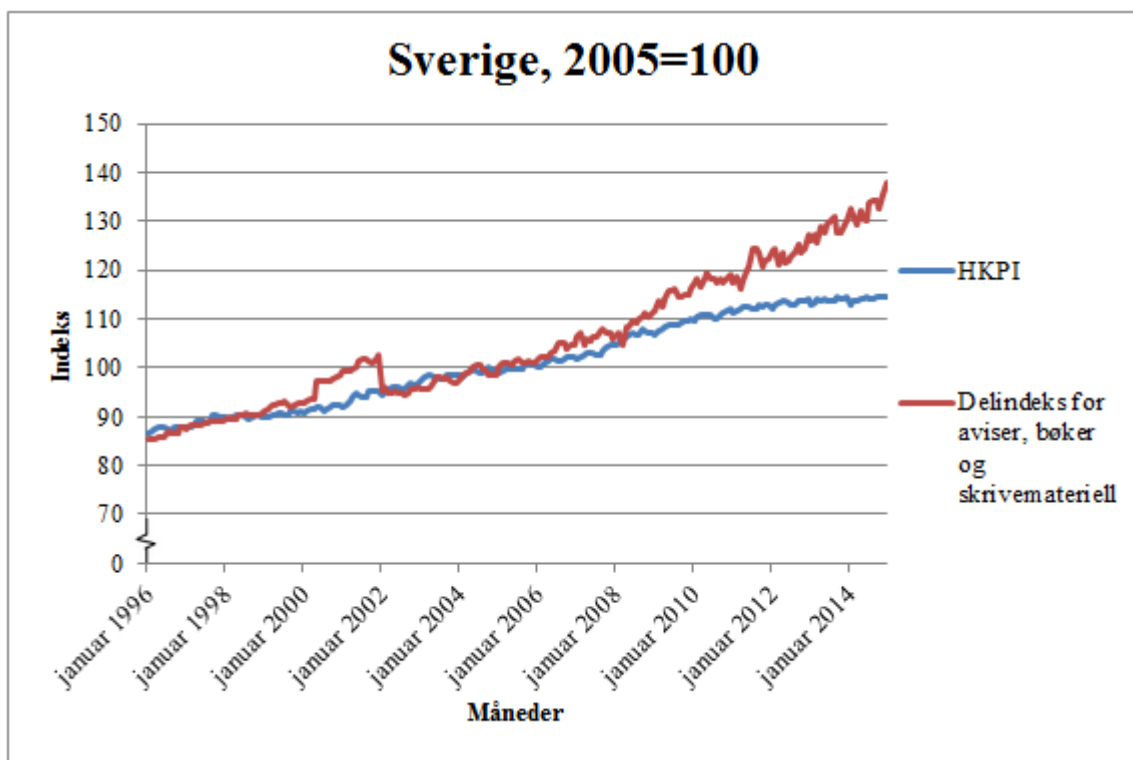
2007 var året da Norge endret metode for hvordan prisutvikling på bøker ble målt, og det har hatt innvirkning på delindeksens utvikling. Vi ser at indeksene ikke har fulgt hverandre etter at den nye metoden ble innført. Dette kan bety at bokbransjen ikke er så arbeidsintensiv som mange påstår at den er, men det motbeviser ikke at bransjen er arbeidsintensiv. Avviket mellom de to indeksene kan skyldes skjerpede konkurranseforhold i den norske bokbransjen.

Oppsummering

I Norge var det i 2003 en sterk prisvekst på bøker sammenliknet med veksten i HKPI. Ingen av de faktorene vi har undersøkt kan forklare hvorfor det var sterk vekst akkurat på dette tidspunktet. Fra 2007 har det vært svakere prisvekst for bøker enn for HKPI. Noe av den svake veksten kan forklares med at norske bokkjøpere har vridd sitt kjøp fra dyre til billigere bøker. En annen forklaring på den negative prisveksten på bøker fra og med 2007 kan være økt konkurranse om konsumentenes tid fra andre underholdningsmedier og økt konkurransen fra internasjonale aktører i bokbransjen. Sesongvariasjonene i delindeksen har blitt redusert over tid, noe som skyldes en svak negativ prisvekst på dyrere bøker. En forklaring på hvorfor de dyre bøkene har blitt billigere over tid kan være tilveksten av småforlag som spesialiserer seg innenfor nisjer i bokmarkedet, og øker konkurransen innenfor disse nisjene hvor bøkene tradisjonelt har vært dyre.

6.2 Sverige

Bokprisutviklingen sammenliknet med HKPI

Figur 6.7 Den svenske delindeksen for bøker sammenliknet med HKPI

HKPI og delindeksen for aviser, bøker og skrivemateriell i Sverige fulgte hverandre frem til 2000. Fra 2000 til 2002 økte veksten i delindeksen. I 2002 falt delindeksen markant før den fortsatte å stige like mye årlig som før 2000. Denne veksten fortsatte til omtrent 2008, og var på nivå med veksten i HKPI. Fra og med 2008 og frem til i dag har veksten i delindeksen økt sammenliknet med før 2008, og veksten har også vært høyere enn veksten i HKPI.

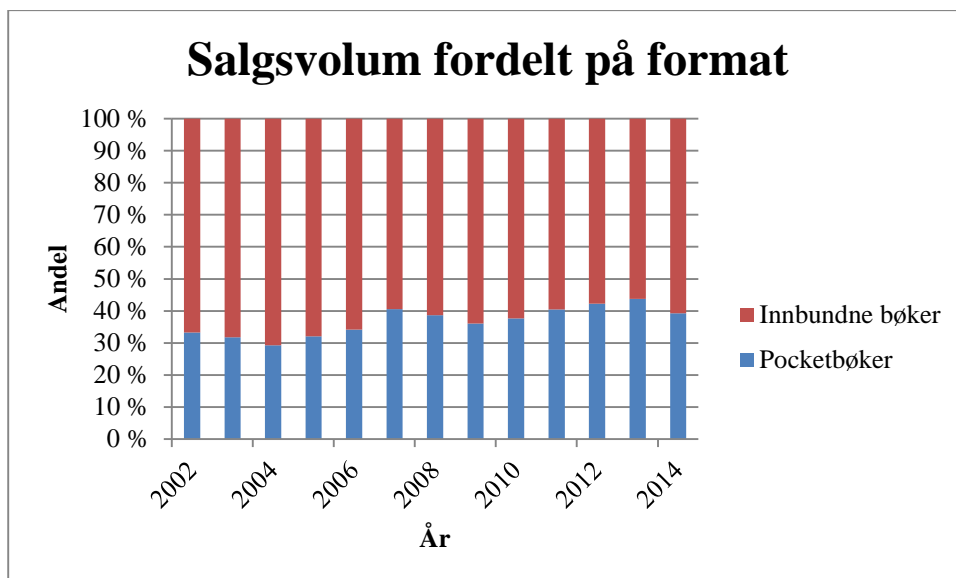
Det at veksten i delindeksen fulgte utviklingen i HKPI fra 1996 til 2000 og fra 2002 til 2008 gjør at vi kan forklare prisutviklingen på bøker ut fra den generelle økonomiske utviklingen i Sverige. Det er ingen statistikk om bokbransjen som er offentlig tilgjengelig for tiden før 2002. Dermed kan vi ikke si om veksten i delindeksen skyldes en økning i bokpriser, eller om den skyldes endringer i bokkonsumet. Det er heller ingen annen informasjon om bokbransjen som tilsier at det skal være en prisoppgang mellom 2000 og 2002. Da delindeksen også gjelder for aviser og skrivemateriell kan det være at prisoppgangen kan forklares av endringer i disse markedene.

Fallet i delindeksen i 2002 kan forklares av reduksjonen i merverdiavgiften på bøker og tidsskrifter fra 1. januar 2002. En reduksjon i merverdiavgiften fører ikke nødvendigvis til lavere priser til konsumentene, men det er sannsynlig at reduksjonen av avgiften fra 25 % til 6 % har redusert kostnadene til forlagene og detaljister i så stor grad at konsumentene fikk og får glede av reduksjonen i merverdiavgiften gjennom lavere bokpriser. I utgangspunktet kan det tenkes at nedgangen i delindeksen kun kan tilskrives nedgang i prisene på tidsskrifter dersom reduksjonen i merverdiavgiften ikke har fått gjennomslag i bokprisene. Beregninger SCB har gjort på oppdrag fra Bokpriskommissionen viser derimot at bokprisene i alle sjangre og formater solgt gjennom ulike salgskanaler ble lavere som følge av reduksjonen i merverdiavgiften (Utbildnings- og kulturdepartementet, 2005). Nedgangen i delindeksen skyldes derfor ikke at nedgangen i merverdiavgiften kun har fått gjennomslag i prisene på tidsskrifter, men også en reduksjon av bokprisene.

En mulig forklaring på økningen i veksten til delindeksen fra 2008 kan være endringer i hvilke type sjangre som kjøpes. I statistikken laget av Svenska Förläggareföreningen deles bøkene inn i tre litteraturkategorier: skjønnlitteratur, barne- og ungdomsbøker og «facklitteratur». Hver av kategoriene består av ulike sjangre som kan skille seg fra hverandre i prisnivå og prisutvikling. Skjønnlitteratur består eksempelvis av lyrikk, romaner og noveller, mens facklitteratur består av blant annet oppslagsbøker og hobbybøker. Å skulle fastslå om en litteraturkategori i gjennomsnitt er dyrere eller billigere enn de to andre er dermed vanskelig.

Det vil gi lite informasjon å studere variasjoner mellom litteraturkategoriene i antall solgte eksemplarer over tid for å se om det har skjedd en overgang fra kjøp av billigere bøker til dyrere bøker, og omvendt. Statistikken i *Boken 2015 – marknaden, trender och analyser* er noe bedre da den deler inn i flere litteraturkategorier, men statistikkens korte tidsperiode på tre år gjør det vanskelig å si om det er endrede trender i sjangerkjøp som står bak prisstigningen. I perioden 2012 til 2014 har det ikke vært noen endring i hvilke litteraturkategorier som er blitt kjøpt. Vi kan derfor ikke si at den sterke veksten i delindeksen skyldes en økning i andelen av dyrere sjangre kjøpt i 2012 til 2014.

En annen mulig forklaring på den økte veksten i delindeksen fra 2008 kan være en endring i hvilke formater konsumentene kjøper. Da innbundne bøker og pocketbøker utgjør den største andelen av det totale boksalget i Sverige, vil disse formatene kunne ha størst påvirkning på delindeksen. Dermed er det interessant å undersøke om kjøpet av disse to formatene har forandret seg over tid for så igjen se om det kan ha påvirket prisutviklingen. Innbundne bøker er som regel dyrere enn pocketbøker. Om det har skjedd endringer i andelene solgte eksemplarer av innbundne bøker og pocketbøker kan det derfor være med på å forklare prisutviklingen. Svenska Förläggareföreningens bransjestatistikk over lydbøker, e-bøker og andre innbindingsformer er noe ufullstendig da det mangler data for antall solgte eksemplarer for disse formatene fra flere år. Vi kan derfor ikke benytte statistikken til å se om det har skjedd endringer i andelene av innbundne bøker og pocketbøker som følge av en forflytning til kjøp av lydbøker, e-bøker og andre innbindingsformer. I figur 6.8 ekskluderer vi derfor lydbøker, e-bøker og andre innbindingsformer fra totalt boksalg, og beregner deretter andelen innbundne bøker og andelen pocketbøker av solgte bøker.

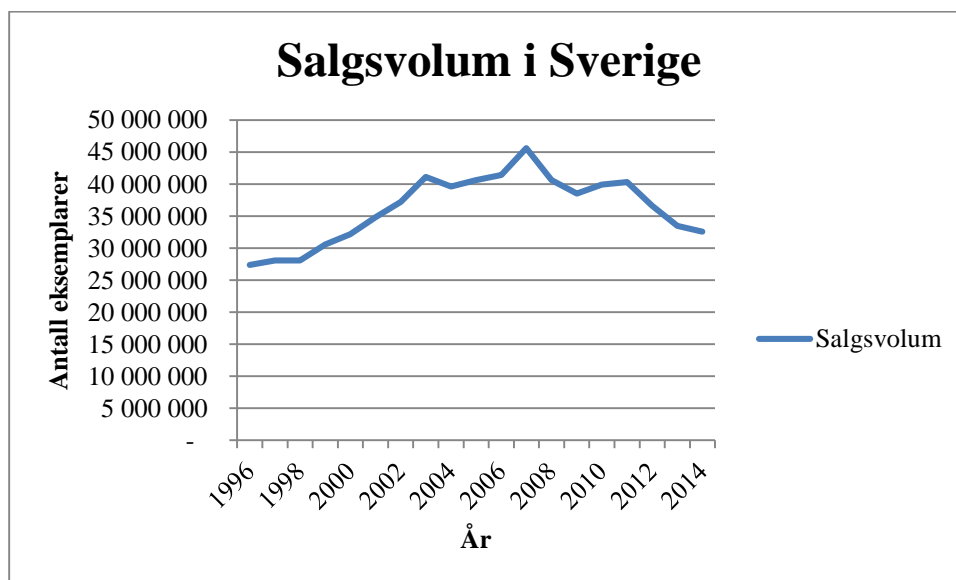
Figur 6.8 Andelen solgte eksemplarer av innbundne bøker og pocketbøker i Sverige

Som vi ser av figur 6.8 har andelen solgte pocketbøker økt i løpet av 00-tallet, og den største økningen skjedde fra 2006 til 2007. Økningen i andelen av pocketbøker kan ha påvirket den gjennomsnittlige prisutviklingen, men da delindeksen først inkluderer pocketbøker fra og med 2007 kan vi ikke se om andelsøkningen fra 2006 til 2007 har ført til et lavere prisnivå. Vi ville ha forventet at inkluderingen av pocketbøkene i 2007 ville ført til en synlig nedgang i delindeksen, men dette kan vi ikke observere. Grunnen til dette kan være at bøker kun utgjør en del av varegrunnet i delindeksen, og at prisutviklingen i aviser og skrivemateriell kan gjøre at en nedgang i den gjennomsnittlige bokprisen ikke synes i delindeksen. Fra 2007 lå andelen pocketbøker på ca. 40 %, og den har ligget relativt stabilt siden da. Det betyr at den økte prisveksten fra 2008 ikke kan forklares av en endring i format for kjøpte bøker.

En tredje mulig forklaring på den økte veksten i delindeksen fra 2008 kan være at det har skjedd en forskyvning av salget mellom salgskanaler. Salgsstatistikken tilgjengelig om salgskanaler fra Svenska Förläggareföreningen viser frem til 2012 kun omsetningsutvikling i ulike kanaler. Da omsetningen avhenger både av prisene som blir satt på bøkene og det volum som selges kan vi ikke før 2012 vite om prisendringene vi observerer skyldes endrede bokpriser, endret volum eller en kombinasjon av endret pris og volum. Dermed kan vi ikke fastslå om det har skjedd en forskyvning mellom salgskanaler som kan forklare endringene i delindeksen fra 2008. *Boken 2015 – marknaden, trender och analyser* viser derimot salgsvolumet fordelt på forskjellige kanaler fra 2012. Ulempen med denne statistikken er at

den for 2012 og 2013 ikke er fullstendig for fysiske bokhandlere. Dermed kan vi ikke trekke bastante konklusjoner på bakgrunn av statistikken.

Fra 2012 til 2014 steg andelen bøker solgt gjennom fysisk bokhandel, mens andelen av salgsvolumet solgt gjennom «øvrige detaljister» sank noe. Øvrige detaljister består av dagligvarehandlere og bokklubber. Andelen solgt gjennom internettbokhandel har holdt seg stabil gjennom de tre årene statistikken dekker. Til tross for ufullstendig statistikk for fysiske bokhandlere kan det sies at den fysiske bokhandelen har hatt en mer gunstig utvikling enn øvrige detaljister og internettbokhandelen. Ofte sies det at dagligvarebutikker har billigere bøker enn andre detaljister. Dette skyldes både at dagligvarehandelen i mange tilfeller tar inn bestselgere og fordi butikkene har mulighet til å ha lavere marginer på bøker enn andre salgskanaler da bøker ikke er blant de viktigste varene dagligvarebutikkene selger. Bokklubber er kjent for å gi gode tilbud til sine medlemmer og det er naturlig å anta at bøkene selges noe billigere fra bokklubbene enn i fysiske bokhandlere. Det kan altså ha skjedd en forskyvning av salget fra mer lavprisfokuserede salgskanaler til en dyrere salgskanal, noe som kan være med på å forklare hvorfor det er en sterkere vekst i delindeksen enn i HKPI i perioden fra 2012 til 2015.

Figur 6.9 Antall solgte eksemplarer i Sverige

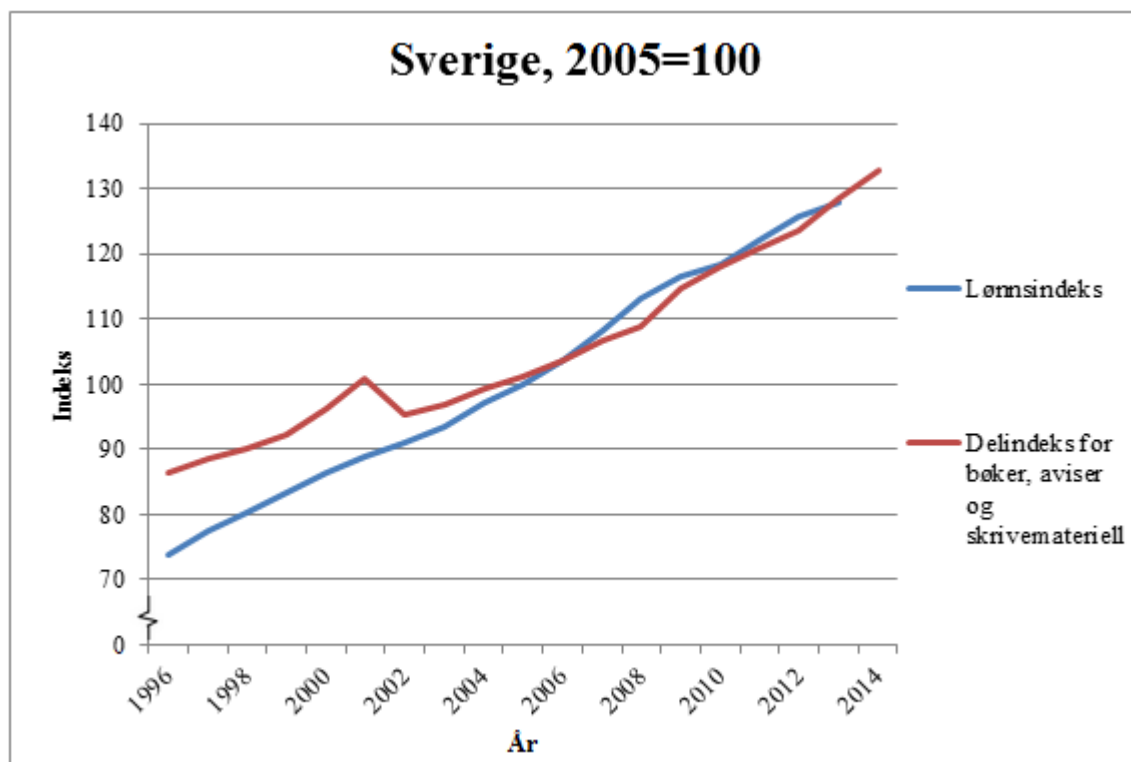
I tidsrommet mellom 2000 og 2002 ville vi forventet at det totale salgsvolumet skulle ha gått ned som følge av den økte prisen vi observerer i denne tidsperioden. Som vi ser av figur 6.9 har salgsvolumet økt fra 2000 til 2002. Salgsvolumet i enkelte år kan være påvirket av salget av enkelttitler. Noen titler kan selge svært bra og gjøre at det totale salgsvolumet øker, til tross

for at salget av mange andre titler er relativt lavt samme år. Ofte er det nytugivelser fra kjente forfattere som kan selge svært bra, og bedre enn andre bestselgere, noe som kan føre til store svingninger i salgsvolumet. Fra 1999 til 2000 økte salget av nytugivelser med 2,7 millioner eksemplarer, mens salget av backlist gikk ned med 0,9 millioner (Svenska Förläggerföreningen, 2014). Det er derfor sannsynlig at det kan være enkelte av de nytugitte titlene som kan ha påvirket statistikken over totalt antall solgte eksemplarer og som gjør at pris og salgsvolum ikke har den sammenhengen vi forventer. Fra 2008 ser vi en nedgang i det totale antall solgte eksemplarer. Dette samsvarer med våre forventninger ettersom vi observerer en prisoppgang fra og med 2008. Økningen i salgsvolumet i 2011 skyldes mest sannsynlig at det var nye forlag som rapporterte inn salgsvolum enn tidligere og ikke en økning i antall solgte eksemplarer (Bohlund & Brodin, 2012).

I likhet med Norge må også den svenske boken konkurrere om konsumentenes tid med andre underholdningsmedier. Teknologiutviklingen har gjort at medielandskapet har forandret seg, og boken må hevde seg i konkurransen om konsumentenes tid. De fleste underholdningsmedier er blitt lansert etter 2007, og vi ville derfor ha forventet at prisene på bøker ville ha gått ned i stedet for opp i bokens møte med den økte konkurransen.

I 2013 fusjonerte den største bokhandelkjeden i Sverige, Akademibokhandeln, med den nest største bokkjeden, Bokia. Med dette står Akademibokhandeln for to tredjedeler av salget fra de fysiske bokhandelene i Sverige. Samtidig har også flere nettbokhandlere slått seg sammen fra og med 2008, og i dag er de to nettbokhandelene Adlibris og Bokus dominerende i salget av bøker på nett. Sammenslåingene kan ha minsket konkurransen mellom detaljistene og med det kan prisene ha økt da det er lettere å opprettholde et stilltiende samarbeid med færre konkurrenter i markedet. Derimot sier *Bokmarknaden* (2012) at internettbokhandelene har ført til økt prispress i det svenske bokmarkedet, noe som indikerer at priskonkurransen ikke har blitt mindre selv om det er blitt færre detaljister. Vi kan derfor ikke si at fusjonene og oppkjøpene har ført til den økte veksten i delindeksen fra 2008.

Bokprisutviklingen sammenliknet med lønnsutviklingen

Figur 6.10 Den svenske bokprisutviklingen sammenliknet med lønnsutviklingen

Delindeksen for aviser, bøker og skrivemateriell følger veksten i lønnsindeksen for tilnærmet hele tidsperioden vi har data for. Dette indikerer at bokprisene påvirkes av lønnsutviklingen, og at forlagsbransjen kan sies å være arbeidsintensiv. Delindeksen følger i større grad lønnsindeksen enn HKPI, noe som også er med på å underbygge dette. Lønnsveksten kan dermed være en forklaring på hvorfor bokprisene har steget fra 2008 til 2014.

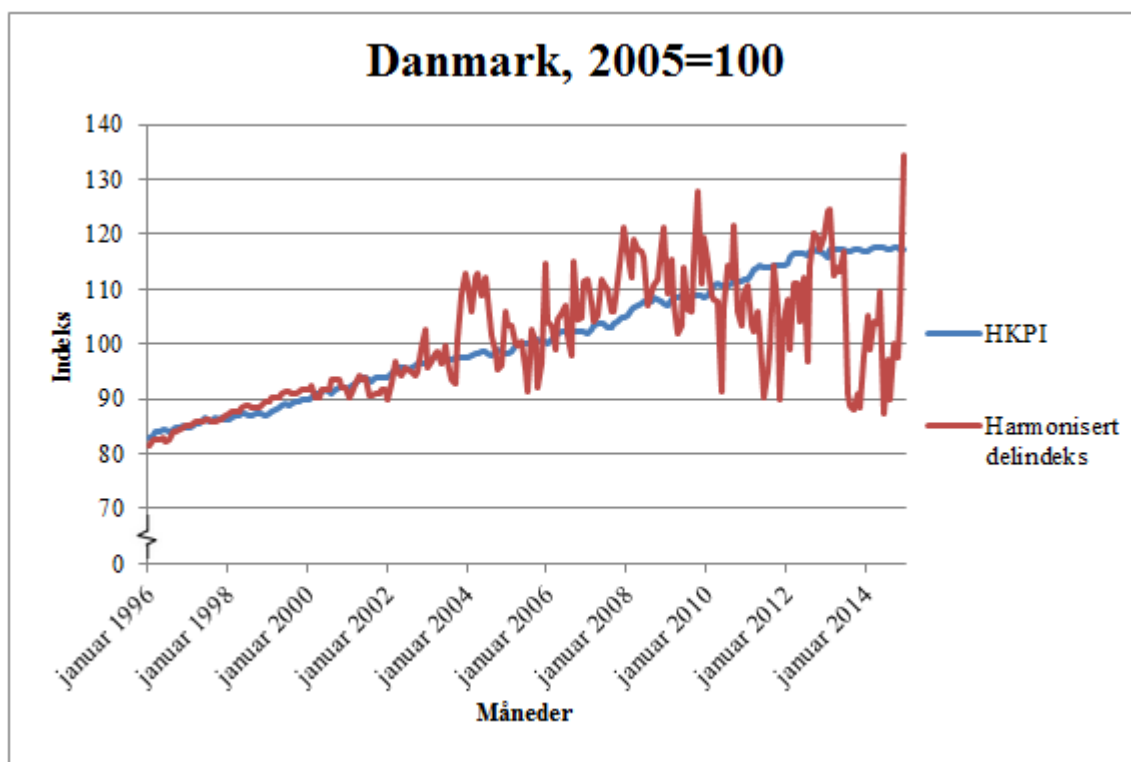
Oppsummering

Sveriges delindeks representerer prisene på aviser og skrivemateriell i tillegg til bøker, noe som gjør at vi ikke kan være sikre på at endringer i delindeksen skyldes endringer i bokpriser eller sammensetning av kjøp av svenske bøker. I Sverige var det en sterk prisvekst på bøker fra 2000 til 2002 sammenliknet med veksten i HKPI. Grunnet manglende statistikk har vi ikke klart å finne noen årsak til denne prisstigningen. Den sterke prisnedgangen i 2002 skyldes en reduksjon av merverdiavgiften på bøker og tidsskrifter i Sverige. Fra 2008 til 2014 vokser delindeksen raskere enn HKPI. Det er vanskelig å si ut fra den tilgjengelige statistikken om prisveksten kan skyldes en endring i kjøps sammensetningen. Boken har fått økt konkurranse fra andre underholdningsmedier, noe som skulle tilsi en svakere prisvekst. Fra 2008 var det en

økt konsentrasjon på detaljistleddet som muligens kan ha ført til økte priser. For hele perioden fra 1996 til 2014 følger delindeksen og lønnsveksten i Sverige hverandre. Dette kan indikere at bokproduksjon er arbeidsintensiv, noe som kan forklare hvorfor vi ser en avvikende vekst i delindeksen og HKPI etter 2008.

6.3 Danmark

Bokprisutviklingen i Danmark sammenliknet med HKPI

Figur 6.11 Den danske delindeksen for bøker sammenliknet med HKPI

HKPI og den harmoniserte delindeksen for bøker i Danmark følger hverandre fra 1996 og frem til midten av 2003. I 2003 skjer derimot en markant endring i den harmoniserte delindeksens vekstbane. Fra 2003 og frem til omtrent 2010 var det en sterkere vekst i den harmoniserte delindeksen, både sammenliknet med tidligere år og sammenliknet med HKPI. Fra 2010 kan vi ikke observere en tydelig trend, men det ser ut til at bokprisene går noe ned.

Det er en liten nedgang i prisen for bøker i 2001, men prisen tar seg opp igjen i løpet av 2002. En årsak til denne svingningen kan være at i 2001 ble det første steget mot et mer liberalisert bokmarked tatt. Bokhandelen og bokklubben mistet sin enerett og flere kanaler fikk da muligheten til å selge bøker. En slik endring vil i seg selv ikke nødvendigvis føre til lavere

priser ettersom det er forlagene som setter fastprisen. Om forlagene setter ned prisen avhenger av hvordan de vurderer at salget i de nye salgskanalene påvirker salget i bokhandlene. Vurderer de situasjonen slik at de nye kanalene vil kannibalisere salget til bokhandlene, fører det til at forlagene reduserer sin profitt dersom de velger å sette ned prisen. Antar forlagene derimot at de nye salgskanalene vil føre til at nye konsumenter kjøper bøker, eller at eksisterende konsumenter kjøper flere bøker, kan det være rasjonelt å sette ned prisen. Salgsøkningen må da være tilstrekkelig stor til at den veier opp for reduserte marginer. Den andre endringen som skjedde i bokmarkedet i 2001 var at forlagene ikke lenger hadde en plikt til å sette en fastpris, men en rett til å gjøre det. Endringen betyr at dersom forlagene valgte å ikke benytte seg av muligheten til å sette fastpris på enkelte av sine nyttgivelser, kan detaljistene selv velge hvilken pris de skal ta for disse bøkene. Om det er en sterkere priskonkurranse blant detaljistene enn blant forlagene, vil prisene på disse bøkene bli presset ned. Det at forlagene ikke har en plikt til å sette fastpris kan dermed også være en mulig årsak til at vi ser en nedgang i prisen på bøker i denne perioden.

Vi ser at den harmoniserte delindeksen er tilbake i sin opprinnelige vekstbane allerede i starten av 2003. Det kan bety at aktørene i bokbransjen var usikre på hvordan de skulle tilpasse seg de nye reguleringene i bransjen da de kom i 2001. Det kan for eksempel være at aktørene trodde at de nye salgskanalene ikke ville kannibalisere salget i bokhandlene og derfor satte ned prisen. Etter å ha observert at salget ikke økte tilstrekkelig til å dekke de reduserte marginene, kan aktørene ha satt prisene opp igjen. Den første tiden etter den nye reguleringen ble innført kan derfor ha vært preget av prøving og feiling. Det ser derfor ikke ut til at det første steget mot liberalisering i den danske bokbransjen førte til lavere priser.

Vagthundeudvalget, som er et utvalg nedsatt av den danske regjeringen, har gjennom tre rapporter forsøkt å fastslå effekter av dereguleringen av det danske bokmarkedet i 2001. Utvalget forsøkte blant annet å undersøke hvordan dereguleringen påvirket bokprisene fra 2001 til 2003. Da utvalget mente datagrunnlaget tilgjengelig for denne tidsperioden var for svakt, ble det fastslått at det ikke var mulig å konkludere hvordan liberaliseringen påvirket bokprisene (Bache, et al., 2004). Også Kulturudvalget, et annet utvalg nedsatt av den danske regjeringen, har vurdert effektene av liberaliseringen av det danske bokmarkedet. Ved å følge utviklingen i bokmarkedet i perioden fra 2004 til 2006 har utvalget forsøkt å se på hvilke følger liberaliseringen i 2001 har hatt for bokmarkedet, blant annet for bokprisene, for å komme med anbefalinger om videre liberalisering. Kulturudvalget klarer ikke å påvise at det danske bokmarkedet er vesentlig påvirket av liberaliseringen i 2001, og utvalgets medlemmer klarte

ikke å komme til enighet om bokmarkedet skulle liberaliseres videre (Hermansen, et al., 2006). De to rapportene bekrefter derfor at det er vanskelig å si om det første steget mot liberalisering av det danske bokmarkedet førte til lavere priser.

Det er en liten prisstigning i slutten av 2002 som vedvarer i omtrent to måneder. Det er ingen endringer i reguleringene for bokbransjen i Danmark på dette tidspunktet, noe som gjør at prisstigningen ikke kan forklares ut fra det. Derimot kan sesongvariasjoner gi en bedre forklaring på hvorfor prisene steg i slutten av 2002. Som i Norge kjøpes det også i Danmark andre typer bøker ved juletider sammenliknet med resten av året, og dermed kan prisene ha økt i denne perioden.

Den neste store prisstigningen skjer i desember 2003. Denne prisstigningen er vesentlig større enn den prisstigningen vi observerer i desember 2002, noe som taler for at det ikke kun skyldes en naturlig sesongvariasjon. Det som derimot taler for at det er en naturlig sesongvariasjon vi observerer er det faktum at beregningsmetoden for den danske delindeksen ble endret i august 2003. Den nye indeksen fanger i større grad opp sesongvariasjoner, noe som betyr at prisveksten i desember 2003 ikke nødvendigvis skiller seg vesentlig fra prisveksten i desember 2002, men at det vi observerer kan være et resultat av den nye beregningsmetoden.

Den nye harmoniserte delindeksen baserer seg på prisene på bestselgere. Hvis prisene på bestselgere er mer volatile enn prisene på bøker fra long-selling markets vil indeksen bli mer volatil. Indeksen før august 2003, som baserte seg på bøker fra long-selling markets, forsøkte å måle prisene på de samme bøkene over lenger tid. Utvalget den nye indeksen baserer seg på skiftes ut oftere ettersom det ikke er et kriterium at det skal være de samme bøkene i utvalget over tid. Det kan føre til en mer volatil indeks. Bestselgere vil svært ofte være nytgivelser, og så lenge de omfattes av fastpris vil ikke prisene på enkeltutgivelser være mer volatile for bestselgere enn for bøker fra long-selling markets da prisene ikke kan justeres, men må holdes fast over en lenger periode. Hvis bestselgerne ikke har en fastpris, vil prisen kunne være mer volatil for en bestselger enn for en bok fra long-selling markets fordi detaljister vil kunne underkutte hverandres pris for å forsøke å kapre markedsandeler. I 2004 ble omtrent 60 % av danske nytgivelser utgitt med fastpris, mens i 2011 var det ingen av nytgivelsene som ble utgitt med fastpris grunnet de nye reguleringene. Det betyr at hvis antakelsen om at prisene på bestselgere er mer volatile skal være riktig vil vi forvente at den harmoniserte delindeksen er mer volatil i perioden fra 2011 til 2014 sammenliknet med perioden fra 2004 til 2011. Vi observerer økt volatilitet etter 2011, og det kan derfor se ut til at prisen på bestselgere er mer

volatil enn prisen på bøker fra long-selling markets. I 2006 kom det også en deregulering som førte til at en større andel av utgivelsene ble utgitt uten fastpris. Vi ville derfor ha forventet å observere en økt volatilitet i den harmoniserte delindeksen etter 2006. Vi observerer ikke en økt volatilitet etter 2006, men en årsak til det kan være at forlagene klarte å forutse hvilke utgivelser som kom til å bli bestselgere og satte fastpris på disse. Dermed vil ikke volatiliteten øke da utvalget den harmoniserte delindeksen baserer seg på i stor grad består av bøker med fastpris. En annen årsak til at den harmoniserte delindeksen er mer volatil etter at metoden ble endret kan være at utvalgsstørrelsen indeksen er basert på er blitt redusert. Det bekreftes av Johansen (2008) at en bokprisindeks blir mer volatil når den baseres på et mindre utvalg bøker. Hvis utvalgsstørrelsen for indeksen basert på bestselgerlister er mindre enn utvalgsstørrelsen indeksen basert på bøker fra long-selling markets var kan det være en forklaring på at den harmoniserte delindeksen er mer volatil etter august 2003.

Ved prisstigningen i desember 2003 ser vi at den harmoniserte delindeksen for bøker ligger over HKPI, noe som betyr at prisstigningen på bøker i slutten av 2003 har vært høyere enn den generelle prisstigningen. Det skjedde ingen endringer i hvordan bokbransjen ble regulert i denne perioden, slik at det kan ikke være årsaken til denne prisstigningen. Det er også verdt å merke seg at den harmoniserte delindeksen for bøker holder seg oppe etter desember 2003 og frem til omtrent midten av 2004. En mulig forklaring kan være gunstige konkurranseforhold for forlagene i akkurat denne perioden. Strukturen i bokbransjen tilsier derimot ikke at konkurranseforholdene i denne tidsperioden var mer gunstig enn resten av tidsperioden vi studerer. En annen forklaring kan være at den harmoniserte delindeksen påvirkes av enkelttitler. Hvis det er enkelttitler som selger spesielt mye, og til en høyere pris, enn andre bøker i utvalget indeksen baserer seg på, kan den harmoniserte delindeksen ha holdt seg oppe på et høyere prisnivå fra desember 2003 til midten av 2004 av den grunn.

I perioden fra 2005 og frem til omkring 2010 ser vi at prisveksten for bøker er høyere enn den generelle prisveksten i dansk økonomi. En årsak til dette kan være at i 2006 ble reguleringene av den danske bokbransjen endret. De danske forlagene fikk fra 2006 kun lov til å sette fastpris på maksimalt 10 % av sine utgivelser. Vi ser en relativt jevn prisvekst for bøker i perioden fra 2005 og ikke fra 2006 da bestemmelsen ble gjeldende. Grunnen til dette kan være at de danske forlagene begynte å tilpasse seg dereguleringen før 2006. Det kan se ut til at liberaliseringen av bokmarkedet dermed førte til en høyere prisvekst for bøker sammenliknet med da det danske bokmarkedet var mindre liberalisert, og at prisnivået ikke ble lavere. Det strider mot den allmenne oppfatningen om at bøker er billigere under fripris. Vi ville da ha forventet enten

en lavere prisvekst i en periode ved en overgang fra fastpris til fripris, eller en tydelig reduksjon i indeksen, slik at prisnivået for bøker hadde blitt redusert. Det er ingen generell oppfatning om prisstigningen er høyere eller lavere under fripris sammenliknet med fastpris, slik at det er ikke det at prisstigningen øker som strider med en generell oppfatning, men det faktum at prisnivået ikke blir lavere.

Fra omtrent 2010 ser vi at det er store svingninger i den harmoniserte delindeksen for bøker i Danmark. I hele 2010 og 2011 kan vi observere en generell negativ prisutvikling for bøker. Fra og med 2012 tar prisstigningen seg opp, og vi observerer at den harmoniserte delindeksen stiger helt frem til 2013, da den faller kraftig igjen. Den harmoniserte delindeksen stiger igjen i 2014. En årsak til at den harmoniserte delindeksen svinger mye fra 2010 kan være at aktørene prøvde å finne frem til en ny prisstrategi. I løpet av 2010 ble det bestemt at det danske bokmarkedet skulle liberaliseres fullstendig fra 1. januar 2011. Fra og med 2011 måtte forlagene tilpasse seg at de ikke lenger hadde muligheten til å sette fastpris på noen av sine nyutgivelser. Ettersom forlagene kun hadde muligheten til å sette fastpris på 10 % av sine nyutgivelser fra og med 2006 er det en rimelig antakelse at aktørene allerede i stor grad hadde tilpasset seg et friprissystem, og funnet gode strategier for hvordan de skulle tilpasse seg et deregulert marked. Det er derfor lite sannsynlig at svingningene vi observerer etter 2010 skyldes at aktørene i det danske bokmarkedet testet ut ulike strategier for hvordan de skulle prise bøkene. Den generelle negative prisveksten for bøker etter 2010 kan skyldes endringen i reguleringen i 2011. Grunnen til det er at dersom danske forlag hadde vært gode på å forutse hvilke bøker som kom til å bli bestselgere fra og med 2006 kan de ha klart å opprettholde en prisvekst på bestselgere selv om de kun hadde mulighet til å sette fastpris på 10 % av sine nyutgivelser. Det kan være et ønske fra forlagenes side å opprettholde prisnivået på bestselgere for å sikre en inntjening. Ettersom den harmoniserte delindeksen er basert på bestselgere vil indeksen vise en prisvekst hvis forlagene har lyktes med å forutse hvilke bøker som blir bestselgere. Fra og med 2011 hadde ikke lenger forlagene mulighet til å sette fastpris på noen av sine nyutgivelser, noe som kan ha ført til at prisnivået på bestselgere ble redusert hvis detaljistene konkurrerer hardere på pris på bestselgere sammenliknet med forlagene. Dereguleringen i 2011 kan derfor ha ført til en generell negativ prisvekst for danske bestselgere, og dermed en generell negativ vekst for den danske harmoniserte delindeksen.

I 2010 undersøkte Konkurrencestyrelsen hvordan danske konsumenter oppfattet at prisene hadde utviklet seg i perioden fra 2001 til 2010. Fra denne undersøkelsen kom det frem at flertallet av danske konsumenter var enig i utsagn om at bøker, og særlig bestselgere, var blitt

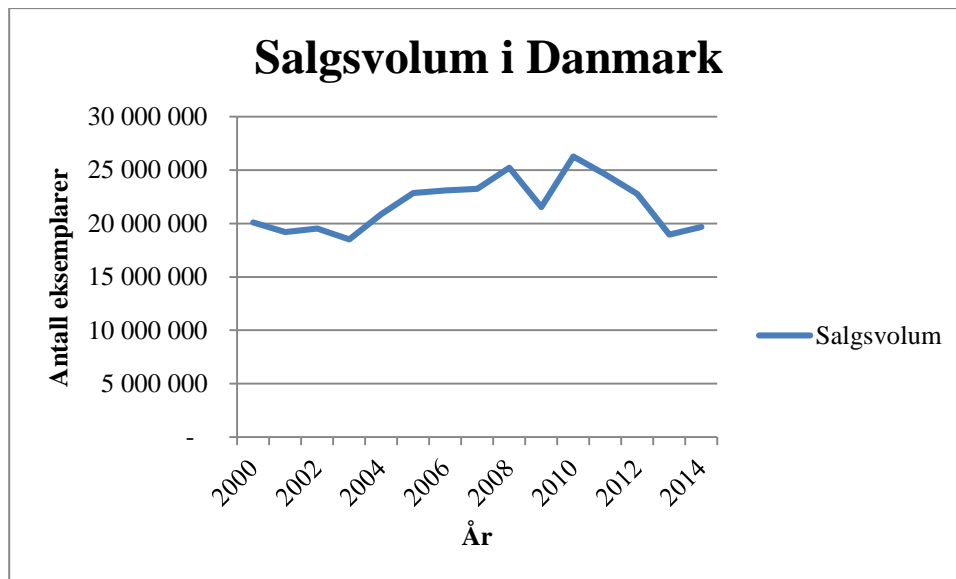
billigere de siste årene og at de oftere hadde sett gode tilbud på bøker. Konsumentenes meninger var altså at bøker var blitt billigere etter liberaliseringen. Basert på data fra bokprisindeksen fra Danmarks Statistik klarer Konkurrencestyrelsen ikke å identifisere en generell utviklingstrend for danske bokpriser etter liberaliseringen i 2001 (Konkurrencestyrelsen, 2010). Konsumentenes meninger som kommer frem i denne rapporten samsvarer altså ikke med det vi ser fra den harmoniserte delindeksen, som viser at bøker har blitt dyrere i perioden mellom 2001 og 2010.

Som vi har påpekt tidligere trenger ikke endringer i den harmoniserte delindeksen å skyldes endringer i bokprisene, det kan også skyldes endringer i hvilke bøker konsumentene kjøper. Videre vil vi derfor se på om det har skjedd endringer i konsumentenes atferd, og om dette kan forklare noe av utviklingen i den harmoniserte delindeksen.

Forlæggerforeningens kategorisering av innsamlet data til bransjestatistikken har endret seg flere ganger gjennom årene vi studerer. Dette fører til at vi ikke kan sammenlikne alle år, noe som gjør det vanskeligere å fastslå endringer i bokkjøpene til konsumentene. Likevel er det mulig å se noen tendenser i statistikken som foreligger.

Fra 2001 til 2009 var det en gradvis nedgang i kjøp av bøker fra bokklubber, og en økning av kjøp av bøker fra det som i statistikken omtales som «annet videresalg», som blant annet inkluderer salg fra supermarkeder og kiosker. Det er tydelig en økning i annet videresalg fra 2000 til 2001, og det er naturlig ettersom det var fra 2001 bokhandlene og bokklubbene mistet sin enerett, og blant annet supermarkeder fikk adgang til å selge bøker. Dette kan dermed være med å forklare den lille prisnedgangen vi observerer i 2001, ettersom vi antar at bøker er billigere i supermarkedene enn i bokhandelen. Salg gjennom internett er kun inkludert i statistikken for 2013 og 2014, og det er derfor ikke tydelig hvordan utviklingen av salg gjennom denne kanalen har vært. Det som er klart er imidlertid at salg gjennom internett utgjør i 2013 og 2014 omtrent 10 % av den totale omsetning i bokmarkedet. Det må derfor ha vært en utvikling der noe av salget er vridd over til denne salgskanalen ettersom kategorien internetthandel først er blitt inkludert i statistikken de senere årene, og internetthandel er blitt mer vanlig på 2000-tallet. Vi vet ikke hvilke andre salgskanaler enn bokklubber som har mistet andeler i bokmarkedet, og vi kan derfor ikke si noe om hvordan skiftet kan ha påvirket den harmoniserte delindeksen.

Et skift i hvilke sjangre som kjøpes vil også kunne påvirke den harmoniserte delindeksen for bøker uten at det har skjedd en endring i bokprisene. Vi kan derfor bruke statistikk over hvilke sjangre som er kjøpt, for å si om det har skjedd et skift som kan forklare utviklingen i den harmoniserte delindeksen. Vi tar utgangspunkt i statistikken fra Forlæggerforeningen som viser antall bøker solgt for ulike sjangre. I Danmark deles det inn i seks forskjellige bokgrupper. Det har også i denne statistikken skjedd endringer som vanskeliggjør sammenlikning over flere år. Blant annet forsvinner bokgruppen «Bokklubbøker» fra statistikken i 2010, og gruppen «Elektroniske utgivelser» fra 2013. Grunnen til at elektroniske utgivelser ikke lenger er en egen bokgruppe fra 2013 er at statistikken ble delt inn i elektroniske utgivelser og ikke-elektroniske utgivelser for alle bokgruppene fra og med dette året. Da elektroniske utgivelser ikke lenger er en egen bokgruppe er det vanskelig å si noe om utviklingen i elektroniske utgivelser fra 2013. Det vi kan si med utgangspunkt i statistikken er at det fra 2008 og frem til 2012 var en økning i andelen elektroniske utgivelser som ble kjøpt. Det ser ut som dette har gått på bekostning av bokklubbøkene. For å vite hvordan dette har påvirket den harmoniserte delindeksen må vi avgjøre hvilke bøker som i gjennomsnitt er billigst av elektroniske utgivelser og bokklubbøker. Til vår kunnskap finnes det ingen tall som viser gjennomsnittspris for de ulike bokgruppene i Danmark, slik at vi vet ikke om bokklubbøker eller elektroniske utgivelser er billigst. Det som er rimelig å anta er at bokklubbøker ofte er billige på grunn av gode tilbud, og at elektroniske utgivelser også er billige ettersom det blant annet forventes av konsumentene at de skal være billigere enn trykte bøker. Ettersom begge gruppene er billige antar vi at det ikke vil ha påvirket prisene i stor grad at konsumentene endret kjøpssammensetningen sin, og at denne endringen ikke kan forklare endringer i den harmoniserte delindeksen. Det ser også ut til at det kjøpes mer skjønnlitteratur fra 2010, men 2010 er også det første året bokklubbøker ikke er inkludert som egen kategori i statistikken. Det trenger derfor ikke bety at konsumentene kjøper en større andel skjønnlitteratur sammenliknet med tidligere år, men at de bøkene som før ble regnet som bokklubbøker nå inngår i bokgruppen skjønnlitteratur. Vår vurdering er derfor at det er dette som har skjedd, og at det ikke har skjedd et skift i hvilke sjangre som kjøpes.

Figur 6.12 Antall solgte eksemplarer i Danmark

Det forventes at når prisen på en vare reduseres vil salget øke. Hvor mye avhenger av priselastisiteten, men så lenge varen regnes som et normalt gode gjelder denne sammenhengen. En konsekvens av lavere priser vil derfor være et høyere salg, og vi ønsker derfor å undersøke om dette er tilfellet for bøker i Danmark. Vi kan da se om svingningene i den harmoniserte delindeksen for bøker korrelerer med antall solgte eksemplarer. Ser vi på salgsutviklingen for bøker i Danmark ser vi at det er en svak nedgang i antall solgte eksemplarer fra 2000 og frem til 2003. I den samme perioden har den harmoniserte delindeksen vokst omtrent i takt med HKPI, noe som tilsier at salget skulle holde seg på omtrent samme nivå. Vi kan observere en liten nedgang i prisene i 2001, så vi vil imidlertid forvente at antall solgte eksemplarer skulle ha økt i denne perioden. Salgstallene reflekterer dette, men økningen i antall solgte eksemplarer er ikke stor. En mulig årsak til at salgskjøningen var liten kan være at konsumentene ikke oppfattet prisnedgangen og dermed ikke var bevisste på at bøker var billigere i denne perioden. En annen mulighet er at konsumentene ikke er like prisbevisste som vi antar. Ringstad og Løyland (2002) gjennomførte undersøkelser som viste at priselastisiteten på bøker i Danmark var på $-1,45$ i 2002. Det betyr at når prisen på bøker øker med 1 % vil etterspørselen reduseres med 1,45 %. Danske bokkonsumenter er altså relativt prisfølsomme, slik at når vi observerer en nedgang i prisen skulle det skjedd en økning i salget. En tredje grunn til at vi ikke observerer stor effekt kan være at den harmoniserte delindeksen kun inneholdt bøker fra long-selling markets på dette tidspunktet, slik at det ikke nødvendigvis er de bøkene konsumentene faktisk kjøpte som var inkludert i indeksen.

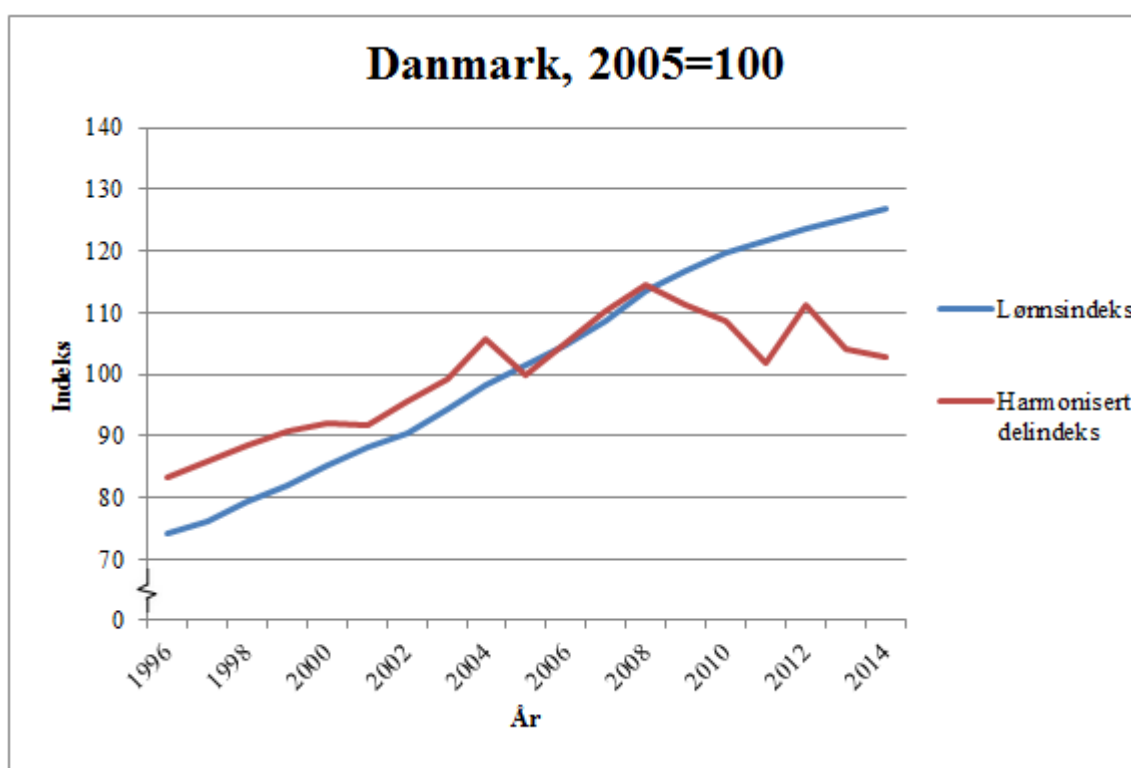
Det neste vi kan merke oss er at det er en økning i antall solgte eksemplarer i perioden fra 2003 og frem til 2008. Ser vi på den harmoniserte delindeksen for bøker i perioden 2003 til 2008 ser vi at den vokste raskere enn HKPI, noe som skulle betydd et redusert salgsvolum i perioden. Det er en kraftig prisoppgang på bøker i slutten av 2003 som varer til midten av 2004. Den sterke prisveksten i slutten av 2003 kan forklare hvorfor vi observerer et redusert salgsvolum i 2003 sammenliknet med 2002. Vi ville forventet at salget i 2004 skulle vært redusert sammenliknet med 2003, men for dette året observerer vi en økning i salget. Fra 2007 til 2008 er det en kraftig økning i salgsvolumet, men samtidig går prisnivået opp. Fra 2008 er det en nedgang i salget til 2009 før det tar seg opp igjen i 2010. Veksten i den harmoniserte delindeksen er negativ fra 2008 til 2009, slik at salgsvolumet går motsatt vei av hva vi ville forventet. Veksten i den harmoniserte delindeksen fortsetter å være negativ i 2010 og vi ville derfor ha forventet en økning i salgsvolumet også fra 2010. Økningen i salgsvolumet skulle imidlertid vært større enn det den faktisk er fordi prisene er redusert fra det nivået de var på i 2008. Med en så sterk prisnedgang ville vi forventet en større økning i salgsvolumet. Fra 2010 og frem til 2013 ble antall eksemplarer solgt redusert. Den harmoniserte delindeksen reduseres fra 2010 til 2011, slik at for disse årene observerer vi det motsatte av hva vi forventer. Den harmoniserte delindeksen stiger mellom 2011 og 2012, og den stiger mer enn HKPI, slik at vi observerer det vi forventer for den perioden. Fra 2012 til 2013 reduseres den harmoniserte delindeksen, så igjen observerer vi noe vi ikke forventer. Det er en svak økning i salgsvolumet fra 2013 til 2014, noe som samsvarer med det vi observerer i den harmoniserte delindeksen. Ser vi på utviklingen i antall solgte eksemplarer og prisutviklingen for bøker fra 2003 til 2014 klarer vi altså ikke å observere den forventede sammenhengen mellom pris og mengde solgt som økonomisk teori tilsier.

Prisene på bøkene i Danmark svinger mye fra 2010 frem til i dag. Det kan være at salgsvolumet ikke følger prissvingningene slik vi forventer da prisene endres relativt raskt, noe som kan gjøre at konsumentene ikke oppfatter prisendringene. En annen forklaring kan være at det er enkelttitler som slår ut i statistikken over antall solgte eksemplarer, slik at denne ikke nødvendigvis følger prisutviklingen slik vi ville forventet.

Som i Norge og Sverige konkurrerer også de danske bøkene med andre underholdningsmedier. Prisene på danske bøker kan dermed ha blitt redusert for at danske bøkens konkurranseevne skulle opprettholdes. I tillegg prøver flere danske forlag å utvikle det danske e-bokmarkedet, med tjenester som for eksempel Mofibo, Storytel, Riidr og Saxo (Forlæggerforeningen, 2015). Dette kan være mulige forklaringer på svingningene og prisnedgangen i den harmoniserte

delindeksen for bøker. Utviklingen av e-bokmarkedet kan påvirke den harmoniserte delindeksen for bøker selv om e-bøker ikke er inkludert i indeksen. E-bøker er en direkte konkurrent til de tradisjonelle papirbøkene, slik at når e-bøker blir introdusert kan det være fornuftig at forlagene tilpasser prisene på sine papirbøker slik at samlet overskudd fra e-bøker og papirbøker for forlagene blir maksimert. Amazon sin lansering av Kindle kan også ha påvirket det danske bokmarkedet slik som i Norge og Sverige. Dette kan føre til varierende bokpriser i en periode der forlagene og detaljistene prøver og feiler for å finne frem til hva som er den beste prisstrategien gitt de nye konkurranseforholdene.

Bokprisutviklingen sammenliknet med lønnsutviklingen

Figur 6.13 Den danske bokprisutviklingen sammenliknet med lønnsutviklingen

Sammenlikner vi den harmoniserte delindeksen for bøker med lønnsindeksen i Danmark ser vi at disse følger hverandre tett fra 2005 og frem til 2008. Etter 2008 begynner den harmoniserte delindeksen å synke, mens lønnsindeksen opprettholder sin vekstbane. Dette indikerer at prisene på bøker ikke nødvendigvis følger lønnsutviklingen, og at bøker kanskje ikke er like arbeidsintensive å produsere som først antatt. En annen forklaring på hvorfor de ikke følger hverandre kan være at marginene i bokbransjen er blitt reduserte, og forlagene har tålt en økning i lønnsnivået uten at prisene steg tilsvarende. Det kan også hende at danske

konsumenter kjøper flere bøker sammenliknet med tidligere slik at forlagene ikke trenger å ha like høye marginer for å dekke inn sine kostnader. Ser vi på utviklingen i antall solgte eksemplarer i figur 6.12 ser vi at det etter 2008 ikke selges flere bøker enn før 2008. Dette betyr at den svake prisveksten på bøker sammenliknet med HKPI ikke kan forklares av en økning i antall solgte eksemplarer.

Oppsummering

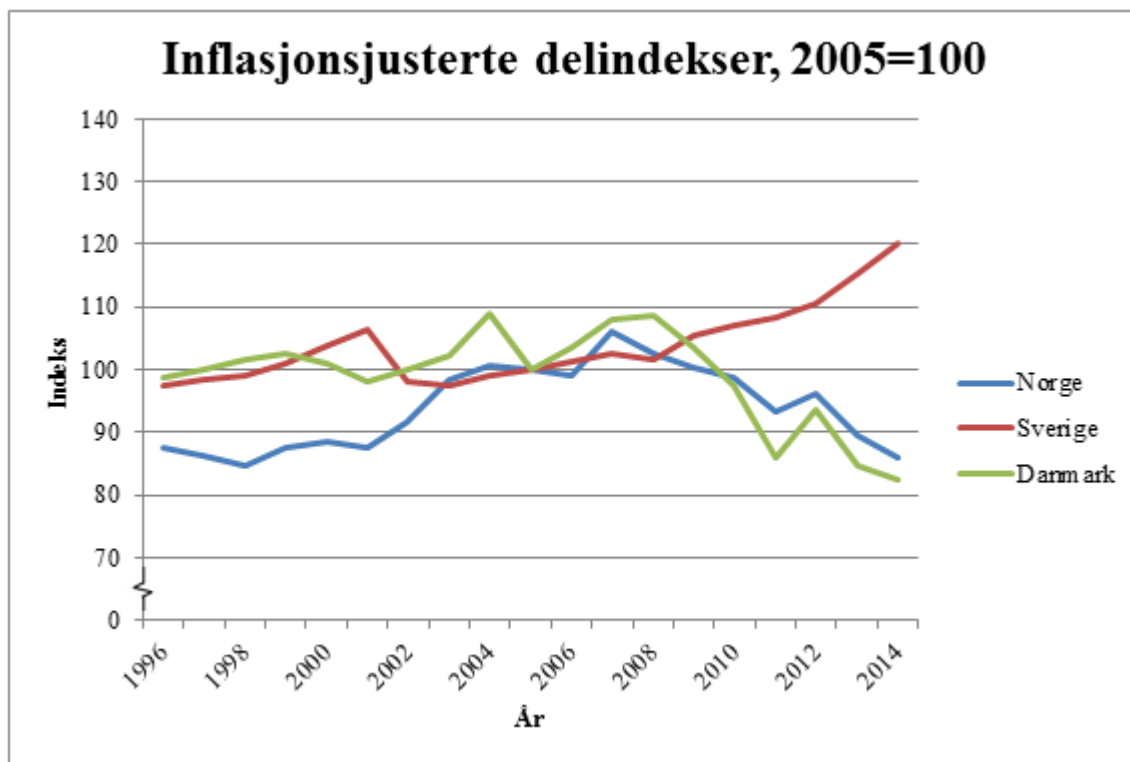
I 2001 observerer vi en liten prisnedgang, men den er ikke vedvarende. En årsak til prisnedgangen kan være at å sette fastpris på bøker gikk fra å være en plikt til å være en rett for forlagene, og bokhandlene og bokklubbene mistet sin enerett til å selge bøker. Det skjedde da et skift i hvilke salgskanaler de danske bokkjøperne kjøpte bøkene sine fra, noe som kan ha ført til en prisnedgang. Fra 2005 til 2010 var det en høyere vekst i den harmoniserte delindeksen enn i HKPI, og dereguleringen i 2006 kan være årsaken til den økte prisveksten. Fra 2010 svinger den harmoniserte delindeksen mye. Økt konkurranse fra andre medier kan ha skapt en usikkerhet blant detaljistene om hvilken prisstrategi de bør følge, noe som kan ha resultert i varierende priser. Den generelle trenden i prisutviklingen fra 2010 er negativ og kan skyldes den fullstendige liberaliseringen av det danske bokmarkedet i 2011. At dereguleringen i 2006 skal ha ført til økt prisvekst, mens dereguleringen i 2011 skal ha ført til lavere prisvekst er noe rart. Det er flere forutsetninger som må være oppfylt for at dereguleringene skal være årsak til prisutviklingen vi observerer. Det kan være at forutsetningene ikke holder og at liberaliseringen av det danske bokmarkedet ikke er årsaken til bokprisutviklingen.

6.4 Sammenlikning av bokprisutviklingen i de skandinaviske landene

Å produsere en bok er i stor grad arbeidsintensivt, men vi kan ikke fastslå at bokprisutviklingen i de skandinaviske landene samsvarer bedre med lønnsveksten enn med den generelle prisveksten i hvert av landene. For Sverige følger bokprisutviklingen lønnsutviklingen for hele perioden. I Danmark og Norge samsvarer bokprisutviklingen med både lønnsutviklingen og den generelle økonomiske prisutviklingen frem til omtrent 2008, men fra 2008 til 2014 samsvarer ikke bokprisutviklingen med verken lønnsvekst eller den generelle prisutviklingen.

Da HKPI er oppgitt som månedsdata og lønnsindeksen kun er oppgitt som årsdata, klarer vi ikke gjennomføre en like detaljert analyse av bokprisene når vi sammenlikner delindeks med

lønnsindeks som når vi sammenlikner delindeks med HKPI. Vi velger derfor å justere for inflasjon, og ikke lønnsutvikling, når vi skal sammenlikne bokprisutviklingen i Norge, Sverige og Danmark. Da vil vi kunne trekke på de detaljerte konklusjonene fra de tre landenes bokprisutvikling i sammenlikningen av delindeksene.

Figur 6.14 Bokprisutviklingen i Norge, Sverige og Danmark

Figur 6.14 viser den inflasjonsjusterte bokprisutviklingen i de skandinaviske landene i perioden fra 1996 til 2014. For Norge er det den inflasjonsjusterte delindeksen for bøker som vises. For Danmark vises den inflasjonsjusterte harmoniserte delindeksen for bøker. For Sverige vises den inflasjonsjusterte delindeksen for aviser, bøker og skrivemateriell. Alle indeksene er basert på årsdata og er inflasjonsjusterte basert på landenes HKPI. Ved å basere indeksene på årsdata i stedet for månedsdata blir noen av variasjonene i delindeksene ikke lenger synlig. Derimot blir det lettere å se de generelle trendene i bokprisutviklingen når delindeksene er basert på årsdata i stedet for månedsdata. Vi har inflasjonsjustert fordi vi vil justere for forskjeller mellom delindeksene som skyldes ulik inflasjon i de tre landene. Ved å inflasjonsjustere sikrer vi en bedre sammenlikning av delindeksene. Det at indeksen er basert på forskjellig valuta problematiserer ikke sammenlikningen fordi vi kun er opptatt av om norske bøker er blitt billigere eller dyrere for norske konsumenter. Vi er ikke opptatt av om norske bøker er blitt billigere eller dyrere for svenske og danske konsumenter, og derfor vil

ikke endringer i valutakurser utgjøre noen forskjell for vår analyse. Tilsvarende gjelder for svenske og danske bøker.

Prisutviklingen for bøker i Sverige og Danmark ser ut til å ha fulgt samme trend i perioden fra 1996 til 2008, mens norske bøker ser ut til å ha hatt en noe sterkere prisvekst i samme periode. I 2002 ser vi at veksten i den svenske delindeksen har vært negativ, og det skyldes at Sverige reduserte merverdiavgiften på bøker dette året. Norge ser ut til å ha hatt en sterkere prisvekst i 2003 sammenliknet med de andre landene. Denne var tydelig også da vi sammenliknet med HKPI i Norge, men ingen av de faktorene vi undersøkte kunne forklare den sterke veksten i bokprisene i 2003. I 2004 ser vi en sterk vekst i den harmoniserte danske delindeksen. Veksten kan komme av at beregningsmetoden for den harmoniserte delindeksen ble endret i august 2003.

Fra og med 2008 ser det ut til at Danmarks harmoniserte delindeks og Norges delindeks for bøker følger hverandre relativt tett, mens den svenske delindeksen følger en annen vekstbane. Danmarks harmoniserte delindeks svinger noe mer enn den norske delindeksen, men det er ikke store forskjeller i vekstbanene til de to delindeksene. En årsak til at den harmoniserte delindeksen for danske bøker svinger noe mer enn den norske delindeksen kan være at utvalget den danske harmoniserte delindeksen er basert på er mindre enn det utvalget den norske delindeksen er basert på. Et mindre utvalg fører til større volatilitet. En annen årsak kan være at i Danmark utformes den harmoniserte delindeksen basert på bestselgerlister, og i et friprissystem kan prisene på bestselgere være mer volatile enn prisene på andre bøker. Sverige har også et friprissystem, slik at vi vil forvente at prisene på de svenske bøkene skal være like volatile som prisene på de danske bøkene. Den svenske delindeksen, som også er basert på bestselgere, er ikke like volatil som den danske, men det trenger ikke bety at prisene på svenske bestselgere ikke er like volatile som prisene på de danske bestselgerne. Grunnen til det er at den svenske delindeksen inneholder aviser og skrivemateriell i tillegg til bøker, slik at disse varene kan gjøre at den eventuelle volatiliteten i bokprisene ikke synliggjøres. Da den svenske delindeksen også inneholder flere varegrupper er det en rimelig antakelse at også vareutvalget indeksen baserer seg på er større, noe som fører til mindre volatilitet.

Den svenske delindeksen har vokst relativt kraftig sammenliknet med Norge og Danmarks delindekser. Hvis årsaken til en annerledes prisvekst på bøker i Sverige fra 2008 skal skyldes at det er fripris på bøker ville vi forvente at den harmoniserte delindeksen i Danmark skulle hatt en slik prisvekst, noe den ikke har. Alle de skandinaviske landene ble utsatt for økt

konkurransen fra internasjonale aktører og andre underholdningsmedier på slutten av 00-tallet, slik at vi ville ha forventet en svakere prisvekst for at bøkene ikke skulle miste sin konkurranseevne. En mulig årsak til at delindeksen i Sverige vokser raskere enn delindeksene i Norge og Danmark kan være at prisene på aviser og skrivemateriell dominerer delindeksen og at prisutviklingen på bøker ikke synliggjøres. Det kan dermed være at prisveksten på svenske bøker ikke er så mye større enn prisveksten på norske og danske bøker. En annen mulig årsak er at prisnivået på bøker i Sverige var så lavt i begynnelsen av perioden vi studerer, slik at for at forlagene og detaljistene ikke skulle gå med tap var prisen på bøker nødt til å vokse i takt med lønnsveksten. Da vi sammenliknet den svenske delindeksen mot lønnsveksten så vi at disse to fulgte hverandre svært tett for hele perioden fra 1996 til 2014.

Bokmarkedet i Danmark har gjennomgått en større liberalisering enn bokmarkedet i Norge, men det har likevel foregått en liberalisering av bokmarkedene i begge landene i den perioden vi studerer. Ettersom bokprisutviklingen i de to landene følger hverandre tett fra 2008 kan en mulig årsak til dette være at begge landene har hatt en utvikling mot et mer liberalisert marked. Det svenske bokmarkedet var allerede fullstendig liberalisert i perioden vi ser på, slik at det er naturlig at den svenske delindeksen ikke har fulgt den samme utviklingen som den norske og den danske delindeksen. I så fall kan det tyde på at et mer liberalisert bokmarked kan føre til lavere bokpriser til sluttkunde i den første tiden etter en liberalisering. Endringene i reguleringene i det norske og det danske bokmarkedet skjer på andre tidspunkt enn da vi observerer endringer i delindeksene. Dette tyder på at det ikke er liberaliseringen isolert sett som er årsaken til den svakere prisveksten på bøker i de to landene.

En annen årsak til at vi observerer den samme utviklingen i delindeksene til både Norge og Danmark fra 2008 kan være endrede konkurranseforhold i begge land som følge av internasjonale aktørers påvirkning på bokmarkedene og økt tilgjengelighet til andre underholdningsmedier. Til tross for at Sverige også har blitt utsatt for konkurranse fra de samme internasjonale aktørene kan det være at prisnivået i Sverige i utgangspunktet var så lavt i 2008 at de svenske aktørene i bokmarkedet ikke har hatt mulighet til å redusere priser for å møte den økte konkurransen i samme grad som i Norge og Danmark. En kombinasjon av endrede konkurranseforhold og liberalisering av bokmarkedene, kan også ha ført til prisnedgangen vi observerer i Norge og Danmark.

Ut fra resonnementene basert på figur 6.14 ser det ut til at overgangen fra fastprissystem til friprissystem i Danmark i praksis skjedde i 2008. Fra figur 6.14 kan det være noe vanskelig å

se hvordan bokprisene har utviklet seg for lengre perioder av gangen. Vi har derfor valgt å fremstille bokprisutviklingen for hele perioden i en tabell. I tillegg har vi valgt å vise perioden før overgangen og perioden etter overgangen hver for seg, for å se om det er andre trender i prisutviklingen før og etter overgangen. En ulempe med tabellfremstillingen er at utviklingen for en periode vil avhenge av hvilket år vi velger å starte og avslutte perioden. Dette kan føre til at bildet av bokprisutviklingen ikke ser likt ut i en tabell som i en figur, selv om både tabellen og figuren er basert på det samme datamaterialet. I tillegg vil det ikke være mulig å se variasjoner i bokprisene som har skjedd innad i perioden som undersøkes i tabellen.

Tabell 6.1 Bokprisutviklingen sammenliknet med HKPI for Norge, Sverige og Danmark

	% -vis endring 1996-2008		% -vis endring 2008-2014		% -vis endring 1996-2014	
	Delindeks	HKPI	Delindeks	HKPI	Delindeks	HKPI
Norge	34,9	22,4	-2,7	11,3	32,2	33,7
Sverige	22,6	19,1	23,9	7,4	46,5	26,6
Danmark	31,4	23,0	-11,9	10,2	19,5	33,2

Fra tabell 6.1 ser vi at for perioden fra 1996 til 2008 hadde alle de tre landene relativt lik utvikling i HKPI. Sveriges bokprisutvikling fulgte veksten i HKPI for denne perioden, mens prisveksten på bøker i både Norge og Danmark var en del sterkere enn veksten i HKPI. En grunn til at prisen på de svenske bøkene ikke hadde en like sterk vekst som bøker i Norge og Danmark hadde er sannsynligvis at i tidsrommet mellom 1996 og 2008 reduserte Sverige merverdiavgiften på bøker, og noe av denne reduksjonen førte til lavere bokpriser. I tabellen ser det ut til at Norge og Danmark har hatt en likere prisvekst på bøker enn det det ser ut til i figur 6.14, og dette skyldes at vi har valgt 2008 som siste år i perioden. Den negative prisveksten på norske bøker startet i 2007, mens prisnedgangen på danske bøker startet først i 2008. For perioden fra 1996 til 2008 ser vi dermed at figur 6.14 og tabell 6.1 gir omtrent det samme bildet av prisutviklingen på bøker i Skandinavia.

For perioden fra 2008 til 2014 ser vi at de tre landenes HKPI har hatt omtrent den samme utviklingen, mens delindeksene har utviklet seg forskjellig. Både Norge og Danmark har hatt en negativ prisvekst for bøker. Sverige har derimot hatt en sterk prisvekst på bøker sammenliknet med Sveriges HKPI og sammenliknet med prisveksten på bøker i Norge og Danmark. For Danmark ser det ut til at liberaliseringen kan ha ført til lavere bokpriser. For Norge ser det også ut til at endringene i fastprisbestemmelsene i Bokavtalen kan ha ført til lavere bokpriser. Som påpekt tidligere i kapittelet er det mer sannsynlig at prisnedgangen både

i Norge og Danmark skyldes endrede konkurranseforhold, eller en kombinasjon av endrede konkurranseforhold og liberalisering. Sverige hadde i perioden 2008 til 2014 en mye sterkere prisvekst på bøker enn veksten i HKPI, noe som kan skyldes lønnsveksten eller vareutvalget i delindeksen. Bildet fra tabell 6.1 avviker noe fra det vi så i figur 6.14, og hovedgrunnen til dette er at vi har valgt 2008 som startår. I akkurat dette året avviker den norske delindeksen og danske harmoniserte delindeksen fra hverandre, selv om de for hele perioden sett under ett følger hverandre relativt tett.

For hele perioden fra 1996 til 2014 sett under ett ser det ut til at den generelle prisveksten for Norge, Sverige og Danmark var tilnærmet lik. Veksten i delindeksene for de tre landene skiller seg derimot en del fra hverandre. Sverige har hatt den sterkeste prisveksten på bøker, og bokprisene har vokst mye mer enn HKPI. Norge har hatt en tilnærmet lik prisvekst på bøker som den generelle prisveksten. Danmark har hatt den svakeste bokprisutviklingen, og veksten i bokprisene har vært mye lavere enn veksten i HKPI. Utviklingen for hele perioden for de tre landene sammenliknet ser ut til å samsvare godt med den allmenne forventningen om at et friprissystem fører til lavere bokpriser. Danmark, som i løpet av perioden har gått fra fastpris til fripris, har hatt den svakeste prisutviklingen for bøker. Norge, som har fått et mer liberalisert bokmarked i løpet av perioden vi studerer, har hatt en sterkere prisvekst på bøker sammenliknet med prisveksten på bøker i Danmark, men en svakere prisvekst sammenliknet med prisveksten på bøker i Sverige. Sverige har hatt den sterkeste prisveksten på bøker, og bokmarkedet har vært fullstendig liberalisert i hele perioden. Det at Sverige har hatt den sterkeste prisveksten strider ikke mot den allmenne forventningen om at fripris fører til lavere priser. Det kan være at prisnivået på bøker i Sverige var så lavt i utgangspunktet at prisene har måttet vokse i takt med lønnsveksten for at forlagene og detaljistene ikke skulle tape penger på sine utgivelser. Ut fra tallene i tabell 6.1 og grafene i figur 6.14 ser vi at konklusjonene er like, men tabell 6.1 gjør det enklere å se utviklingen for hele perioden samlet.

Den allmenne forventningen er at prisnivået på bøker er lavere under et friprissystem enn under et fastprissystem. Skal forventningene innfris vil det bety at vi skal se en lavere prisvekst for Danmarks harmoniserte delindeks ved overgangen til fripris. Overgangen skjer gradvis, og det er ikke opplagt i hvilket år den faktiske overgangen skjer. Sett under ett ser det ut til at den danske harmoniserte delindeksen følger den vekstbanen som forventes ettersom det er en svakere prisvekst fra 2008 og utover. Likevel kan vi ikke si at nedgangen i prisnivået for danske bøker skyldes overgangen fra fastpris til fripris. Grunnen til dette er at det ser ut til at Norge har hatt den samme prisutviklingen etter 2008 og Norge har fastpris på bøker. Hvis vi

skulle sagt at overgangen fra fastpris til fripris førte til et lavere prisnivå basert på delindeksene, måtte Danmarks harmoniserte delindeks fulgt Norges delindeks frem til overgangen og deretter fulgt Sveriges delindeks etter overgangen. Selv om vi ut fra vårt datagrunnlag ikke kan si om en overgang fra fastpris til fripris fører til lavere priser på bøker i Danmark, betyr det ikke at overgangen ikke har påvirket prisene.

Figur 6.14 viser at Danmarks harmoniserte delindeks følger Sveriges delindeks tett i perioden før overgangen fra fastpris til fripris, mens etter overgangen følger Danmarks harmoniserte delindeks Norge delindeks. Denne utviklingen er motsatt av hva vi ville forventet ettersom vi vil forvente at land med fripris vil ha den samme prisutviklingen, og land med fastpris vil ha den samme prisutviklingen. Vårt datamateriale tyder derfor på at bokpriser i land med det samme prissystemet ikke følger hverandre, noe som kan bety at prisene ikke påvirkes i stor grad av prissystem. Dette var det samme som Ringstad (2004) kom frem til i sine undersøkelser.

Konkurransetilsynet (2012) fant i sin analyse av svenske og norske bokpriser at norske skjønnlitterære bestselgere økte mer i pris enn svenske skjønnlitterære bestselgere i perioden fra juli 2010 til mars 2012. Våre data for de inflasjonsjusterte delindeksene for denne perioden samsvarer ikke med det Konkurransetilsynet fant. Sammenlikner vi Norge og Sveriges inflasjonsjusterte delindekser ser vi at prisene på de norske bøkene hadde en svakere vekst enn prisene på de svenske bøkene. En årsak til at våre data ikke støtter Konkurransetilsynets konklusjoner kan være at Sveriges delindeks inneholder andre varer enn kun bøker. En annen årsak kan være at den norske delindeksen for bøker inkluderer andre bøker enn kun skjønnlitterære bestselgere. Konkurransetilsynets konklusjoner er basert på et mer begrenset datagrunnlag, noe som kan føre til andre konklusjoner enn ved bruk av et større datagrunnlag, slik som det vi har brukt.

Tidsperioden etter overgangen er noe kort til at vi kan se langtidseffektene av overgangen fra fastprissystem til friprissystem på bokprisene. Fishwick, som undersøkte effektene av overgangen fra fastpris til fripris i Storbritannia, var også noe usikker da han forsøkte å måle effektene kort tid etter overgangen (Fishwick, 2001). Derimot fant han at bokprisene hadde økt etter overgangen da han igjen undersøkte effektene i 2008 (Fishwick, 2008). Vi anbefaler derfor at analysen gjentas når det er gått litt lenger tid etter Danmarks overgang for å se om den kan ha ført til andre endringer for danske bokpriser på lang sikt.

7. Avslutning

7.1 Konklusjon

I denne utredningen har vi undersøkt om det er lavest bokpriser til sluttkunde under et fastprissystem eller et friprissystem. Vi har gjort dette ved å studere bokprisene i fastprislandet Norge, friprislandet Sverige og Danmark som hadde en gradvis overgang fra et fastprissystem til et friprissystem i perioden fra 2001 til 2011.

Når vi studerer de danske bokprisene etter å ha tatt hensyn til inflasjon og endringer i konsumentenes kjøps sammensetning av bøker ser det ut til at det er blitt et lavere prisnivå på bøker etter 2008. Isolert sett kan det derfor se ut til at et friprissystem kan gi lavere bokpriser. Det er likevel ikke sikkert at det lavere prisnivået skyldes overgangen til et friprissystem. Norge har i likhet med Danmark hatt en prisnedgang på bøker i omtrent den samme perioden som Danmark, mens Sverige har hatt en prisstigning på bøker i hele perioden vi studerer. Da Norge har et fastprissystem, mens Sverige har et friprissystem gir ikke sammenlikningen av bokprisutviklingen i de skandinaviske landene et entydig svar på hvilket prissystem som gir de laveste bokprisene.

En årsak til prisnedgangen på bøker i Danmark og Norge kan være at begge bokmarkedene har blitt utsatt for økt konkurranse fra internasjonale aktører og andre underholdningsmedier, noe som kan ha ført til et lavere prisnivå på bøkene i de to landene. Ettersom bøker i Sverige også har blitt utsatt for den samme konkurransen fra internasjonale aktører og andre underholdningsmedier som norske og danske bøker, ville vi forventet at også de svenske bøkene skulle hatt en prisnedgang. En grunn til at de svenske bøkene har økt i pris kan være at prisnivået på bøker i utgangspunktet var så lavt at prisveksten var nødt til å følge lønnsveksten for at ikke svenske forlag og detaljister skulle tape penger på sine utgivelser. For hele perioden vi studerer vokser de svenske bokprisene i takt med den svenske lønnsutviklingen. Det kan også være at prisutviklingen til de svenske bøkene ikke reflekteres i delindeksen da delindeksen representerer prisutviklingen til aviser og skrivemateriell i tillegg til bøker.

En annen årsak til at både Danmark og Norge har hatt en prisnedgang på bøker kan være at begge landenes bokmarkeder har blitt mer liberaliserte i perioden. Selv om det danske bokmarkedet har gjennomgått en større liberalisering enn det norske, ser vi at prisnedgangen

i de to landene er omtrent like stor. Den observerte prisnedgangen sammenfaller ikke med årene da bokmarkedene ble liberalisert. Dette taler for at liberalisering ikke fører til lavere priser. Likevel kan liberaliseringen i kombinasjon med økt konkurranse ha medvirket til lavere bokpriser på et senere tidspunkt enn da dereguleringene fant sted.

På bakgrunn av vårt datamateriale og våre analyser kan vi ikke trekke entydige konklusjoner. Vi kan derfor ikke si om et fastprissystem eller et friprissystem vil føre til de laveste bokprisene.

7.2 Anbefalinger til videre arbeid

Da det danske bokmarkedet ble fullstendig liberalisert i 2011 er det noe kort tid siden overgangen fra fastprissystemet til friprissystemet til at vi kan være sikre på at de effektene vi ser er de som vil gjøre seg gjeldene over lenger tid. Vi vil derfor anbefale at bokprisene undersøkes igjen om noen år for å se om det kan observeres andre effekter på lang sikt enn de vi har observert på kort sikt. Samtidig vil det være nyttig å gjennomføre økonometriske analyser for å kunne fastslå kausale sammenhenger mellom prissystemene og bokprisene. Til dette trengs det et godt datamateriale, som per dags dato ikke er tilgjengelig. For eksempel vil historisk prisinformasjon for alle bøker i landene som undersøkes være essensielt for å få til en god økonometrisk prisanalyse. Dermed anbefaler vi at det bør arbeides med å samle inn god prisstatistikk for bokmarkedene slik at det kan gjennomføres økonometriske analyser av bokprisene i de skandinaviske landene.

8. Bibliografi

- Akademibokhandeln AB. (2015). *Akademibokhandeln*. Hentet april 7., 2015 fra Fakta om oss: <http://akademibokhandeln.se/om-akademibokhandeln/>
- Altbach, P. G., & Hoshino, E. S. (1995). *International Book Publishing: An Encyclopedia*. Taylor and Francis.
- Anderson, C. (2006). *The Long Tail*. United States of America: Hyperion.
- Arnold Busck A/S. (2014). *Arnold Busck A/S*. Hentet mars 26., 2015 fra Arnold Busck - Danmarks største og ældste: <http://www.arnoldbusck.dk/indhold/arnold-busck-danmarks-storste-og-aeldste>
- Bache, P., Kierkegaard, H., Lindgren, E. C., Nielsen, P. L., Mollerup, P., Vilby, K., . . . Worsøe-Schmidt, L. (2004). *Vagthundeudvalgets 3. og sidste rapport*. København.
- Berenson, M., & Levine, D. M. (1993). *Statistics for Business and Economics*. New Jersey: Prentice Hall.
- Bladcentralen AS. (2015). *Bladcentralen*. Hentet mars 28., 2015 fra Eiere: <http://www.bladcentralen.no/om-oss/eiere/>
- Boghandlerforeningen. (2013). *Vedr. Konkurrenerådets åbne brev til Kulturministeren af den 20. februar 2013*. København: Boghandlerforeningen.
- Bogudvalget. (2008). *Rapport fra bogudvalget 2007-2008*. København: Styrelsen for bibliotek og medier.
- Bohlund, K., & Brodin, B. (2012). *Bokmarnaden 2012*. Stockholm: Svenska Förläggerföreningen og Svenska Bokhandlareföreningen.
- BOK365. (2015, juni 11.). *BOK365*. Hentet juni 15., 2015 fra Puster Aschehoug i nakken: http://bok365.no/artikkel/puster-aschehoug-i-ryggen/#.VX_LKfntmko
- Brække, J. (2015, februar 18). Avviser Rattsø . *Klassekampen*, s. 25.
- Chamberlin, E. H. (1929, november). Duopoly: Value where Sellers are Few. *The Quarterly Journal of Economics*, ss. 63-100.

-
- Danmarks Statistik. (2009). *Forbruger- og nettoprisindekset*. København: Danmarks Statistik.
- Danmarks Statistik. (2014). *Kvalitetsdeklaration for Forbrugerprisindeks 2014 Måned 01*. København: Danmarks Statistik. Hentet fra Forbrugerprisindeks.
- Danmarks Statistik. (2015a, juni 10.). *Danmarks Statistik*. Hentet juni 10., 2015 fra Folketal: <http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/befolkning-og-befolkningsfremskrivning/folketal.aspx>
- Danmarks Statistik. (2015b). *Danmarks Statistik*. Hentet april 17., 2015 fra EU-harmoniseret forbrugerprisindeks (HICP): <http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/forbrugerpriser/eu-harmoniseret-forbrugerprisindeks-hicp.aspx#>
- Danmarks Statistik. (2015c). *Danmarks Statistik*. Hentet juni 16., 2015 fra PRIS5: EU-harmonisert forbrugerprisindeks efter varegruppe, enhed og basisår: <http://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1366>
- Danmarks Statistik. (2015d). *Danmarks Statistik*. Hentet juni 16., 2015 fra ILO12: Lønsindeks for virksomheder og organisationer (1. kvartal 2015=100) efter branche og sæsonkorrigering: <http://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1366>
- De norske Bokklubbene AS. (2015). *Bokklubbene*. Hentet mars 29., 2015 fra Om Bokklubben: <http://www.bokklubben.no/SamboWeb/side.do?dokId=593770&rom=OMBokklubben>
- Den norske Bokhandlerforening. (2015). *Den norske Bokhandlerforening*. Hentet mai 29., 2015 fra www.bokhandlerforeningen.no
- Den norske Forleggerforening. (2004-2014). *Bransjestatistikk*. Oslo: Den norske Forleggerforening.
- Den norske Forleggerforening. (2013-2015). *Månedstatistikk*. Oslo: Den norske Forleggerforening.
- Den norske Forleggerforening. (2014). *Bransjestatistikk 2013*. Oslo: Den norske Forleggerforening. Hentet fra Forleggerforeningen.

Den norske Forleggerforening. (2015a). *Bransjestatistikk 2014*. Oslo: Den norske Forleggerforeningen.

Den norske Forleggerforening. (2015b). *Den norske Forleggerforening*. Hentet mars 28., 2015 fra Medlemsforlag: <http://www.forleggerforeningen.no/om-oss/medlemsforlag>

Den norske Forleggerforening. (2015c). *Den norske Forleggerforening*. Hentet mars 28., 2015 fra Om oss: <http://www.forleggerforeningen.no/om-oss>

Den norske Forleggerforening. (2015d). *Den norske Forleggerforening*. Hentet juni 12., 2015 fra Mammutsalget:
<http://www.forleggerforeningen.no/arbeidsomrader/mammutsalget>

Egmont. (2015). *Egmont*. Hentet juni 16., 2015 fra Companies under the Egmont umbrella: <http://www.egmont.com/About-Egmont/Companies-under-the-Egmont-umbrella/>

Finansdepartementet. (2015). *Produktivitet – grunnlag for vekst og velferd*. (NOU 2015:1). Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/ef2418d9076e4423ab5908689da67700/no/pdfs/nou201520150001000dddpdfs.pdf>

Fishwick, F. (1989). *The Economic Implications of the Net Agreement*. London: Booksellers Association/Publishers Association.

Fishwick, F. (2001, februar 23.). Two Sides of the Same Coin. *London Book Review*.

Fishwick, F. (2008). Book Prices in the UK Since the End of Resale Price Maintenance. *International Journal of the Economics of Business*, 15(3), ss. 359-377.

Forbrukerrådet. (2013, mars 14). *Forbrukerrådet*. Hentet juni 11., 2015 fra http://www.forbrukerradet.no/_attachment/1144333/binary/16750

Forlagshuset Vigmostad & Bjørke. (2014, september 4.). *Forlagshuset Vigmostad & Bjørke*. Hentet mars 29., 2015 fra Forlagshuset Vigmostad & Bjørke: <http://www.vigmostadbjorke.no/?artikkelid=55>

Forlagssentralen ANS. (2015). *Forlagssentralen*. Hentet mars 28., 2015 fra Nøkkeltall: <http://www.forlagssentralen.no/?id=283>

Forlæggerforeningen. (2002-2015). *Årsstatistik*. København: Forlæggerforeningen.

-
- Forlæggerforeningen. (2015). *Årsstatistik 2014*. København: Forlæggerforeningen.
- Foros, Ø., & Kind, H. J. (2012). Fastpris - med fokus på bokbransjen. *Praktisk Økonomi & Finans*, 28.
- Foros, Ø., Hjelmeng, E. J., & Kind, H. J. (2014). Fastpris på bøker. *Samfunnsøkonomen*(4), ss. 29-37.
- Fredriksen, T. (2006). *Bok og marked. En komparativ rapport*. Oslo: Kulturudvalget.
- Fri Bokhandel. (2015). *Fri Bokhandel*. Hentet mars 29., 2015 fra Fri Bokhandel: <http://www.fribokhandel.no>
- Galbo-Jørgensen, C. B., & Frank, C. (2013). *Liberaliseringen af bogmarkedet. En evaluering set med forbrugerens øjne*. København.
- Gyldendal ASA. (2015). *Årsrapport 2014*. Oslo.
- Hermansen, J., Lindgren, E. C., Winsløw, O., Nielsen, P. L., Gundelach, F., Westh, S., . . . Modigh, B. (2006). *Det danske bogmarked - Rapport med anbefalinger fra udvalget vedrørende fremtidens danske bogmarked*. København: Kulturministeriet.
- Indeks Retail A/S. (2015). *Indeks Retail*. Hentet mars 26., 2015 fra Velkommen til Indeks Retail A/S: <http://www.indeksretail.dk/>
- International Publishers Association. (2014). *Global Fixed Book Price Report*. International Publishers Association. Hentet fra <http://www.internationalpublishers.org/images/news/2014/global-fixed-price-report.pdf>
- Johansen, I. (2008). *Ny metode for bøker i KPI*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Jullien, B., & Rey, P. (2007). Resale Price Maintenance and Collusion, *Rand Journal of Economics*. *The Rand Journal of Economics*, 28, ss. 983-1001.
- Kavli, H., Nilsen, Ø. L., & Sjøvold, J. M. (2015). *Litteratur i tall 2013*. Oslo: Kulturrådet.
- Konkurransetilsynet. (2008). *Salgsutvikling i bokbransjen 2004-2007*. Bergen: Konkurransetilsynet.

- Konkurransetilsynet. (2009). *Konkurransen i Norge*. Bergen: Konkurransetilsynet.
- Konkurransetilsynet. (2012, april 12.). *Konkurransetilsynet*. Hentet april 10., 2015 fra Svar på høring - utredning av litteratur- og språkpolitiske virkemidler: http://www.konkurransetilsynet.no/ImageVaultFiles/id_5535/cf_5/Svar_p-_h-ring_-_litteratur-_og_spr-kpolitiske_vir.PDF
- Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen. (2004). *Udgivelse av billigere bokklubbøger ved samtidig opretholdelse fa faste priser på andre udgaver*. Konkurrence- og Forbrugerstyrelsen.
- Konkurrencestyrelsen. (2000). *Konkurrenceredegørelse 2000*. København: Konkurrencestyrelsen.
- Konkurrencestyrelsen. (2010). *Konkurrenceredegørelse 2010*. København: Konkurrenceredegørelsen.
- Krotov, M., & Shepard, A. (2015, april 15.). *Melleville House*. Hentet april 17., 2015 fra Two For Tuesday: Is The Publishing Industry doomed?: <http://www.mhpbooks.com/two-for-tuesday-is-the-publishing-industry-doomed/>
- Kulturdepartementet. (2012). *Läsarnas marknad, marknadens läsare – en forskningsantologi*. (SOU 2012:10). Hentet fra: <http://www.regeringen.se/contentassets/4573b215bafb491cb24a3f2bbd7bdc2f/lasarnas-marknad-marknadens-lasare-hela-dokumentet-sou-201210>
- Løyland, K., Hjelmbrække, S., Håkonsen, L., Lunder, T. E., & Ringstad, V. (2009). *Evaluering av Bokavtalen*. Bø: Telemarksforskning.
- Medienorge. (2012). *Medienorge*. Hentet mars 29., 2015 fra Største forlagsgrupper i Norge: <http://medienorge.uib.no/statistikk/medium/Boker/148>
- Moderniseringsdepartementet (2005). *Om konkurransepolitikken*. St.meld. nr. 15 2004-2005. Oslo, Moderniseringsdepartementet. Hentet fra: <https://www.regjeringen.no/contentassets/3ed57b393a1f4dba974bf935de00faed/no/pdfs/stm200420050015000dddpdfs.pdf>
- Moen, E. R., & Riis, C. (2004a). *Bransjeavtalen for bokomsetning. En samfunnsøkonomisk analyse av fastprisordningen og skolebokmonopolet*. Sandvika: Oeconomica.

-
- Moen, E. R., & Riis, C. (2004b). *En vurdering av Konkurransetilsynets rapport "Kven lyt setje pris på boka?"*. Sandvika: Oeconomica.
- Mønsted, S. (2013, juni). Amazon har krammet på US's bogmarked. *Perspektiv*, 3, ss. 20-21.
- Nordicom. (2010). *Nordicmedia*. Hentet mars 26., 2015 fra Litteraturpolitikk i de nordiske land: <http://www.nordicmedia.info/Medier-i-Nordens-litteraturpolitiske-oversikt.pdf>
- OECD. (2015a, april 16.). *OECD*. Hentet fra Main Economic indicators: <http://stats.oecd.org/mei/default.asp?lang=e&subject=8&country=SWE>
- OECD. (2015b). *OECD*. Hentet april 8., 2015 fra Average annual Wages: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AV_AN_WAGE
- Opsahl, P. C., & Johannessen, L. B. (2012, desember 29.). *Forlag*. Hentet januar 26., 2015 fra Store Norske Leksikon: <https://snl.no/forlag>
- Oslo Economics. (2012). *Utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler*. Oslo: Oslo Economics. Hentet januar 26., 2015
- Regjeringen. (2014, mai 5.). Hentet april 10. , 2015 fra Regjeringa seier ja til ny bokavtale: <https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/Regjeringa-seier-ja-til-ny-bokavtale/id758341/>
- Ribe, M. (2012, april 12.). *Statistiska centralbyrån*. Hentet april 16., 2015 fra Följa priser när saker ändras: http://scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Statistikskolan-Folja-priser-nar-saker-andras/
- Ringstad, V. (2004). On the Cultural Blessings of of Fixed Book Prices. Facts or Fiction? *Internatonal Journal of Cultural Policy*, 10.
- Ringstad, V., & Løyland, K. (2002). *Norsk bokbransje ved tusenårsskiftet. Endringsprosesser og litteraturpolitiske perspektiver*. Bø: Telemarksforskning.
- Røhne, B., & Storsveen, O. A. (2014, mai 13.). *Store Norske Leksikon*. Hentet februar 23. , 2015 fra Bokavtalen: <https://snl.no/Bokavtalen>
- Rønning, H., Slaatta, T., Torvund, O., Larsen, H., & Colbjørnsen, T. (2012). *Til bokas pris. Utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa*. .

Samdistribution AB. (2015). *Samdistribution*. Hentet mars 31., 2015 fra Företagsinformation:
<http://www.samdistribution.se/foretagsinfo/>

Sentraldistribusjon AS. (2015). *Sentraldistribusjon*. Hentet mars 28., 2015 fra Om oss:
<http://www.sd.no/sd/om-oss>

Shapiro, C., & Varian, H. R. (1998, November/December). Versioning: the smart way to sell information. *Harvard Business Review*, ss. 106-108.

Slaatta, T., & Rønning, H. (2012). *Størrelse, strukturer og styrkeforhold i norsk forlagsbransje*. Oslo: Norsk Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening.

Spengler, J. J. (1950). Vertical Integration and Antitrust Policy. *Journal of Political Economy*, 58, ss. 347-352.

Statistisk sentralbyrå. (2003, februar 10.). *Statistisk sentralbyrå*. Hentet mars 28., 2015 fra Konsumprisindeksen, 15. januar 2003: <https://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/statistikker/kpi/maaned/2003-02-10>

Statistisk sentralbyrå. (2015a, april 10.). *Statistisk sentralbyrå*. Hentet april 17., 2015 fra Harmonisert konsumprisindeks, mars 2015: <http://ssb.no/priser-og-prisindekser/statistikker/hkpi/maaned/2015-04-10?fane=om#content>

Statistisk sentralbyrå. (2015b). *Statistisk sentralbyrå*. Hentet juni 16., 2015 fra Konsumprisindeksen:
<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/define.asp?SubjectCode=01&ProductId=01&MainTable=KPI&contents=KpiIndMnd&PLanguage=0&Qid=0&nvl=True&mt=1&pm=&SessID=4998169&FokusertBoks=1&gruppe1=Hele&gruppe2=Hele&VS1=CoiCopNiv4&VS2=&CMSSubjectArea=priser->

Statistisk sentralbyrå. (2015c). *Statistisk sentralbyrå*. Hentet juni 16., 2015 fra Harmonisert konsumprisindeks:
<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=Hkpi&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=priser-og-prisindekser&KortNavnWeb=hkpi&StatVariant=&checked=true>

Statistisk sentralbyrå. (2015d). *Statistisk sentralbyrå*. Hentet juni 16., 2015 fra Lønn, alle ansatte:

<https://www.ssb.no/statistikkbanken/selectvarval/Define.asp?subjectcode=&ProductId=&MainTable=LonnArbTidKj&nvl=&PLanguage=0&nyTmpVar=true&CMSSubjectArea=arbeid-og-lonn&KortNavnWeb=lonnansatt&StatVariant=&checked=true>

Statistiska centralbyrån. (2004, mai 5.). *Statistiska centralbyrån*. Hentet juni 11., 2015 fra Ändrade beräkningsmetoder för konsumentprisindex och inflationstakten från januari 2005:

http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Priser-och-konsumtion/Konsumentprisindex/Konsumentprisindex-KPI/33772/33779/Behallare-for-Press/Andrade-berakningsmetoder-for-konsumentprisindex-och-inflationstakten-fran-januari-2005/

Statistiska centralbyrån. (2006). *Ny metod för prismätning av Böcker*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Statistiska centralbyrån. (2007). *Konsumentprisindex KPI 2007 PR0101*. Stockholm: Statistiska centralbyrån. Hentet fra http://www.scb.se/Statistik/PR/PR0101/_dokument/PR0101_DO_2007.pdf

Statistiska centralbyrån. (2015a). *Statistiska centralbyrån*. Hentet mai 29. , 2015 fra Mer om undersökningen: <http://www.scb.se/pr0101mer>

Statistiska centralbyrån. (2015b). *Statistiska centralbyrån*. Hentet juni 16., 2015 fra Konsumentprisindex (KPI) efter varu-/tjänstegrupp (COICOP), 1980=100. Månad 1980M01 - 2015M05: http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__PR__PR0101__PR0101A/KPICOI80M/?rxid=74f5ee45-7c0b-4a38-9a77-719513061d87

Statistiska centralbyrån. (2015c). *Statistiska centralbyrån*. Hentet juni 16., 2015 fra Harmoniserat konsumentprisindex, 2005=100. Månad 1995M01 - 2015M05: http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__PR__PR0101__PR0101C/HIKPIND2/?rxid=74f5ee45-7c0b-4a38-9a77-719513061d87

Store Norske Leksikon. (2009, februar 14.). *Store Norske Leksikon*. Hentet april 15., 2015 fra Basisår: <https://snl.no/basis%C3%A5r>

Store Norske Leksikon. (2014, oktober 28.). *Store Norske Leksikon*. Hentet april 15., 2015 fra Konsumprisindeks: <https://snl.no/konsumprisindeks>

Svenska Förläggareföreningen. (2010-2015). *Branchstatistik*. Stockholm: Svenska Förläggareföreningen.

Svenska Förläggareföreningen. (2015). *Svenska Förläggareföreningen*. Hentet april 26., 2015 fra Den totala bokförsäljningen: <http://www.forlaggare.se/den-totala-bokforsaljningen>

Svenska Förläggareföreningen. (2014). *Branchstatistik 2014*. Stockholm: Svenska Förläggareföreningen.

Sjøbye, E. (2006). Sehesteds løver rammes. *Prosa*, 12(5).

Telser, L. G. (1960, October). Why Should Manufacturers Want Fair Trade? *Journal of Law and Economics*, 3, ss. 86-105.

Tirole, J. (1988). *The Theory of Industrial Organization*. United States of America: Hamilton Printing.

Utbildnings- och kulturdepartementet (2005). *Bokpriskommissionens slutrapport. Det skall vara billigt att köpa böcker och tidskrifter*. (SOU 2005:12). Hentet fra: <http://data.riksdagen.se/fil/220511C7-BDBD-4E63-8ED1-5EB044A79019>

Wikberg, E. (2015). *Boken 2015 - marknaden, trender och analyser*. Stockholm: Svenska Förläggareföreningen og Svenska Bokhandlareföreningen.

Worsøe-Schmidt, L., & Pedersen, G. (2002). *Det danske bogmarked*. København.

Åmås, K. O. (2001). Kva skjer med norske forlag? *Vinduet*, 54.

Appendiks

A) Intervjuguide

Introduksjon

1. Introdusere oss selv og formålet med masteroppgaven
2. Om intervjuet
 - a) Tillatelse til å ta opp intervjuet for å unngå misforståelser og feiltolkninger
Lydopptakene slettes senest 22. juni 2015
 - b) Konfidensialitet
 - c) Anonymitet om ønskelig
 - d) Publisering av oppgaven
 - e) Tidsrammen for intervjuet
 - f) Har intervjuobjektet spørsmål?
3. Om intervjuobjektet

Intervjuspørsmål

Tema 1: Tilnærming til prisanalyse av bøker

1. Hvordan ville du ha analysert prisutviklingen i Norge, Sverige og Danmark?
2. Hvilke faktorer vil du ta spesielt hensyn til i analyse av bokprisene?
3. Hvilke utfordringer ser du ved å sammenlikne bokpriser over tid?
4. Hvordan påvirker innsatsfaktorene i bokproduksjonen utsalgsprisen på boken til sluttkunde?
5. Hvilke delmarkeder består bokmarkedet av?

Tema 2: Fastprissystemet og friprissystemet

6. Hvordan påvirker fastprisen prissettingen på bøkene?
7. Hva tror du vil skje med prisene dersom vi går fra et fastprissystem til et friprissystem?
8. Hva vil skje med prisene dersom vi får en boklov?

Tema 3: Konkurransforhold i bokbransjen

9. Hvordan har konkurransforholdene utviklet seg de siste årene?
10. Hvordan har forhandlingsmakten mellom forlagene og detaljistene utviklet seg de siste årene?

Tema 4: Litteraturpolitiske mål

11. Hvordan vil du måle kvalitet?
12. Hvordan vil du måle bredde?
13. Hvordan vil du måle tilgjengelighet?

Avslutning

1. Noe vi ikke har snakket om du ønsker å fortelle om?
2. Spørsmål vedrørende bruk av intervjuet?
3. Informere om at vi ønsker å sende det transkriberte intervjuet for godkjenning
4. Takke for intervjuet!

B) Gjennomsnittspris per bokgruppe

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1.1	Grunnskolen	182	193	180	182	182	179	179
1.2	Videregående	305	345	371	373	395	414	438
2.1	Lærebøker	262	381	377	407	424	451	464
2.2	Fagbøker	285	344	345	310	371	363	381
3.1	Norsk sakprosa voksne	193	210	194	213	234	226	239
3.2	Oversatt sakprosa voksne	148	155	163	154	166	160	164
3.3	Norsk sakprosa barn	138	131	164	110	149	162	189
3.4	Oversatt sakprosa barn	99	91	101	79	82	76	102
4.1	Norsk skjønnlitteratur voksne	234	231	265	237	249	255	291
4.2	Oversatt skjønnlitteratur voksne	178	209	207	179	214	224	226
4.3	Norsk skjønnlitteratur barn	144	172	155	165	145	157	171
4.4	Oversatt skjønnlitteratur barn	126	114	134	133	132	128	137
5	Billigbøker	91	100	118	130	139	133	131
6	Verk	580	698	262	712	568	287	346
7	Kommisjonsbøker o.a.	260	114	126	138	168	126	135
8.1	Fonogram (Plater, lydbøker m.v.)	99	187	218	193	189	163	239
9.1	Norske serieromaner		83	77	88	92	102	104
9.2	Oversatte underholdningsromaner		83	66	84	100	98	87
	Aritmetisk gjennomsnitt	208	213	196	216	222	206	224
	Vektet aritmetisk gjennomsnitt		169	170	168	179	174	186

Hentet fra Forleggerforeningens *Bransjestatistikk* (2004-2014).

C) Salg fordelt på bokgrupper i desember

Bokgrupper	2011		2012		2013		2014	
1 Skolebøker	517 648	25 %	501 836	24 %	537 857	24 %	608 282	26 %
2 Fagbøker	292 864	14 %	269 064	13 %	348 326	16 %	355 004	15 %
3 Sakprosa	464 751	22 %	457 339	22 %	448 113	20 %	433 994	19 %
4 Skjønnlitteratur	485 212	23 %	497 668	24 %	524 252	23 %	494 058	21 %
5 Billigbøker	208 648	10 %	209 598	10 %	223 403	10 %	237 416	10 %
6 Verk	6 252	0 %	3 510	0 %	5 351	0 %	2 971	0 %
7 Kommissjonsbøker, lover, forskningsrapporter og tilsvarende	36 861	2 %	34 420	2 %	67 459	3 %	78 220	3 %
8 Lydbøker og elektroniske innholdsprodukter	89 965	4 %	84 905	4 %	76 887	3 %	93 828	4 %
9 Annen litteratur	2 790	0 %	2 839	0 %	2 378	0 %	3 061	0 %
Totalt	2 104 991	100 %	2 061 179	100 %	2 234 026	100 %	2 306 834	100 %

Hentet fra Forleggerforeningens *Månedstatistikk* (2013-2015).